

Katedra: Historie
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: Historie

FRANTIŠKÁNSKÁ LEGENDA V HEJNICÍCH.
MALOVANÝ BAROKNÍ CYKLUS (1709)
FRANCISCAN LEGEND IN HEJNICE. THE
BAROQUE CYCLE OF PAINTINGS (1709)

Diplomová práce: 2013–FP–KHI–240

Autor:
Erika MRHALOVÁ

Podpis:
.....

Adresa:
Lukášova 89
Liberec 20
460 10

Vedoucí práce: PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

Konzultant: Anna Habánová, M.A.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
206		79			1

V Liberci dne: 21. 4. 2013

Čestné prohlášení

Název práce: Františkánská legenda v Hejnicích. Malovaný barokní cyklus (1709)
Jméno a příjmení autora: Erika Mrhalová
Osobní číslo: P09000873

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 21. 4. 2013

Erika Mrhalová

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat několika lidem a institucím, bez jejichž pomoci a podpory by tato práce nevznikla.

PhDr. Milanovi Svobodovi, PhD., za vedení práce, odbornou radu i pomoc a korektury při jejím vytváření.

Paní Petře Šiklové a panu Pavlu Andršovi za umožnění pořídit fotografickou dokumentaci obrazů v Mezinárodním centru duchovní obnovy v Hejnicích.

Pracovníkům Státního oblastního archivu v Litoměřicích, pobočka Děčín, a Národního archivu v Praze za ochotu a vstřícnost.

V neposlední řadě bych také chtěla poděkovat svým rodičům za podporu, trpělivost a pomoc po celou dobu, kdy tato práce vznikala.

Anotace:

Tato práce je zaměřena na deskripci a historickou analýzu barokního malovaného cyklu legendy o svatém Františkovi z Assisi, který se nachází v Mezinárodním centru duchovní obnovy v Hejnicích. Úvodní část obsahuje stručné dějiny hejnického konventu, františkánského řádu v českých zemích a životopis světce. Stěžejní částí práce je popis jednotlivých obrazů, příběh z legendy, jež se k nim váže a komentář. Práce obsahuje rozbor pramenů, literatury a obrazovou přílohu na CD.

Klíčová slova:

Svatý František z Assisi, františkánská legenda, Hejnice

Anotation:

This work is aimed at description and historical analysis of the Baroque time Cycle of paints of the Legend of the Saint Franciscus of Assisi, which is currently placed at the International Centre for Spiritual Rebirth in Hejnice. The introduction part contains brief history of the Hejnice Convent, of the Franciscaner Order in the Czech countries and of the Saint's Curriculum Vitae. The main part of the work describes the pictures, the tale of the Legend that is connected with them, and a comment. The work also includes analysis of the sources and literature, and a picture annexes on a CD.

Keyword:

Saint Franciscus of Assisi, Legend of the Saint Franciscus of Assisi, Hejnice

Obsah

Použité zkratky:	6
Úvod.....	7
Rozbor pramenů a literatury	9
Františkáni.....	11
Františkáni v Českých zemích	15
Poutní místa a františkánské kláštery.....	18
Hejnice	19
Klášter františkánů a kostel Navštívení Panny Marie v Hejnicích	21
Gallasové jako donátoři	23
Architekti	25
František z Assisi	28
Františkův odkaz	30
Životopisy a životopisci svatého Františka z Assisi	35
Lunetový cyklus.....	39
1. Františkovo narození.....	43
2. Daruje šaty chudému rytíři.....	47
3. Sen o zbraních.....	51
4. Kristus mluví z kříže	56
5. Vyměňuje si oděv se žebrákem.....	61
6. Před křížem u svatého Damiána	65
7. V domácím vězení	71
8. Vrací otci své šaty	75
9. Porciunkulový odpustek.....	80
10. Přísliby svatému Františkovi.....	85
11. Papežův sen.....	90
12. Vyzdvižen do nebe na ohnivém voze	95
13. Zakládá druhý a třetí řád	99
14. Píše řeholi Menších bratří	106
15. Františkovo pokušení	110
16. Setkání se svatým Dominikem.....	115
17. Útěcha v bolestech	121
18. František dostal trůn Luciferův	126
19. Vyvádí vodu ze skály	131
20. František s apoštoly Petrem a Pavlem	136
21. František a jesličky v Greccio.....	139
22. O Františkově prorockém duchu.....	144
23. František dostává rány Kristovy	148
24. Františkova smrt.....	152
25. František osvobozuje duše z očistce	156
26. Františkovy zázraky	160
27. Uzdravuje smrtelně zraněného.....	167
28. Vysvobození z těžkého porodu	172
29. Praporečník kříže	177
30. Malířovo vyznání	182
Dodatky.....	187
Svatá Klára.....	187

Klarisky	188
Svatý Dominik	188
Symbolika barev	190
Symbolika čísel	192
Symbolika gest	193
Ostatní symboly	194
Závěr	200
Seznam pramenů a literatury:	201
Seznam příloh na DVD	205

Použité zkratky:

č. - číslo

MCDO – Mezinárodní centrum duchovní obnovy

s. – strana

tj. – to je

Úvod

Předmětem mé diplomové práce je deskripce a historická analýza malovaného barokního lunetového cyklu s náměty ze života podle legendy o svatém Františkovi z Assisi. Soubor se nachází v Mezinárodním centru duchovní obnovy v Hejnicích.

Jedná se o kompletně dochovaný celek olejomalb, vytvořených v rozmezí jednoho desetiletí (zhruba od roku 1700 do roku 1710). Přesné datování obrazů je problematické, jelikož pouze na několika je vyznačen rok vzniku. Ani archivní prameny, ani regionální literatura neuvádějí přesnou dataci obrazů. Přes veškerou badatelskou snahu se mi nepodařilo dohledat jméno malíře či malířů, kteří obrazy vytvořili. Až na několik výjimek mají téměř všechny obrazy ve spodní části erb či znak donátora, který zřejmě věnoval příslušný obnos na vytvoření obrazu.

Původně jsem chtěla hejnický cyklus porovnat ještě s dalšími (případnými) dochovanými podobnými cykly. Od tohoto úmyslu jsem nakonec upustila kvůli rozsahu diplomové práce, ale také kvůli časové náročnosti. Mnoho úsilí zabralo vyhledávání nejen v archivních pramenech, ale také v regionální literatuře. Snaha identifikovat jednotlivé donátory podle erbů a znaků byla úspěšná pouze částečně. Některé znaky patří zřejmě církevním hodnostářům činným ve frýdlantském regionu, jiné mohou být měšťanů či lenní šlechty. Ty ovšem v literatuře zmiňovány nejsou. Německé vlastivědy, které se detailně věnují dějinám Frýdlantska, svými popisy erbů, historií lenní šlechty a dalších veřejně činných osobností a rodů, většinou končí obdobím třicetileté války. Poté je pozornost soustředěna především na frýdlantský zámek a rodinu hrabat z Gallasu, později z Clam-Gallasu.

Diplomová práce má hlavní těžiště v porovnání výjevů na obrazech s legendami z Františkova života. Vycházela jsem z *Legendy maior* od svatého Bonaventury. A to proto, že roku 1263 ji generální kapitula přijala jako oficiální Františkův životopis a o tři roky později bylo bratřím zakázáno číst jakýkoliv jiný životopis a naopak nařízeno zničit vše, co bylo napsáno v minulosti. V době vytváření hejnického cyklu nebyly jiné Františkovy životopisy oficiálně povoleny. Pouze v ojedinělých případech (*Setkání se svatým Dominikem* a *František s apoštolý Petrem a Pavlem*) jsem si vypomohla dílem Tomáše z Celana (*Vita prima*).

Životopis svatého Františka a také poslání a spiritualita františkánů jsou v mé práci zastoupeny poněkud obsáhleji. A to zcela úmyslně, neboť dle mého názoru jednotlivé obrazy

s výjevy z Františkova života skrytě odkazují nejen na světce, ale i na poslání řádu jako takové. Stejně tak jako mají dle mého názoru skryté mravní poučení a nabádají bratry k přísnému dodržování řehole a úcty k Františkovi.

Rozbor pramenů a literatury

Hlavním pramenem této diplomové práce se staly obrazy samotné, tedy malovaný barokní cyklus nacházející se v MCDO Hejnice. Jedná se o oleje na plátně, proto se objevily částečně také problémy s fotografováním, a to nejen kvůli osvětlení (odrážející se blesk fotoaparátu či denního světla nebo naopak jeho nedostatek), ale také kvůli velikosti pláten a nedostatečného prostoru v ambitu (některé obrazy jsou proto fotografovány z úhlu).

Základním pramenem pro porovnání obsahu obrazů s legendami ze života svatého Františka z Assisi byly vydané *Františkánské prameny* I., edice Ctirada Václava Pospíšila, OFM, především *Legenda maior* z pera svatého Bonaventury.

Pro život svatého Františka se stala základní monografie od Jacquese Le Goffa, *Svatý František z Assisi*. Tento francouzský historik popisuje Františka nejen jako svatého muže, ale také jako člověka. Světec je zde představen v historickém kontextu i chronologicky. V podstatě se jedná o ucelený životopis svatého muže, zasazený do historického kontextu i obrazu své doby.

Pro dějiny řádu františkánů jsem využila publikace Milana M. Bubna, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích, III./I., Žebravé řády*, a dále například publikace P. Petra Alkantara Houšky OFM, *České františkánství*, Petra Hlaváčka, *České františkánství na přelomu středověku a novověku* a Martina Elbela, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. Tito autoři se františkánskou tematikou zabývají již dlouho.

Pro dějiny samotného hejnického konventu jsem využila především regionální, starší německou literaturu, stejně tak jako u jednotlivých dohledaných donátorů. Bližší informace o jednotlivých členech rodu také poskytlo například dílo J. Siebmachera, *Grosses und allgemeines Wappenbuch*, Petra Maška *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, I., II., či příslušné díly Ottova slovníku naučného.

Úskalím použité literatury bylo především to, že se věnuje buď dějinám řádu svatováclavské provincie obecně, nebo jednotlivým klášterům. Hlavně architektům, průběhu stavby a roli kláštera v českých dějinách, jeho pohnutým osudům (například v čase válek nebo v dobách socialismu), počtu bratří a tak podobně. Ani regionální literatura se v případě Hejnic nevěnuje donátorům kláštera (kromě hrabat z Gallasu, později z Clam-Gallasu). V regionálních „Heimatkunde“, které čerpají z pramenů dnes již buď nedochovaných nebo

obtížně dostupných, jsou popisovány dějiny kláštera i zdejšího poutního místa. Případní podporovatelé konventu jsou zde zmiňováni pouze okrajově.

V regionální literatuře je až na výjimky opomíjena zdejší lenní šlechta po Bílé hoře, významní či zámožní měšťané a církevní hodnostáři. K této problematice včetně popisu jejich erbů a znaků dosud bohužel žádná ucelená publikace vydána nebyla. I proto se mi bohužel nepodařilo určit všechny donátory.

Stejně tak archiválie a kroniky hejnického konventu, uložené ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín, fond *Historická sbírka Clam-Gallas*, a v Národním archivu v Praze ve fondu *Řád františkánů*, se kupodivu o donátorech ani o malovaném cyklu nezmiňují. Některé případné další účetní doklady týkající se hejnického kláštera by mohly být uloženy ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočka Děčín ve fondu *Ústřední správa clam-gallasovských statků Frýdlant* a nebo také ve fondu *Hlavní a domácí pokladna Clam-Gallasů Frýdlant*. Ty však nejsou zpracovány a ani přístupné k nahlížení.

Rozbor archivních pramenů a literatury, a to i regionální, vážící se k hejnickému konventu je také obsažen v diplomových pracích Heleny Pešíkové, *Vznik a využití hrobky Gallasů v Hejnicích (1690–1759)*, Daniely Plíškové, *Vznik a využití krypty Clam-Gallasů v kostele Navštívení Panny Marie v Hejnici v l. 1759–1945 (2000)* a Martiny Zemanové, *Historická rekonstrukce knihovny konventu františkánů v Hejnicích (1691–1945/1950)*.

Další literatura použitá v předložené práci je uvedena v závěru.

Františkáni

Řád menších bratří

OFM, Ordo Fratrum Minorum

Řád byl založen roku 1209 svatým Františkem z Assisi (1181/1182 – 1226). V roce 1210 dostalo bratrstvo, které se kolem Františka utvořilo, ústní schválení papeže Inocence III. Řeholi pak potvrdil písemně roku 1223 papež Honorius III.

Žili v apoštolské chudobě, živil se prací a žebrotou jako způsoby sebezapření. Odmítali však přijímat almužnu v penězích. Velký důraz byl kladen na kazatelskou činnost a prokazování poslušnosti místním kněžím.

Oděv

Oděvem františkánů je hnědý hábit (u konventuálů černý) s volnou kapucí, bílé provazové cingulum jako znamení chudoby se třemi uzly coby znamení trojího slibu – chudoby, čistoty a poslušnosti, dále sedmiradostný růženec. Původně nosili na nohou dřeváky, z rozkazu provinciála od roku 1686 kožené sandály. V nepříznivém počasí nosí ještě plášť. Kněží nenosí kolárek a biret. Charakteristická byla velká tonsura.

Znak

Jejich znakem je v červeném poli ze stříbrných mraků vystupující latinský kříž se zlatými paprsky a před ním dvě zkřížené paže s červenými stigmaty, vycházející rovněž z oblaků (obnažená levá, přední, Ježíše Krista, oblečená v hnědém hávu, pravá, zadní, Františkova).

Odznak

Odznakem řádu jsou zlaté minuskulní iniciály „yhs“ (ihs nebo IHS), přičemž horní část písmene h je překřížena tak, že tvoří kříž. To vše v červeném kruhu, který je na vnější straně zdoben dvanácti zlatými paprsky. Jedná se tzv. bernardinské slunce, symbol jména Ježíš. Každé písmeno je zároveň symbolem jedné osoby z Nejsvětější Trojice. Dvanáct paprsků představuje dvanáct článků svaté víry, kterou po světě hlásalo dvanáct apoštolů: útočiště kajících, prapor bojujících, lék nemocných, útěcha zarmoucených, čest věřících, posila kázajících, odměna pracujících, podpora klesajících, vzdech rozjímajících, přímluva modlících se, rozkoš po nebeských věcech toužících, sláva vítězících. První čtyři jsou určeny

pro nastupující dráhu dokonalosti, další čtveřice je pro cvičící se v dokonalosti a poslední čtyři jsou odměnou dokonalých.

Spiritualita

Spočívá ve společném životě a usilovné snaze co nejvěrněji žít podle evangelia při zachování opravdové chudoby a poslušnosti. Řehole svatého Františka se drží bez výkladů a dodatků (tzv. sine glossa). Františkáni odmítají držbu majetku, protože prostřednictvím evangelní chudoby hledají spojení s Kristem. Žijí ze své práce a z vyžebnaných almužen. V minulosti náležel veškerý jejich majetek formálně Svatému stolci. Důležitým prvkem je i modlitba růžence.

Poslání

Zdůraznění života v chudobě, kázání (mezi věřícími i nevěřícími), obhajování autentického učení církve, exercicie,¹ misionářská činnost (jak domácí, tak i zámořská), studijní činnost, duchovní služba, šíření křesťanské víry. Mezi povinnosti patří modlitby a přímluvy za živící i zemřelé světské zakladatele františkánských klášterů.

Františkáni žijí podle evangelia (svědectví o prostotě a spravedlnosti Kristova života), zachovávají chudobu a poslušnost představenému řádu a papeži. Pro dobrovolnou chudobu františkánů je vzorem Ježíšova pokora jako sestra chudoby. Úkolem řádu je společný život – rozjímání, chórová modlitba, duchovní péče, výuka ve škole, vědecká i umělecká činnost i ruční práce.

Jejich zvláštním privilegiem je svěcení Křížové cesty. Činnost řádu se odráží podle aktuálních místních potřeb. Jeho členové tedy mohou působit například i v duchovní správě (pastoraci), v nemocnicích i vězeních.

Františkáni milují přírodu a často v ní rozjímají a modlí se, ale za apoštolátem přicházejí do měst, káží na náměstích pro všechny bez rozdílu společenského postavení, hlásají smír a pokoj, usazují se na okrajích měst, aby tak mohli kázat a působit i svým příkladem. Toto však platilo zhruba do 19. století. Dnes je již praxe poněkud změněna.

¹ Duchovní cvičení, tedy několikadenní odloučení od běžných povinností, kdy duchovní nebo laici uvažují za vedení zkušeného duchovního (exerciátora) o různých náboženských otázkách.

Počátky františkánství

Na přelomu 12. a 13. století docházelo v celém západním křesťanském světě k všeobecné přeměně společenských tříd. V italském humanismu neexistovalo feudální zřízení v klasickém slova smyslu, a dříve se zde prosadil městský společenský model, pro který je charakteristické střetávání dvou stran.

Františkánství bylo významné náboženské hnutí, které vyburcovalo tehdejší křesťanskou společnost 13. století více, než jiné žebravé řády. Přestalo izolovat mnišský život a vyslalo bratry na cesty, hlavně do měst, tedy přímo do středu tehdejší společnosti (města v té době prožívala svůj rozmach). K úspěchu františkánského hnutí přispěl nemalou měrou sám jeho zakladatel František. Bratrům i tehdejší společnosti šel příkladem. Díla a spisy prvních Františkových životopisců byly základem, ze kterého františkáni čerpali, aby tak působili na společnost své doby nejen slovem, ale i příkladem, a kterou tak chtěli přeměnit. Chtěli-li na společnost zapůsobit, museli užívat takový jazyk a slovník, které odpovídaly tehdejší skutečnosti a společnosti. Ke společnosti se obraceli jako k celku, tedy ke všem (společenským) vrstvám. Františkáni se snažili přiblížit apoštolské poslání daným společenským podmínkám. Dalo by se říci, že někdy přímo usilovali o přeměnu pozemské společnosti ve společnost spásy. Základem všeho pro ně bylo Evangelium (příklad života Krista, Panny Marie a apoštolů a Evangelium se také stalo františkánskou řeholí). Je pro ně více než Bible. Pro Františka nebyl hlavním zdrojem Starý zákon, ale Nový zákon. Lze říci, že František byl ve svých úmyslech jakýmsi novým apoštolem, novým evangelistou. Jeho životopisci v něm dokonce vidí i nového Krista.

Františkánský apoštolát znamenal jisté odpoutání se od budovy kostela. Jedním z prvořadých úkolů pro františkány bylo kázání. Hlavně z počátku bratři nečekali, až laici přijdou za nimi, ale právě naopak sami chodili za laiky i přímo k nim domů. A to nejen do domů chudých, ale i do domů šlechticů, rytířů a bohatých, protože podle Františka bylo neméně důležité plnit apoštolské poslání i v domech bohatých laiků. Ve svém řádu chtěl František zachovat rovnost, chtěl bojovat proti hříchu urozených (pýše), který zasáhl nejen tehdejší laickou ale i církevní společnost.

Františkáni jsou oddáni mrtvému Kristu, jeho Utrpení, což souvisí i s Františkovými stigmaty. A horlivě se modlí za své mrtvé bratry. V řádových kostelech a konventech jsou pochováni také zemřelí laici.

Tělo je pro ně jen stěna oddělující je od Boha, je třeba jím opovrhovat, protože je zdrojem hříchu, je třeba ho zavrhnout a nenávidět, ale zároveň je to dar od Boha, takže jej musíme milovat.

Františkánské hnutí je kající, pevně sepnuté se společností své doby. František se svými bratry přizpůsoboval život v pokání laiků a přitom bral v úvahu i sňatek (laici totiž žádali františkány, aby jim ukázali jakou cestou spásy se mají vydat, když mají rodiny, které nemohou nebo nechtějí opustit).

Františkáni šířili myšlenku, že člověk nedojde spásy sám, ale že se musí spasit celé lidstvo. Mnich měl být modelem pro celou společnost a jeho cílem je nejen jeho osobní spása, ale spása celého světa na jeho přimluvu u Boha. Mniši kázali slovem a příkladem, že lidstvo se musí spasit společným kajícím chováním, pro které je třeba hledat vzory u těch nejponížejších, nejchudších, a to jak mezi laiky, tak i mezi kleriky. Svět stvořený Bohem je potřeba milovat a je zdrojem radosti a bratrství, ale také je to svět zkažený dělem a hříchem, proti kterému je třeba se nekompromisně stavět a odmítat jej. Právě v tomto napětí mezi radostným přijímáním světa a odmítáním jeho zkaženosti mají lidé hledat spásu. Františkánskému hnutí se přes všechny obtíže, rozpory a neúspěchy podařilo plně zapojit do aktuálního dění své doby.

Řehole

V Kristově duchu založil František bratrské společenství, jeho prvotním úmyslem však nebylo založit nový řád jako takový. První verzi jejich řehole schválil ústně papež Inocenc III. v dubnu roku 1209. Z počátku to byli kazatelé, kteří se na svých cestách živil jakýmkoliv řemeslem, které znali. Kázali jednoduše, starali se o chudé a nemocné, zvláště pak o malomocné. Již v roce 1219 vyslala kapitula misionáře do severní Afriky. Kardinál Hugolin, pozdější papež Řehoř IX., poskytl řádu ochranu.

V roce 1221 ustavil František novou řeholi, která se snažila spojit potřeby a zájmy, ale řád se tak jen rozdělil na ty, kdo s novou řeholí souhlasili, a na její odpůrce.

Řád jako takový vznikl postupným osamostatněním a sjednocením přísnějších denominací řádu menších bratří svatého Františka (později minoritů), které se zavázaly k přísné chudobě a poustevnickému způsobu života po vzoru svého zakladatele, svatého Františka. Výsledkem této reformy byl vznik samostatných řádů – minoritů, františkánů a kapucínů.

Řehole z roku 1221 na kapitule v roce 1223 dostala nové znění a papež Honorius III. ji písemně schválil (*Regula bullata*). V roce 1312 papež Klement V. z ní vyňal tři řeholní sliby a 25 předpisů (jejichž porušení bylo smrtelným hříchem; jako například být kmotrem nebo jezdit na koni).

V roce 1517 papež Lev X. rozhodl o úplném rozdělení na dva zcela samostatné řády s vlastními generály (jednalo se o buly *Omnipotens Deus* a *Ite et vos in vineam*). Pro observanty (OFM) se v češtině vžil název františkáni (od nich se pak dále odštěpili kapucíni), na něž byl v době tridentského koncilu (1545)² vztahován požadavek naprosté chudoby. Konventuálové jsou označováni jako minorité (OFMConv).

Františkáni v Českých zemích

Do Čech přišli Menší bratři původně jako misionáři, ale také i jako diplomati a opora papežské politiky. Nelze s naprostou přesností určit rok příchodu Menších bratrů do Čech. Podle Petra Alkantary Houšky³ je v některých análech příchod františkánů na české území spojován s kanonizací terciářky Alžběty Durynské (zemřela v roce 1231), tedy k roku 1235.⁴ V polských pramenech se zase naopak příchod františkánů do Čech uvádí k roku 1234 se vstupem Anežky do kláštera klarisek, případně k roku narození blahoslavené Kunhuty (jedná se rovněž o rok 1234). Z toho mimochodem vyplývá, že na polské území přišli františkáni z Čech.⁵

Stará řádová tradice stanovuje příchod františkánů na české území již před rok 1230 (zpráva řádového kronikáře Jordána udává, že roku 1228 poslal bratr Jan de Plano (neboli Piano Carpinis, jenž se toho roku stal provinciálním ministrem v Německu) bratry do Čech, Uher, Polska, Dánska a Norska).⁶

Pojmenování „františkáni“ se objevuje již v 15. století a v češtině se vžilo pro observanty (ač teoreticky by se dějiny františkánů měly počínat až od roku 1517, kdy se oddělili od minoritů a osamostatnili se). Většinou ale byli zvaní také jako bosáci svatého Františka (neobutí, tedy diskalceáti). Na Moravě, ve Slezsku a v Polsku se jim říkalo bernardini (podle Bernarda Sienského).

Na uvedení františkánů do českých zemí má hlavní zásluhu Jan Kapistrán, který v letech 1451–1454 podnikl misii na sever od Alp. V roce 1451 byl vyslán papežem Mikulášem V. společně s dvanácti spolubratry do Čech jako misionář, aby se pokusil obrátit

² Svolal jej papež Pavel III. do italského Trenta (Tridentu). Koncil probíhal ve třech zasedáních mezi 13. prosincem 1545 a 4. prosincem 1563. Řešila se zde otázka protestantství a katolické reformace. Výsledkem bylo 16 dogmatických dekretů, kde byla jasně vymezena katolická nauka o spáse a ospravedlnění, svátostech a biblickém kánonu.

³ P. Petr Alkantara Houška OFM, *České františkánství*, Praha 1996, s. 9.

⁴ Nebo podle jiných českých kronik je její kanonizace uváděna k roku 1232.

⁵ P. Petr Alkantara Houška OFM, *České františkánství*, Praha 1996, s. 9.

⁶ P. Petr Alkantara Houška, *České františkánství*, s. 9.

kališníky.⁷ Latinská kázání pak byla vždy na místě tlumočena do příslušného národního jazyka. Bulou ze 6. března 1452 papež Mikuláš V. povolil Kapistránovi zřídit zvláštní vikariát observantů pro Istrii, Rakousko, Čechy, Moravu, Štýrsko, Slezsko a Polsko. Kapistrán se buď přímo nebo nepřímo zasloužil o založení observantských konventů v Brně, Opavě, Vratislavi, Hlubčicích, Jemnici, Tachově a Kadani.

Dne 8. září 1452 ve Vídni vznikl první rakousko-česko-polský vikariát observantů (první oficiální observantský útvar na českém území),⁸ který ustanovil papež Mikuláš V. bulou 6. března 1452.

Na kapitule v Krakově rozdělil komisař Petr z Neapole vikariát na tři části. Rakouská a polská získaly statut samostatného vikariátu, česká (Čechy, Morava a Slezsko) se stala pouze komisariátem. Až 17. září 1469 na kapitule ve Vratislavi papežský legát, biskup Pavel z Vratislavi, vyhlásil vznik nového českého vikariátu. Nacházelo se v něm 12 klášterů, a to včetně slezských, které územně náležely k zemím Koruny české.

Česko-moravská provincie svatého Václava tak oficiálně vznikla roku 1469 na generální kapitule v Bolsanu, když se oddělila od rakouské; tu založil roku 1451 Jan Kapistrán. Dne 5. ledna 1481 to potvrdil papež Sixtus IV. zvláštním listem daným v Římě.

Dne 29. května 1517 rozdělil papež Lev X. bulou *Ite et vos* řád na observanty a konventuály – tedy dva samostatné řády – čímž se i z observantských vikariátů staly provincie. Česká provincie se tak formálně osamostatnila a roku 1525 byla rozdělena na tři kustodie – českou, moravskou a slezskou.

Konec 15. a 16. století příliš příznivé pro řád nebyly. V důsledku Lutherovy reformace se množilo odpadlictví, hlavně u řeholníků německé národnosti, a podíl na úbytku řeholníků měly i morové rány. Udržely se pouze kláštery v Plzni, Bechyni, Jindřichově Hradci, v Brně a ve Znojmě.

Po třicetileté válce se řádové centrum přesunulo do Prahy. Roku 1667 byla česká františkánská provincie zasvěcena svatému Václavu. V 17. století vznikla řada nových klášterů: Votice, Turnov, Slaný, Hájek u Prahy, Dačice, Opava, Hostinné, Moravská Třebová, Zásmuky, Hejnice, Hořovice a Skalka u Mníšku pod Brdy.

Leopold I., jenž byl velkým příznivcem řádu, vzal roku 1665 českou františkánskou provincii pod svou ochranu (všechny její konventy i členy). V období baroka se františkáni

⁷ V té době už měla observantská reforma určitou samostatnost a větev byla rozdělena na část cismontánskou (Itálie, střední a východní Evropa, Balkán a Svatá země) a ultramontánskou (Španělsko, Francie, Anglie a Německo).

⁸ Po Kapistránově odchodu ze země měl vikariát přes 20 klášterů a více jak 800 bratrů.

zasloužili o rozšíření kultu Božího hrobu (Olomouc, Votice, Slaný) a křížové cesty, čímž chtěli každému člověku kdekoliv na světě zprostředkovat část Svaté země.

Během válek o rakouské dědictví⁹ (1740–1748) Fridrich (Bedřich) II. Veliký odtrhl část Slezska a deset tamních klášterů (Vratislav, Javor, Złotoryje (Goldberg), Lehnice, Velký Hlohov, Hlubčice, Nisa, Namyslov, Kladsko a Ratiborž) bylo dekretem provinciála z 20. ledna 1755 vyčleněno z české provincie. Tím se utvořila samostatná slezská provincie svaté Hedviky. V české provincii tak zůstalo dvacet klášterů, tedy se výrazně počestila.¹⁰

Za Josefa II. byly zrušeny kláštery v Olomouci, Kroměříži, Znojmě, Brně a Opavě, hyberní v Praze a hospic v Annabergu. Kláštery v Chebu, Slaném a Skalce sice císař také zrušil, ale na intervenci řádových představených a vlivných patronů byly znovu obnoveny.

Na přelomu 19. a 20. století měla provincie svatého Václava sedmnáct klášterů: Praha, Cheb, Tachov, Kadaň, Jindřichův Hradec, Plzeň, Bechyně, Uherské Hradiště, Votice, Turnov, Slaný, Dačice, Hájek, Hostinné, Zásmyky, Moravská Třebová, Hejnice a dva hospice: Hořovice, Skalka. V roce 1928 přibyl klášter v Kroměříži.

Roku 1938 bylo od české provincie odděleno šest klášterů (Cheb, Tachov, Kadaň, Hostinné, Hejnice, Moravská Třebová), pro které byl vytvořen tzv. Sudetský komisariát.

V roce 1950 bylo mimo jiné i dvacet dva františkánských klášterů během „akce K“¹¹ přepadena ozbrojenými složkami a řeholníci (145) byli odvezeni do internačních táborů.

Za komunistického režimu přešli františkáni do podzemního hnutí, kde tajně probíhala studia i formace a rovněž existovaly tajné komunity (Roztoky u Prahy, Polom u Mariánských Lázní, Moravec, Kroměříž, Liberec a Brno).

Obrat nastal až po pádu komunistického režimu. Byly obnoveny kláštery v Praze, Hájku u Prahy, Liberci, Plzni, Prusinách u Plzně, Moravské Třebové, Uherském Hradišti a v Brně 1. září 1990 bylo do noviciátu přijato deset bratří a několik se jich vrátilo ze zahraničí.

⁹ Války o nástupnictví na trůnu habsburské monarchie mezi Marií Terezií a Pruskem, Bavorskem a Francií. Jejich příčinou se stalo odmítnutí nástupnictví Marie Terezie a Pragmatické sankce a územní nároky Fridricha II. ve Slezsku.

¹⁰ K roku 1774 v ní bylo 22 klášterů s 659 bratřími. (Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích. III./I.: Žebravé řády*, Praha 2006, s. 258.)

¹¹ Nezákonná násilná likvidace klášterů a řeholních řádů v noci na 14. dubna 1950.

Poutní místa a františkánské kláštery

Vliv řeholních domů na zbožnost laiků lze sledovat například v popularizaci a rozšiřování křížových cest a pobožností, které se na nich vykonávaly. Jejich rozmach v 18. století je spojen především s františkány. Od konce 17. století působili jako správci kaple Božího hrobu a dalších křesťanských svatyní ve Svaté zemi. Od papeže získali privilegium na zřizování a posvěcování křížových cest, obdařených bohatými odpustky.

V 17. a 18. století existovalo v Čechách 210 významnějších barokních poutních míst. Jejich jádro tvořil milostný obraz nebo socha, významné ostatky nebo hrob světce, případně některá kopírovala nějaký zahraniční typ poutního místa. U 84 z nich se podařilo doložit propojení s nějakým církevním řádem nebo klášterem. Ve 44 případech se ono poutní místo nalézalo přímo v klášterním kostele. Mezi tato místa patří i Hejnice, dále také například Bechyně nebo Votice.¹²

Architektura františkánských klášterů je poměrně prostá, ač nebyla podřízena přísným řádovým předpisům. Architekty františkánských klášterů a kostelů v Čechách byli vždy profesionální civilní architekti a družiny, většinou v nějakém vztahu k zakladateli nebo donátorovi kláštera (či řádu), ne však k řádové provincii.

Dispozice konventů se přizpůsobuje funkci místa a je tedy různá. Přízemí vždy mělo dvoutraktovou dispozici, naopak není tolik četné trojtraktové uspořádání patra jako u jiných řádů. Refektář býval podle tradice ve východním (zadním) křídle, byl klenutý a přístupný z chodby ambitu. Podle počtu konventuálů se odvíjela jeho velikost. Na něj navazovala kuchyně, propojená podávacím okénkem a z ní vedlo schodiště do sklepa na potraviny. Cely mnichů se nacházely byly již v přízemí, a to prakticky ve všech křídlech. Byly poměrně rozlehlé a mohly se vytápět kamny, vždy společnými pro dvě sousední místnosti. Nemocným a seniorům patřily cely větší, ve větším nárožním pokoji zpravidla pobýval kvardián. V patře byla největší místností knihovna jako obvyklá součást všech konventů.

U kostela většinou chybí v průčelí věže, pokud se přece jen jedna objevuje, bývá většinou odsunuta za průčelí. Výjimkou jsou Hejnice, kde je konvent zcela oddělen od kostela a ten sloužil především jako poutní než klášterní.

¹² Jiří Mikulec, *Klášter a barokní společnost. K vlivu řeholního prostředí na spiritualitu laiků*, in: *Locus pietatis et vitae*, Praha 2008, s. 294.

Hejnice

Vznik osady Hejnice souvisí s německou kolonizací na přelomu 13. a 14. století. O tom svědčí i původní název Hayndorf (Haindorf, tedy ves v lese, v háji). Osada je uvedena v urbáři z roku 1381 i v novějších zápisech. Na město byly Hejnice povýšeny až roku 1917. Údajně nejstarší nepřímá zmínka o kapličce je z roku 1211, ale nejstarší písemný doklad o Frýdlantsku a jeho majitelích – pánech z Bibrštejna pochází z roku 1278.¹³ Na počátku 13. století proto ještě pravděpodobně Hejnice osídleny nebyly.

Počátky Hejnic jako poutního místa jsou spjaté s barokní legendou, jež se váže k zázračné sošce Panny Marie s Ježíškem v náručí (Mater Formosa), která měla uzdravovat nemocné. Podle pověsti usnul jednoho dne pod lípou chudý muž, který měl doma nemocnou ženu a dítě. Ve snu se mu zjevil anděl, který ho vyzval, aby v nedaleké Žitavě zakoupil sošku Panny Marie. Učinil tak a sošku postavil do dutého kmene lípy (nebo podle jiné verze legendy na lipový pařez). K ní pak přivedl ženu i s dítětem, společně se zde pomodlili a oba nemocní byli uzdraveni.

Původní středověký mariánský kostelík byl založen snad již ve 14. století (podle novodobého, ale nevěrohodného podání vznikla kaplička snad už právě v roce 1211), avšak v pramenech je o ní zmínka až k roku 1346 (v míšeňských církevních záznamech), kde je potvrzena funkce hejnického oltářníka. Již ve středověku byl zdejší kostelík cílem častých poutí.¹⁴ V letech 1346 – 1352 byla původní dřevěná kaplička přestavěna a rozšířena, zásadně potom ještě na konci 14. století. Papež Pavel II. vydal roku 1469 pro poutníky odpustky. Stále se zvětšujícímu množství poutníků přestávala kaplička stačit, a tak byl na jejím místě postaven dvojloďný, pozdně gotický kostelík Navštívení Panny Marie, který roku 1498 vysvětil míšeňský biskup Jan ze Salhausenu.

Za doby Redernů (1558–1621) na Frýdlantsku převládlo protestantské vyznání, kostel byl uzavřen a soška přenesena na liberecký zámek, aby se k ní nemohly konat poutě, ale po požáru zámku v roce 1615 byla navráćena zpět. Podle pověsti se údajně hraběnka Kateřina z Redernu zalekla trestu Panny Marie za přenesení sošky. Řada vlivných katolických

¹³ Tehdy český král Přemysl Otakar II. odňal panství Ronovcům a podle listiny ze 7. února 1278 jej prodal za 800 hřiven stříbra Rudolfovi (Rulkovi) z Bibrštejna (Biebersteina).

¹⁴ Podrobněji viz Milan Svoboda, *Mariánské poutní místo Hejnice v historické paměti*, in: *Locus pietatis et vitae*. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007, Praha 2008, s. 255–280. Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kolektiv, *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 65.

šlechticů (například Jiří Martinic na Smečně, Jiří mladší z Lobkovic) a dokonce i sám císař Rudolf II. se na Rederny obracela s žádostí, aby se v Hejnicích nebránilo katolickým poutím a bohoslužbám. Jejich prosby však nebyly vyslyšeny a Redernové odpověděli, „že se nepamatují, že by se tam někdy konaly řádné bohoslužby nebo jiné náboženské obřady, ale naopak se prý doslechli, že se tam scházejí z široka daleka všelijací lidé a pod rouškou bohoslužeb tam dochází k nepřístojnostem, krádežím, vraždám a necudnostem.“¹⁵

Po třicetileté válce se poutní tradice znovu obnovila a kolem roku 1650 zde vznikl poutní dům. V roce 1679 dal hrabě František Ferdinand z Gallasu kolem něj postavit krytý ochoz s kaplemi a zpovědnicemi pro ochranu poutníků před nepřízní počasí. Autorem byl pražský zednický mistr Abraham Leutner. Podle smlouvy z 16. června měl ambity kolem kostelíka postavit během následujících tří let. V přední části ambitu se nacházely také obytné místnosti pro kněžské hosty v době poutí, kuchyně a další prostory. Křížovou cestu zdobily sochy 24 světců a 7 obrazů místo oltářů. V roce 1691 do Hejnic František Ferdinand z Gallasu povolal františkány.

Roku 1703 se znovu uvažovalo o výstavbě nového konventního chrámu, protože starý již nedostačoval vzhledem ke stále stoupajícímu počtu poutníků. Hraběnka Johana Emerenciana z Gallasu (rozená z Gaschin-Rosenfeldu) tehdy požádala konzistoř o povolení výstavby a současně zaslala i plány. Dne 28. března 1721 jí bylo vyhověno, a tak 8. května 1722 uzavřela smlouvu s Thomasem Haffeneckerem, který se zavázal provést stavbu. Výstavba byla zahájena ještě v témže roce. Dne 1. července 1725, ke svátku Navštívení Panny Marie, byl kostel vysvěcen. Novější bádání již vyvrátilo domněnku, že plány vypracoval vídeňský architekt Bernhard Fischer z Elachu, který také postavil gallasovský palác v Praze pro Jana Václava z Gallasu. S největší pravděpodobností byl autorem plánů přímo Tomáš Haffenecker. Ze starého kostela zůstal jen presbytář zabudovaný do příčné lodi nového chrámu. Nový kostel byl vysvěcen již roku 1725, ale úplně dokončen až v roce 1729. O rok později došlo k rozšíření i rodové gallasovské hrobky.¹⁶

Dne 1. května 1761 stihl chrám Navštívení Panny Marie požár, který zničil střechu, z části knihovnu, hlavní oltář a roztavil zvon. Avšak škody byly rychle odstraněny a hlavní opravy proběhly již v následujícím roce.

V roce 1786 císař Josef II. sice zakázal poutě, ale již po deseti letech bylo toto nařízení odvoláno. Roku 1938 byl hejnický konvent odtržen od české řádové provincie a začleněn do

¹⁵ Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kolektiv, *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 65.

¹⁶ O stavbě hejnického kostela Tomášem Haffeneckerem blíže Mojmir Horyna, *Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích*, in: *Umění* 29, 1981, s. 437–447.

nově vytvořeného Sudetského komisariátu. Za komunistického režimu byl klášter v roce 1950 v rámci „Akce K“ přepaden a jeho činnost byla ukončena.¹⁷ Z počátku zde fungoval internační tábor jen pro františkány, ale po dvou týdnech z něj byl učiněn internační tábor pro mužské řehole, který existoval do 30. září 1952,¹⁸ kdy byl nahrazen internačním táborem pro „nejreaktější“ řeholnice z celé republiky. Fungoval do 30. září 1955.¹⁹ Do dubna 1963 zde fungoval charitní domov pro řeholnice. Následně využívala prostory místní základní škola a za „pražského jara“ 1968 se sem na čas vrátili i řeholníci. Ve dnech 2.–3. července 1971 se tu poprvé od roku 1950 uskutečnily volby kapituly svatého Václava. Na konci sedmdesátých let budovu opustila i základní škola a klášter chátral. V roce 1988 jej převzalo Severočeské muzeum v Liberci s úmyslem vybudovat zde depozitář, což překazilo objevení dřevomorky.

Po pádu komunistického režimu byl klášter navrácen řádu františkánů v roce 1991. Byl restaurován, opraven a v roce 1994 jej františkáni darovali litoměřickému biskupství. Opravy byly dokončeny v roce 2000 a v konventu vzniklo Mezinárodní centrum duchovní obnovy (MCDO), slavnostně otevřené 5. ledna 2001. Rovněž do kostela se navrátily bohoslužby.

Klášter františkánů a kostel Navštívení Panny Marie v Hejnicích

Gallasové jako příznivci františkánů jim nabídli Hejnice jako místo pro zřízení kláštera. František Ferdinand zároveň zamýšlel z chrámu vytvořit současně rodové pohřebiště Gallasů. Společně se svou manželkou Johanou Emerencíí, rozenou Gaschin-Rosenfeldovou, vydal 20. února 1691 nadační listinu, ve které se zavazoval do tří let zřídit klášter pro dvanáct řeholníků (osm kněží a čtyři bratry) při kostele Navštívení Panny Marie, pojištěný naturálními dárkami z frýdlantského panství. Františkáni měli naopak denně sloužit mši za oba rody donátorů kláštera a na požádání konat bohoslužby na zámku ve Frýdlantě. Patronátní práva nad Hejnicemi se později přenesla i na Clam-Gallase (1759–1945), kteří se stejně jako jejich předchůdci finančně podíleli na provozu kostela

¹⁷ Akce Kláštery, kdy v noci na 14. dubna 1950 začala nezákonná násilná likvidace klášterů a řeholních řádů komunistickým režimem.

¹⁸ Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, III/I: Žebravé řády, Praha 2006, s. 337. Naopak v publikaci Gallasové, *Clam-Gallasové a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*, Hejnice 2007, s. 11, která vychází z bádání Jana Heinzla, jež měl k dispozici archiválie týkající se internačního tábora v Hejnicích, se uvádí, že poslední řeholník odešel 24. května 1952.

¹⁹ Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, III/I: Žebravé řády, Praha 2006, s. 337. V publikaci Gallasové, *Clam-Gallasové a Hejnice*, s. 11, která vychází z bádání Jana Heinzla, jež měl k dispozici archiválie týkající se internačního tábora v Hejnicích, se uvádí, že internační tábor fungoval do srpna 1955.

i kláštera. V letech 1679–1682 Abraham Leutner vybudoval okolo kostela ambit a v devadesátých letech 17. století ho gallasovský architekt Marcantonio Canevalle doplnil kaplemi.

František Ferdinand Ignác Matyáš z Gallasu povolal františkány do Hejnic už v roce 1690. Ti přišli v listopadu 1691 se souhlasem provinciála Hartmana a pražského arcibiskupa. Vlastní konvent byl schválen na františkánské kapitule v Praze 30. července 1691. Dne 29. listopadu 1691 klášter daroval františkánům „na věčné časy“ pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna a zároveň prohlásil kostel za řádový. Už 9. října 1691 uzavřeli františkáni, pravděpodobně prostřednictvím hrabat z Gallasu, kontrakt s architektem stavby Marcem Antoniem Canevallem. Při příležitosti budování konventu upravoval Canevalle i starý kostel a je možné, že zároveň vypracoval i plány nového, většího kostela, jež však zřejmě z finančních důvodů nebyly realizovány. Podle smlouvy pak Canevalle ještě doplnil ambit čtyřmi kaplemi.

Řeholníci započali s výstavbou konventu bezprostředně po svém příchodu do Hejnic 12. února 1692 (zpočátku bydleli přechodně ve staré poutní budově). Základní kámen konventu byl položen za přítomnosti hraběte Františka Ferdinanda z Gallasu 27. dubna 1692 a v roce 1696 byl i s vnitřním zařízením hotov. Slavnostní uvedení konventuálů se však uskutečnilo až 3. března 1698, a to včetně prvního kvardiána P. Januara Šídla.

Poutní kostel Navštívení Panny Marie má dvouvěžové průčelí pojaté konvexně. Je jednodlný s bočními kaplemi a má půdorys latinského kříže. Jeho jedno rameno příčné lodi tvoří presbytář původního středověkého kostelíku. Loď halového kostela má boční kaple a oratoře mezi mohutnými pilíři. Křížení je zvýrazněno sloupy, hlavní prostory zaklenuly plackové klenby a křížení vrcholí kupolí. Ve východním rameně je v nižší úrovni zachována původní gotická klenba, v protilehlé partii ji pak doplňuje podobně provedená klenba barokní. Nástenkové fresky jsou až z počátku 20. století. Iluzivně malovaný hlavní oltář²⁰ vytvořil v roce 1787 Josef Kramolín, další oltáře pocházejí z různých období a byly dodatečně upravovány.²¹ Soška Madony s Ježíškem pochází z osmdesátých let 14. století, je vysoká necelých 40 cm a právě ona se stala předmětem uctívání a cílem poutí.²²

Kostel je obklopen ambitem na oválném půdorysu a se čtyřkřídlou budovou kláštera, který je vlevo před ním, vůbec nesouvisí. Hejnický konvent je jednoduchý, prakticky nemá

²⁰ Oltář směřuje nezvykle k jihu, aby tak chrám mohl vyniknout v popředí svahu Jizerských hor, především pak v ose k vrcholu Ořešníku.

²¹ Popis interiéru kostela viz Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech 1*, Praha 1977, s. 370–372; Mojmír Horyna, *Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích*, in: *Umění* 29, 1981, s. 437–447.

²² Podrobněji viz Milan Svoboda, *Mariánské poutní místo Hejnice v historické paměti*, in: *Locus pietatis et vitae*, Praha 2008, s. 255–280.

architektonické členění, má pouze prostý portál se splávkovou římsou a znakem gallasů. Je to čtyřkřídlá patrová budova s jednoduchou fasádou, která dnes již nemá kamenné ostění kolem oken.

Původní členění a zařízení kláštera bylo následující: V přízemí se nacházel prostorný refektář s vytápěcí komorou, letní a zimní kuchyně, spižárna, dílna, koupelna s vodovodem, pekárna, šatní místnost, hostinský pokoj, obuvnická dílna, byt vrátného, knihovna, holič a dřevník. V patře byly cely bratří, hostinský pokoj, nemocniční pokoj, kaple a provinciát.²³ Po požáru od kamen z kuchyně (1. května 1761), který zničil nejen střechu, ale i patro, kde zůstal neponičený pouze kvardianát, hrabě Jan Kryštof z Clamu obstaral znovuvystavění a renovaci poškozených místností kláštera i kostela, takže už za rok nebylo po ničivé události ani památky.²⁴

Roku 1699 byla dokončena nejen stavba kláštera, ale s ní pod kostelem také hrobka Gallasů. Zároveň zde vznikla i hrobka pro zdejší příslušníky řádu. Hrobka vznikla sice až po založení kláštera, ale byla dokončena ještě před začátkem přestavby kostela. Při číslování domů v roce 1771 dostal klášter popisné číslo 1.

Františkáni po celou dobu svého působení v Hejnicích křtili, oddávali, pohřbívali, pořádali procesí Božího těla, sloužili mše, kázali a zpovídali.

Gallasové jako donátoři ²⁵

V roce 1634 získal Matyáš z Gallasu (1584–1647) odměnou za věrnost císaři Ferdinandu II. Štýrskému (1578–1637) panství Liberec, Frýdlant, Smiřice a Hoříněves. Gallas, původem z Itálie, byl typický představitel cizí šlechty, která se díky vojenským službám za třicetileté války usadila v Čechách a zaujala místo staré české šlechty, která odešla do exilu.

²³ Julius Helbig, *Geschichte der Kirche und des Klosters in Haindorf, Friedland in Böhmen* 1894, s. 119.

(„Im Erdgeschoß befand sich das sehr geräumige Refektorium mit Beheizungsraum, Sommer- und Winterküche, Vorratskammer, Geräthstube, Badezimmer mit Wasserleitung, Backstube, Kleiderkammer, Gastzimmer, Schusterwerkstätte, Pfortnerwohnung, Bibliothekszimmer, Barbierstube und Holzkammer. Im Stockwerk waren Zellen, Gastzimmer, Krankenzimmer, Kapelle und Provinzialat, zusammen 27 Lokalitäten, untergebracht.“)

²⁴ Tamtéž, s. 119–120.

²⁵ Gallasové podrobněji viz Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002; *Clam-Gallasův palác. Johan Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence*. Katalog výstavy, ed. Martin Krummholz, Praha 2007; Milan Svoboda, Jan Heinzl, *Gallasové, Clam-Gallasové a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*, Hejnice 2007.

Po Matyášově smrti spravovali gallasovské statky za nezletilé syny Františka Ferdinanda Ignáce Matyáše a Antonína Pankráce poručníci a jejich matka Anna Marie Dorothea z Lodronu (1619–1666). Poté, co nabyli zletilosti, drželi bratři panství nejprve společně a pak došlo k rozdělení dědictví. Od roku 1662 spravoval Antonín Pankrác Frýdlantsko a roku 1674 jej postoupil bratrovi Františkovi Ferdinandovi za 390 000 zlatých.

František Ferdinand z Gallasu (1635–1697) se 3. července 1660 se oženil a Kateřinou Barborou z Martinic (1642–1667). Vdovec se dne 16. června 1668 se oženil podruhé, a to s Johanou Emerencií Gaschin-Rosenfeldovou (1643–1735). Zřejmě neusiloval o významnější společenské uplatnění, střídavě pobýval v Praze a na venkovských statcích, hlavně v Hoříněvsi. Když ji později prodal Janu Šporkovi, pobýval po roce 1674 na Frýdlantě. Měl umělecké sklony, zaměstnával například Karla Škrétu, Kristiána Šebestiána Dittmanna či Kristiána Kaulfersche mladšího. Na svých panstvích musel řešit následky třicetileté války a v osmdesátých letech také rebelie nevolníků, jehož nejznámější postavou je Ondřej (Andreas) Stelzig.²⁶

František Ferdinand a jeho druhá žena Johana Emerencie patřili k představitelům typické barokní šlechty. V duchu doby podporovali církevní instituce, a tak byly na Frýdlantsku nově obsazovány farnosti, opuštěné za třicetileté války, katolickými kněžími, čímž se snažili přispívat k rekatolizaci zdejšího kraje, kde ještě dlouho přežívaly zbytky protestantismu. Ze stejného důvodu byla i motivována snaha obnovit tradici poutního místa v Hejnicích, která za doby Redernů poklesla. Po rekatolizaci se kostel stal opět cílem častých poutí. V roce 1691 František s manželkou Johanou založili františkánský klášter v Hejnicích a rodové pohřebiště Gallasů. Klášter měl být nejvýznamnějším centrem zbožnosti gallasovského dominia na severu Čech.

Johana Emerencie byla pochována do hrobky jako třetí (předehli ji manžel František Ferdinand Ignác Matyáš z Gallasu a syn Jan Václav, který zemřel roku 1719 v Neapoli a do hrobky bylo uloženo pouze jeho srdce). Byla to zbožná a skromná žena, která významně podporovala hejnický konvent. Ale byla také energická a za pomoci vrchního gallasovského hejtmána Karla Kristiána Platze z Ehrenthalu spravovala panství nejen po smrti svého manžela, ale také za nepřítomného syna Jana Václava (1671–1719). Rovněž se stala poručnicí svého jediného vnuka Filipa Josefa (1703–1757). Dožila se úctyhodného věku 92 let.

²⁶ Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 58–60.

Architekti

Marco Antonio Canevalle²⁷

Italský architekt a stavitel na Novém Městě pražském. Narodil se 28. září 1652 v Lanzo v údolí Intelvi v severní Itálii. Dne 20. května 1674 byl zapsán v pražském staroměstském cechu jako zedník, stejně jako jeho bratr, a 11. prosince 1680 se stal měšťanem Nového Města pražského.

Jeho stavební počátky a místo, kde se vyučil nejsou známé. Pracoval pro Gallasy, Dietrichsteiny, Valdštejny, Pachtu a Eggenbergu. Jeho nejvýznamnější dílo je kostel svaté Voršily v Praze na Novém Městě.

V Hejnicích je doložen při úpravě starého mariánského kostela v roce 1691 a při výstavbě františkánského kláštera, jež probíhala v letech 1692–1696. V témže roce, kdy byl dokončen klášter, opatřil ambit kostela čtyřmi výklenkovými kaplemi a zajistil obvodní zeď pilíři. Při stavbě kláštera v Hejnicích mu jako polír pomáhal jeho příbuzný Matza (snad Giovanni Francesco Mazza). Pro hraběte Gallase stavěl v letech 1698–1700 nové křídlo domu na Starém Městě pražském. Jako kameník se s ním na přestavbě podílel také Pietro della Torre.

Na Liberecku a Frýdlantsku se dále podílel na stavbě věže kostela sv. Kateřiny v Novém Městě pod Smrkem, kostela Nalezení svatého Kříže v Liberci, sv. Ducha v Rýnovicích a Nejsvětější Trojice ve Vratislavicích nad Nisou. Ve Frýdlantě opravoval v letech 1696 a 1698 zámek. Dále mu jsou připisovány stavby kostela sv. Havla v Čechelicích, nový trakt kláštera obutých augustiniánů v Bělé pod Bezdězem, zvýšení hlavní stavby zámku v Doksech. Zřejmě se podílel na stavbě kostela Všem Svatých při klášteře obutých augustiniánů v České Lípě a mohl být i navrhovatelem kláštera františkánů v Turnově. Z jeho další činnosti uvedme kupříkladu opravu dietrichsteinských domů na Hradčanech, návrh dvou měšťanských domů v pražském Úvoze. Vedl výstavbu zámku v Mnichově Hradišti, dle vlastního návrhu postavil i zámecký kostel v Duchcově, navrhoval rozšíření zámku v Loučeni, podílel se na úpravách Eggenberského (dnes Schwarzenberského) paláce na Hradčanech. Na sklonku života pracoval i pro hraběte Jana Josefa Valdštejna. Pro něj navrhl kostel Navštívení Panny Marie v Petrovicích (okres Rakovník). Podle jeho návrhů byl

²⁷ Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 100–101.

zřejmě upraven i kostel sv. Michala ve Skryjích a kostel ve Hvozdu. Canevalle byl pohřben 15. prosince 1711 v Praze (zemřel v 56 letech).

Thomas Haffenecker²⁸

Architekt a stavitel. Narodil se 20. května 1669 v Haldense v Tyrolích. Dne 15. března 1701 se stal měšťanem na Malé Straně v Praze. V průběhu let 1719 (nebo od roku 1716) – 1729 byl pevnostním stavitelem v Chebu, v letech 1727–1730 dvorním zednickým mistrem, činným především na komorních statcích, kde navrhoval a prováděl hlavně kostelní stavby. V této funkci příležitostně od roku 1723 nahrazoval již nemocného Antonia Canevalla. Dále pracoval pro premonstráty, hraběnkou Marii Gabrielu Lažanskou, pro hraběte Gallase, zaskakoval i u Schwarzenbergů. Na Malé Straně vytyčoval trasu nové ulice, Míšeňské. Byl jedním z provádějících stavitelů Clam-Gallasova paláce podle návrhu Johana Bernarda Fischera z Erlachu. Dále vedl přestavbu zámku v Manětíně, zřejmě i terasovité řešení náměstí před zámkem a stavbu kostela svatého Jana Křtitele tamtéž. Upravoval místnost pro kapitulní archiv v chrámu svatého Víta, uskutečnil barokní přestavbu kláštera premonstrátek v Doksanech, pracoval i pro strahovské premonstráty, kterým postavil generální provizoriát na Strahově a provedl i menší úpravy kanonie. Podle jednodušší varianty návrhu vystavěl v letech 1719–1729 poutní kostel v Hejnicích.²⁹ Pravděpodobně provedl přestavbu podle vlastního návrhu, ale ten není signován a nelze proto vyloučit autorství jiného architekta. Vystavěl kostel svatého Bartoloměje v Březíně, provedl úpravy Schwarzenberského paláce na Hradčanech podle návrhu Antona Erharda Martinelliho, vypracoval plány nové mincovny na Starém Městě pražském, jež však zůstaly nerealizovány, provedl přestavbu Rožmberského paláce na Pražském hradě, přestavěl kostel Narození Panny Marie ve Štědré, stavěl kostel svaté Markéty v Břežanech. Haffeneckerovi se připisuje přestavba klášterního kostela Panny Marie na Strahově, plán na obnovu císařského špitálu, k jehož realizaci však rovněž nedošlo, výstavba kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Skále. Dále stavěl letní prelaturu premonstrátek v Doksanech a přestavěl velký špýchar tamtéž, provedl výstavbu alumnátu a konventu maltézských rytířů na Malé Straně. Navrhl a vedl stavbu kostela Zvěstování Panny Marie v Bohdanči, zájezdní hostinec ve Velence. Vypracoval plány ke kostelu svatého Václava v Činěvsi, návrh na kostel svatého Martina a fary v Holicích, kostel svatého

²⁸ Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 210–211.

²⁹ O stavbě hejnického kostela podrobněji Mojmir Horyna, *Tomáš Haffenecker a stavba poutního kostela v Hejnicích*, in: Umění 29, 1981, s. 437–447.

Gotharda ve Vysokém Chvojně, kostel svatého Petra a Pavla v Moravanech u Pardubic, kostel svatého Jiljí v Plátenici a kostel svaté Máří Magdalény v Semicích. Přestavěl gotický kostel svatého Martina v Cerhovicích, připisuje se mu také stavba kostela svatého Jakuba v Kunraticích u Prahy a pravděpodobně je i autorem návrhu na ambity a kostel Panny Marie v Sepekově.

Haffenecker zemřel 16. listopadu 1730 v Praze a pochován byl v kapli svaté Barbory v kostele svatého Tomáše na Malé Straně.

Abraham Leuthner³⁰

Zednický mistr, později stavitel. Narodil se kolem roku 1640 v pasovském biskupství. Jak při smlouvách, tak i v jeho závěti je zaznamenána skutečnost, že neuměl psát. I přesto však sestavil spis o architektuře *Grundliche Darstellung Der Fünf Seylen*, který vydal v roce 1677 v Praze u Kašpara Vušína. Byl hlavně stavebním podnikatelem a vlastním návrhem zřejmě přispěl jen ojedinele.

V Čechách pracoval hlavně pro šlechtu (Černíny, vévodu sasko-lauennburského) a občas i pro církevní nebo soukromé objednatele. V letech 1680–1700 byl pevnostním stavitel v Chebu, kde se podílel na budování opevnění a kde také stavěl klášter dominikánů a kostel svatého Václava. Od roku 1693 se stal vrchním pevnostním stavitel v Čechách. Podílel se na stavbě cisterciáckého kláštera v Waldsassen v Bavorsku. Vystavěl věž kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi, letohrádek v Ostrově nad Ohří (zde se předpokládá jeho vlastní stavební návrh). Je autorem přestavby starého zámku i dokončení zámku nového. Roku 1675 byl přijat jako nový stavitel na zámek v Zákupích. Dne 16. června 1679 je datována smlouva na stavbu ambitu kolem kostela Navštívení Panny Marie v Hejnicích. Vlastní práce probíhaly pak zřejmě v letech 1679–1682. Zemřel 12. ledna 1701 v Praze ve věku 60 let na souchotiny.

³⁰ Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 365–366.; *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, 9. díl, reprint, Praha 1997, s. 268.

František z Assisi

* 1181 nebo 1182 v Assisi

† 3. října 1226 v Assisi v Porciunkule

Patron Itálie od roku 1939, Assisi, Bologně, Perugia, San Francisca, Basilejského biskupství, Katolické akce v Itálii (1939), františkánů, chudých, slepých, tělesně postižených, sociální práce, ochrany přírodního prostředí (1979), ekologů (1979), kupců (1952), krejčích, soukeníků, tkalců, lnářů, tapetářů, přímlyvce proti bolestem hlavy a proti moru.

Františkův svátek je slaven 4. října. Dále se slaví 25. května přenesení jeho ostatků, 2. srpna slavnost v Porciunkule a 17. září stigmatizace. 16. července 1228 papež Řehoř IX. prohlásil Františka za svatého za přítomnosti jeho staré matky.

Na všech vyobrazeních má František jednoduchý oděv, často s kapucí. Bývá zobrazován jako františkán, v tmavošedém hábitu s kapucí nebo i bez ní, opásaný provazem (cingulem) se třemi uzly. Za pasem mívá ještě i růženec, chodívá bosý nebo v kožených sandálech. Ruce mívá rozepjaté nebo zkřížené na prsou, oči obrácené k nebi. Dále může být zobrazen, jak objímá Krista, jenž se sklání z kříže, nebo s hrajícími anděly.

Mívá u sebe kříž či krucifix, knihu evangelií, kříž se Serafem, ukřižovaného Krista umrlčí lebku, zeměkouli (někdy s křížkem, nebo ji mívá pod nohou, chrání ji), říšské jablko, bortící se dům, lilii, jehně (beránka, ovečku) a vlka. Velmi často bývá zobrazován se stigmaty.

Mnoho obrazů ho představuje s příhodami z jeho života. Například kázání ptáčkům, zřeknutí se otce, péčí o malomocné, při přijímání stigmat, jak daruje svůj oděv žebrákovi nebo chudému rytíři, sen o zbraních, podpírá hroutící se stavbu, modlitbou vyvádí ze skály pramen vody, uzdravuje nemocné, v trnitých keřích zahání tělesné pokušení, nad jesličkami s dítětem, na ohnivém voze a mnoho dalších vyobrazení jeho skutků a zázraků.

Po Panně Marii patří k nejčastěji zobrazovaným světcům.

Nejstarší Františkovo zobrazení se nachází v Sacro Speco v klášteře svatého Benedikta v Subiaco v jeskyni, kterou Benedikt užíval jako poustevnu. Jedná se o fresku zhotovenou ještě za Františkova života (1224, někdy je uváděn i rok 1228). Zde je namalován spíše vnitřní člověk podle kánonů tradiční krásy. Pozdější podobizna z Greccia už ukazuje

drobného temného muže, který musel mluvit, aby se mu povedlo uchvátit davy. Onu „malou černou slepičku“, ke které se sám František přirovnává.³¹

Freska od Simona Martiniho v dolním kostele baziliky svatého Františka v Assisi (1326) už Františka zobrazuje se svatozáří. Freska na témže místě od Cimabua zobrazuje Františka obklopeného Marií a anděly.

Ve *Vita Prima* napsal Tomáš z Celana podrobný Františkův popis. Oproti tradičně krásnému, vysokému plavovlasému světci popsal Františka jako člověka: „*Byl neobyčejně výmluvným mužem radostné tváře s dobrotivým výrazem obličeje, prost zbabělosti, bez jakékoli pýchy. Postavou nebyl velký, spíš malý, hlavu měl velkou, kulatou, obličej protáhlý, rovné, nízké čelo, rovné obočí, přiměřený, rovný a jemný nos, malé uši, ploché spánky, získávající a ohnivou i bystrou mluvu, silný, příjemný a libozvučný hlas, husté, stejnoměrné a bílé zuby. Jemné a úzké rty, černé a ne husté vousy, štíhlý krk, rovná záda, krátké paže, jemné ruce, dlouhé prsty s poněkud protáhlými nehty, štíhlé nohy, velmi malá chodidla, jemnou kůži. Byl velmi hubený, nosil drsné roucho, popřál si jen krátký spánek a byl velmi štědrý.*“³²

Jacques Le Goff popsal svatého Františka takto: „*Především jako postava historická, jako člověk, který v samém srdci rozhodujícího přelomu 12. a 13. století, kdy se rodí moderní dynamický člověk, uvedl do pohybu náboženství, civilizaci a společnost. František, napůl řeholník a napůl laik, ve městech v plném rozmachu, na cestách a v osamělém ústraní, v době rozkvětu dvorské civilizace a zároveň nově praktikované chudoby, pokory a kázání, František, stojící na okraji církve, avšak do hereze nesklouzne, bouřící se, ale nikoli nihilista, působící v těch místech křesťanského světa, kde to nejvíce vře, totiž ve střední Itálii, mezi Římem a samotou na Verně – tento František sehrál zásadní úlohu při vzniku nových žebavých řádů, hlásal novou křesťanskou společnost, obohatil křesťanskou spiritualitu o ekologický rozměr, takže působí jako objevitel středověkého vnímání přírody, které nachází výraz v náboženství, literatuře a umění. František jako model nového typu svatosti, který se natolik soustředil na Krista, že se s ním ztotožnil, neboť byl jako první obdařen stigmaty, představoval jednu z nejpůsobivějších osobností středověké historie pro svou dobu i pro dnešek.*“³³

František byl světce nového druhu. Ani ne tolik svými zázraky a ctnostmi stavěnými na odiv jako svým příkladným životem. Jeho životopisci (například Tomáš z Celana nebo svatý Bonaventura), kteří z počátku byli i přímo jeho bratři, se ho snažili vypoodobnit nejen

³¹ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 76.

³² Sv. Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., Olomouc 1999, s. 147.

³³ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 9.

pravdivě, ale upřímně a prostě, jako byl on sám. Šířil kolem sebe lásku, starostlivost a pochopení nejen k bližním, ale ke všem tvorům, jež považoval za Boží stvoření a sobě rovné. „Všichni, kdo o něm hovořili, kdo o něm psali – katolíci, protestanti, lidé jiné víry než křesťanské nebo nevěřící -, ti všichni byli zasaženi a často uhranuti jeho kouzlem.“³⁴

František zemřel v roce 1226 ve věku 45 nebo 46 let. Po jeho smrti měly události rychlý spád. Všichni chtěli vidět Františkova stigmata a dotknout se jich. Následoval prostý pohřeb se zastávkou v San Damianu u svaté Kláry a pak byl provizorně uložen do hrobu ve Svatém Jiří.

Dne 17. července 1228, necelé dva roky po Františkově smrti, vyhlásil papežský stolec jeho kanonizaci. Učinil tak kardinál Hugolin, nyní papež Řehoř IX., který tak svému chráněnci vzdal poctu, která byla s příměsí úcty i politických záměrů. „Poslední zradou bude nesnesitelná bazilika Panny Marie Andělské, s níž potridentský katolicismus po roce 1569 zastíní a odstrčí do pozadí skromnou a autentickou Porciunkuli.“³⁵

Františkův odkaz

„Novost Františkova poselství, novost jeho životního stylu a apoštolátu ohromila především jeho současníky.“³⁶ Kult svatého Františka se na Západě velmi rychle šířil, na mnoha místech v Evropě byly od 13. století zřizovány Františkovy kostely, stal se také patronem mnoha měst.

Třinácté století objevuje smysl pro krásu a je přitahováno právě především krásou světa. Pro Františka a františkány je krása nejvyšším výrazem Božího stvoření. Františkova láska ke všemu stvořenému byla v té době něčím naprosto novým. Přímé cítění Boží přítomnosti v každé věci znamenalo podle Luigiho Salvatorelliho³⁷ nadšené vnímání krásy, které přináší láska k Bohu.

Podle Heinricha Thodeho v knize *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien* František křesťanské náboženství zdramatizoval a rozšířil zálibu v mravoučných příbězích, a proto se v malířství vyskytují odkazy k příběhům a k běžnému životu. Přírodu objevil v její smyslově vnímatelné podobě a do ikonografie vnesl portrét a krajinu, čímž díky němu do umění vstoupily realismus a vyprávění.³⁸ Většina proudů však

³⁴ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 33.

³⁵ Tamtéž, s. 67.

³⁶ Tamtéž, s. 74.

³⁷ Tamtéž, s. 148.

³⁸ Tamtéž, s. 75.

vznikla již před svatým Františkem, jak se podle Le Goffa ukázalo pozornějším bádáním. Na přelomu 12. a 13. století se v ikonografii světců začíná malířství přiklánět k životopisné a povahové realističnosti.

Františkovi se povedlo překonat společenské rozdíly své doby tím, že v řádu sám šel příkladem rovnosti a při styku s lidmi se snižoval k těm nejnižším, chudým, nemocným a žebrákům. Světské společnosti se tak snažil navrátit mír a být jí utěшитelem.

Už v mládí okouzila Františka dvornost, která se k němu dostala s francouzskou kulturou, a také rytířský život – to se odráží i v jeho životopisech. Jeho láska k chudobě je výrazem symboliky a slovníku dvorské lásky. František však svůj ideál rytířskosti dal do služeb Krista a církve. I proto bývá zobrazován také jako Boží rytíř.

Se svými bratry chtěl vytvořit bratrstvo, společenství, kde by vedle sebe žili jak duchovní, tak laikové. A také proto souhlasil s vytvořením Třetího řádu. Ke všem se obracel rovným dílem – ke šlechticům, kupcům, chudým i duchovním. A všem je třeba kázat, kázat Evangelium. Do svého nového náboženského ideálu přenesl rytířskou kulturu a vnímavost, jež si osvojil před svým obrácením. Za svou „nevěstu“ si zvolil Paní Chudobu, za dvorní hrdiny Svaté Ctnosti, jako světec byl Božím rytířem i trubadúrem, pěvcem. Kapituly v Porciunkule se podobaly společnosti u Kulatého stolu krále Artuše.

Pro své současníky mohl být František také považován až za heretika. Jeho nesmlouvavá vůle žít téměř doslovně podle Evangelia v jeho prvotní podobě oproštěné od pozdějších příspěvků církve, nedůvěra vůči římské kurii, touha dosáhnout absolutní rovnosti mezi menšími bratry, touha oprostít se od všeho, která vedla až k projevům nudismu po způsobu adamitů, místo, které vyhrazoval laikům. To vše římské kurii připadalo nejen nebezpečné, ale až podezřelé.

František však nebyl ani chiliasta, ani apokalyptik, mezi pozemský svět a křesťanský posmrtný život nikdy nestavěl Věčné evangelium, onen mýtický zlatý věk.

Za každou cenu však chtěl zůstat s bratry uvnitř církve. Nechtěl rozbít společenství, na kterém mu tolik záleželo. Jedním z Františkových hesel byla „radostná chudoba“, účinek Ducha svatého se rodí z objevování evangelia a chudoby.

František vždy respektoval církevní hierarchii a kněžský stav, přesto však pro sebe prelátství odmítl. Byl vysvěcen pouze na jáhna, zřejmě v roce 1210, když mu Inocenc III. ústně potvrdil řeholi. Ve svém řádu si přál zachovat rovnost.

Nechtěl být mnichem, protože chodil mezi lidmi, a ani nechtěl, aby z jeho učedníků byl vytvořen řád, avšak to mu nařídila kurie, a tak se v tomto ohledu musel podřídit. Na jedné straně měl ideál svornosti a rovnosti a na straně druhé byla láska. V jeho pojetí jsou tedy

velmi úzce spjatý láskou, bratrství a dobročinností. Dalo by se proto říci, že jak František, tak i svatý Dominik, každý po svém, zachránili církev, která byla vzhledem k vnitřnímu úpadku již na pokraji zkázy.

V něčem však přece František ve své době novátorem byl. Měl a dával za vzor přímo Krista a ne jeho apoštoly, čímž angažoval křesťanství do následování Boha – Člověka. Nepodlehł pokušení žít o samotě a žil uprostřed živé společnosti, čímž se rozhodujícím způsobem rozloučil s mnišstvím, odloučeností od světa. Jako program navrhl pozitivní ideál, otevřený lásce ke všem tvorům a všemu stvořenému, zakotvený v radosti. Odmítl být tradičním i ideálním mnichem, kterému je souzeno plakat a našel tak opět původní radost. Křesťanské spiritualitě zpřístupnil laickou rytířskou kulturu trubadúrů i lidovou kulturu venkovského folklóru se zvířaty a přírodním prostředím.

Ve 13. století také vznikají instituce a činnosti, které se věnují milosrdenství – jsou zakládány kupříkladu špitály. V tom hrají nejen františkáni, ale i jiné žebravé řády velkou úlohu. Františkáni se zajímají hlavně o chudé a nemocné, zvláště pak o malomocné. Oproti tehdejšímu zvyklostem také František a jeho bratři doceňují dítě a věnují mu pozornost.

František chtěl vývoji čelit tím, že uchrání základní hodnoty. Jeho společenství je obrácené nazpět, je tedy návratem k pramenům. Odmítal vědomosti a knihy, svým způsobem i vzdělání, pohrdal penězi v takové míře, že je skoro až nenáviděl. Bohatství a vědění pro něj byly odpudivé, velký společenský hřích pro něj znamenal společenský vzestup, jehož odrazovým můstkem jsou právě peníze a kultura.

K vědění a intelektuální práci zaujímal František až nepřátelský postoj. Podle něj je vědění zdrojem pýchy a nadvlády, intelektuální moci, což je v rozporu s posláním pokory. A k vědění jsou také potřeba knihy, jež v té době byly drahé a vlastnictví knih zase stálo v rozporu k touze o nemajetnosti a chudobě. Dokonce stanovil jako podmínku pro vstup do řádu zřici se vlastnictví vědy a učení. Pýcha s nimi spojená byla podle Františka zvláště nebezpečná. V tomto smyslu kráčel proti proudu vývoje tehdejšího křesťanství, které naopak potřebovalo vědění k tomu, aby mohlo bojovat proti herezi a aby mohlo řídit církev. V praxi si však učenců vážil a radil se s nimi. František musel učinit i ústupky. Nakonec řád začal k vědě čím dál více přihlížet v souvislosti s univerzitní výukou. Jedním ze zásadních mezníků se stala například bula *Ordinem vestrum* papeže Inocence IV. (14. listopadu 1245), který prakticky zabránil nevzdělaným vstupovat do řádu.

František zavrhoval peníze, opovrhoval jimi, odmítal je jako materiál. Odmítání peněz nebylo však jen pouhým gestem fyzického odporu jako z počátku. Peníze měly být považovány za kamení a nezasluhovaly si větší pozornost než pouhý prach. Nejen

v nepotvrzené řeholi, ale také v Řeholi schválené (*Regula bullata*) se bratřím zakazovalo přijímat peníze, a to jakýmkoliv způsobem, tedy jak přímo, tak i nepřímo. Františkáni jako první z žebravých řádů rozlišují mezi tím, co náleží Bohu a co ďáblu, mezi dobrým a zlým křesťanstvem v otázce vlastnictví peněz a nakládání s nimi.

Na práci pohlížel František především jako na způsob obživy. Dokonce souhlasil, aby bratří, kteří pracovali v době, kdy vstoupili do řádu, v práci pokračovali. Vyloučil pouze nečestná povolání. A bylo zakázáno přijímat mzdu v penězích.

František usiloval o rovnost na úrovni těch nejnižších, nejponiženějších, ale zároveň si uvědomoval, že je nemožné něco takového realizovat v celé společnosti. Ale snažil se toho dosáhnout alespoň ve svém bratrstvu. Tím, že do něj přijímal jak kleriky, tak laiky doufal, že se mu podaří vytvořit jakýsi originální model, který nebude zcela laický, ale ani zcela klerikální. To se mu ale bohužel nezdařilo. Stejně jako mnozí jiní reformátoři viděl František zřejmě spíše zlo, které má být odstraněno, než dobro, které má zaujmout jeho místo.

V řeholi se bratřím velmi přísně ukládala povinnost kázání. V laické společnosti mělo převahu ústní podání, k čemuž měli františkáni velmi blízko. Upřednostňovali kázání pod širým nebem, kde se mohli obracet na velké zástupy a kázání mohla trvat i dlouho. František si přál, aby se proti bezvěrcům bojovalo hlavně slovem a příkladem. Kázání laikům bylo pokud možno vedeno v lidovém jazyce. A tak františkáni, ale i ostatní žebravé řády, měli velký podíl na prosazování lidových jazyků.

Své bratry nechtěl František původně přeměnit v Řád, toužil jen po malé skupině, která by byla protiváhou k rostoucímu blahobytu. František jí kázal jak slovy, tak i svým příkladem, s velkým zanícením. A tato františkánská protiváha je potřebná i v dnešním světě. Pro věřící i nevěřící.

Františkovo dílo

František se naučil pouze základům psaní a latiny, ale již od útlého věku dobře ovládal franštinu. Za svého života toho svatý František mnoho nenapsal. Podle Le Goffa by se vše vešlo do útlého svazčku, i kdyby byly k dispozici ztracená řehole, dopisy a básně.³⁹ Františkáni z Quaracchi jeho dílo vydali a uspořádali do tří částí: I. Napomenutí a Řehole, II. Listy a III. Modlitby. Údajně chtěli publikovat pouze díla latinská, a tak Františkovy písemnosti ochudili o *Píseň bratra Slunce*, jež je napsána italsky. Všechna Františkova díla se váží k duchovnímu utváření bratří a sdělení určitého poselství celému lidstvu. František

³⁹ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 67.

byl především misionářem; podstatné ze svého poselství vyjádřil slovem a svým příkladem a spisy to pouze doplnily.

Řehole z roku 1221, která nebyla schválena, se od řehole z roku 1223, kterou papež potvrdil svou bulou a která u menších bratří platí dodnes, liší. Rozdíly jsou mezi zásadním výčtem a shrnutím do dvanácti stručných článků a textem obsahujícím dvacet tři článků s citacemi z evangelia a upřímné citové projevy.⁴⁰

Dvacet osm Sloz svatých napomenutí našeho ctihodného Otce sv. Františka, jsou krátké, jednoduché duchovní texty, představující souhrn učení o praxi řeholního života, jež František předával svým bratřím ústně. Jsou to spíše doporučení nežli povinná ustanovení, a proto nemají své místo v Řeholi a pouze ji doplňují.⁴¹

Řeholi také doplňuje text o životě bratří v poustevnách. Prakticky však mlčí o životě v odloučení a poustevnické tradici, jež si František i jeho druhové oblíbili, ale upravuje poměr mezi činným životem a životem v rozjímání při odloučení.

Odkaz, který napsal František zřejmě v Sieně v zimě na přelomu let 1225–1226, měl být doplňkem k Řeholi a měl mít sílu zákona platného pro Řád. Ale papež Řehoř IX. to urychleně roku 1230 zrušil bulou *Quo elongati*. Zřejmě šlo o Františkovu snahu znovu zavést některé zásady či stanovy, které byly z první řehole odstraněny nebo v ní byly jen zmíněny.

Bratru Benediktovi ještě František v dubnu 1226 nadiktoval *Malý odkaz*, kde připomíná tři hlavní zásady: lásku mezi všemi bratry řádu, věrnost „naší Paní Chudobě“ a poslušnost „svaté matce církvi“.

Z Františkových nemnohých dopisů je patrná jeho epistolární činnost, tedy oslovení a ohled na čtenáře, vůči svým bližním, řádu i všem křesťanům. Dopisy podepisoval písmenem Tau, k němuž choval zvláštní náklonnost a úctu.

Hymny a modlitby odhalují Františkovu poetickou a lyrickou citovost, jeho liturgický smysl. Jsou to třeba *Chvály Boha Nejvyššího*, *Chvála ctností* a *Pozdravení Panny Marie*, *Hodinky o utrpení Páně*. Jeho lyrickým veledílem je však již zmíněná *Píseň bratra Slunce*. V té se František vypsal ze své bratrské lásky ke všemu stvořenému.

Autentičnost některých Františkových textů, hlavně některých dopisů, je však nejistá. Dva jeho nejvýznamnější texty byly sepsány pod vnějšími vlivy. *Regula bullata* (potvrzená řehole) je kompromis mezi řeholí, již sepsal František, a požadavky, se kterými přišli jeho

⁴⁰ Rozdíly a odlišnosti v obou řeholích podrobněji v: Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 68–71.

⁴¹ *Františkánské prameny I.*, Olomouc 1999, s. 37–45.

někteří druhové a římská kurie. Odkaz pak František stvořil snad pod vlivem svého extremistického okolí.

Texty životopisců jsou naopak poplatné tomu nejstaršímu, Tomášovi z Celana. Jeho *Vita prima* je často doslovně opisována nejen po větách, ale i celých pasážích.

Životopisy a životopisci svatého Františka z Assisi

Už za Františkova života v řádu existovaly dvě tendence a každá se snažila interpretovat jeho slova a spisy ve svůj prospěch. Jednalo se o rigoristy, kteří požadovali život v naprosté chudobě, a to jak kolektivní, tak i individuální, odmítali nádheru v kostelech, klášterech i při bohoslužbách a udržování odstupu od římské kurie, a umírněné, kteří chtěli přizpůsobit ideál chudoby stále se rozrůstajícímu řádu a v římské kurii viděli pramen pravdy a autenticity pro církev.

Vzhledem k neshodám uvnitř řádu ve 13. století nejsou dnes k dispozici opravdu hodnověrné zdroje o Františkově životě. Neshody existovaly v řádu již za Františkova života, což ho přimělo, aby po návratu ze Svaté země sepsal roku 1221 novou řeholi, kterou záhy nato musel ještě upravit. Po jeho smrti se řád rozdělil na dvě větve. Konventuály – kteří uznávali řeholi interpretovanou a doplněnou papežskými bulami, a jež zmírňovaly život v chudobě. A Spirituály, kteří se svým stoupajícím extremismem ocitli až v postavení kacířů. Spory vyřešila roku 1322 bula papeže Jana XXII. (*Cum inter nonnullos*), který se od spirituálů a jejich výkladu Františkovy řehole odklonil. V řádu pak žila ještě jakási třetí skupina, zastánci střední cesty, kteří se snažili o kompromis mezi konventuály a spirituály.

Obě skupiny sepsaly několik Františkových životopisů, kde jeho postoje i slova „přizpůsobovaly“ svým názorům. A tak roku 1260 generální kapitula pověřila svatého Bonaventuru sepsáním oficiálního Františkova životopisu. *Legenda maior* byla přijata generální kapitulou roku 1263 a o tři roky později bylo bratřím zakázáno číst jakýkoliv jiný Františkův životopis a bylo nařízeno zničit vše, co bylo napsáno v minulosti. Františkánská důslednost měla za následek, že životopisy napsané před rokem 1266 byly téměř všechny zničeny.

Ač při psaní své *Legendy maior* čerpal Bonaventura za starších pramenů, přesto je jeho dílo podle J. Le Goffa tendenční a smyšlené, neboť se v něm prolínají i protichůdné prvky z různých zdrojů a mlčí v případech, že by cokoli poukazovalo na to, že se řád odchýlil od určitých Františkových záměrů (vědění, vyučování, manuální práce, chudoba kostelů a

klášterů nebo navštěvování malomocných).⁴² Tento životopis byl však i přes to uznáván a užíván až do konce 19. století.

Autorem rukopisů umírněnější františkánské skupiny je Tomáš z Celana, který proslul svým elegantním stylem. Z podnětu papeže Řehoře IX. sepsal nejprve Františkův životopis *Vita prima*, jež dokončil v roce 1228. Pomlčuje však o roznicích uvnitř řádu, ale i mezi řádem a římskou kurií. Celanův životopis *Vita secunda* pak vznikl na žádost generálního ministra řádu Crescencia z Jesi (1224), aby životopis *Vita prima* byl doplněn a zároveň vyzval všechny, aby sepsali své vzpomínky a tak Celanovi pomohli. Bratři Rufín, Angelus a Lev, kteří žádost vyslyšeli a kteří Františka znali dobře, jsou autory *Legendy Tří druhů*. Doplnkem Celanových *Vitae* je *Kniha o divích*, kde jsou sepsány především zázraky, které František učinil až po své smrti.⁴³

Životopisci svatého Františka byli buď ti, kteří ho následovali, tedy bratří, nebo jeho hostitelé, kteří ho k sobě přijali, a nebo ti, jimž pomohl zázrakem a nebo byli svědky onoho zázraku.

Tomáš z Celana⁴⁴

Narodil se v roce 1190 v Celanu v Abruzzách. Byl vzdělaný, což dokládají jeho životopisy. Mohl být snad i šlechtického původu. Asi roku 1215 vstoupil do Františkova řádu. V roce 1221 se pod vedením Cesara vydal do Špýru do Říše a o dva roky později byl jmenován kustodem minoritních klášterů ve Wormsu, Mohuči a v Kolíně nad Rýnem. Po dobu Cesarovy nepřítomnosti byl jeho vikářem. Rok jeho návratu do Itálie není známý, ale pravděpodobně se účastnil Františkova pohřbu a mohl tak vidět i jeho stigmata. Je však téměř jisté, že byl přítomen Františkovu svatořečení (16. 7. 1228). Přibližně v letech 1228–1229 dostal od papeže Řehoře IX. pověření napsat Františkův životopis. Pokyn k sepsání druhého, širšího životopisu pak dostal na generální kapitule v roce 1244 od Crescencia z Jesi. Poté, co papež Alexander IV. svatořečil i Kláru (15. 8. 1255), byl Tomáš z Celana pověřen napsat také její životopis (*Legendu o svaté Kláře*). Na sklonku života se stal duchovním klarisek v San Giovanni di Val. Tam také kolem roku 1260 zemřel. V roce 1516 byly jeho ostatky přeneseny do konventuálního kostela v Tagliacozzo, kde jsou uloženy dodnes.

⁴² Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 40.

⁴³ Rozbor pramenů k Františkovu životu a jejich věrohodnost blíže tamtéž, s. 37–43.

⁴⁴ Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 104–105.; *Ottův slovník naučný*: 25, reprint, Praha 2002, s. 525.

Františkův životopis napsal na příkaz papeže Řehoře IX., který jeho dílo schválil v Perugii 25. února 1229 a pravděpodobně bylo objednáno ještě před Františkovým svatořečením.

Nějaký čas žil Tomáš z Celana ve Františkově blízkosti a při Františkově svatořečení se setkal ještě s dalšími bratry, kteří byli Františkovými souputníky. Podle úrovně díla lze usuzovat, že Tomáš byl člověk vzdělaný a literárně znalý. Přesto nelze jasně stanovit, zda jeho dílo objednal přímo papež Řehoř IX. nebo vedoucí řádové skupiny (snad bratr Eliáš).

Svůj První životopis dokončil Tomáš z Celana na počátku roku 1229 a ve srovnání s následujícími životopisy svatého Františka se snažil dodržet jakousi chronologii v životopise a pravdu o světcově životě. Své dílo rozdělil na tři části, kde hlavní důraz klade na poslední dva roky Františkova života, a jakoby vybízí k doplnění Františkova života.

Svatý Bonaventura⁴⁵

Vlastním jménem Jan z Fidanzy se narodil 15. července 1221 v Bagnarei v Toskánsku. Jméno Bonaventura dostal asi ve čtyřech letech, kdy se na přímluvu svatého Františka uzdravil z těžké nemoci.⁴⁶ V sedmnácti letech vstoupil do františkánského řádu. Studoval v Orvietě a v Paříži, kde se stal profesorem teologie. V roce 1257 byl zvolen generálem františkánského řádu a ve svém úřadě dbal na přísné zachovávání řehole. Papež Klement IV. ho jmenoval biskupem v Yorku v Anglii, ale na Bonaventurovu žádost nakonec své jmenování odvolal. V roce 1273 ho papež Řehoř X. povýšil na kardinála a biskupa albánského a o rok později ho vyslal jako legáta na obecný církevní sněm do Lyonu. Zemřel 15. července 1274 a v roce 1482 ho papež Sixtus IV. svatořečil. Roku 1587 ho Sixt V. zařadil mezi učitele církve („doctor seraphicus“). Bonaventura vynikal jako kazatel, scholastik i mystik.

Generální kapitula, která se konala roku 1260 v Narbonu, ho pověřila sepsáním životopisu svatého Františka z Assisi. Své dílo předložil na generální kapitule v Pise o tři roky později, kde mělo „úspěch“ a na generální kapitule v Paříži roku 1266 bylo potvrzeno. Zároveň bylo rozhodnuto, že všechny předcházející Františkovy životopisy budou zničeny a *Legenda větš* (*Legenda maior*) bude přijata za jedinou oficiální. *Legenda* však převážně

⁴⁵ *Ottův slovník naučný*, 4, reprint, Praha 1997, s. 334.

⁴⁶ Když František údajně uslyšel o jeho uzdravení, měl zvolat: „*O bona ventura!*“, čímž měl naznačovat, že z něj vzejde mnoho dobrého. *Ottův slovník naučný*: 4., reprint, Praha 1997, s. 334.

čerpá z díla Tomáše z Celana. Později se také duchovní otcové obraceli na Bonaventuru s tím, že vynechal mnohé věci i vysvětlení obsažená v Celanově legendě, která byla zničena.

Bonaventura sepsal také Legendu menší (*Legenda minor*), pravděpodobně v letech 1260–1262 v Paříži, současně s Legendou větší. Menší životopis vytvořil proto, aby se četl během oktávu svátku svatého Františka a nahradil tak *Chórový životopis* Tomáše z Celana. Ten ho napsal ho podle svého prvního životopisu někdy kolem roku 1230. *Legenda minor* je tak často i doslovným výtahem ze Životopisu většího.

Lunetový cyklus

V Hejnicích se nachází celkem třicet barokních obrazů malovaných na základě legendy o svatém Františkovi z Assisi. Obrazy lze rozčlenit zhruba do pěti až šesti okruhů.

- 1) Františkovo obrácení;
- 2) Františkův život už po obrácení na víru;
- 3) vidění Františka Božím úradkem, tj. vyjevení Františkovy svatosti jeho současníkům pomocí Božího vnuknutí;
- 4) zázraky, které František učinil za svého života;
- 5) zázraky, které František vykonal po své smrti;
- 6) poslední obraz, v MCDO Hejnice nazvaný jako Malířovo vyznání, který neodkazuje na žádnou z částí legendy o svatém Františkovi, nýbrž spíše na samotného malíře či donátora. Do šesté kategorie lze eventuálně zařadit i obraz první, v MCDO Hejnice nazvaný *Františkovo narození*, jelikož k jeho příchodu na svět se žádná oficiální legenda neváže.

Ve své práci jsem jednotlivé obrazy seřadila za sebou tak, jak by to odpovídalo posloupnosti Bonaventurovy *Legendy maior* (případně životopisu Tomáše z Celana *Vita prima*). Pokud je tedy pořadí obrazů jiné, než jak jsou v současné době v MCDO Hejnice zavěšeny, uvádím to v poznámce.

Na obrazech se zřejmě podílelo více autorů, respektive asi malířská dílna. Je otázkou, co lze na přelomu 17. a 18. století označit za „autorství“. Problematika je komplikovanější, zvláště pokud jde o malíře a jeho dílnu. Že se na cyklu podílelo více osob je patrné především z faktu, že některá díla jsou vymalována precizně, skoro až do nejmenších detailů, postavy i výraz jejich tváře rovněž divákovi mnoho napovídají. Na obrazech se například nachází i několik legend současně, vždy jedna hlavní a další vesměs v pozadí plátna, případně je detailně vymalováno i pozadí. Na jiných se objevuje pouze jedna legenda bez výrazných detailů či pozadí. Mohlo by se jednat o jednu malířskou dílnu, tedy zřejmě o okruh žáků jednoho malíře, případně mohl být obraz načrtnut v hrubých rysech jedním autorem a jeho žáci či spolupracovníci ho dokončili. Již na první pohled odlišný obraz je pouze jeden, v MCDO Hejnice uváděný jako Porciunkulový *odpustek*, na kterém jsou postavy, především jejich tváře, nápadně odlišné od ostatních. Postavy a obličeje na zbývajících obrazech jsou si nápadně podobné – i z toho lze tedy usuzovat, že se jedná buď o jednoho autora, nebo o jeho okruh žáků či dílnu. Vzhledem k tomu, že obrazů je poměrně

velké množství namalované v celkem krátké době (rozmezí zhruba jednoho desetiletí – podle ojedinělé datace), osobně se i z tohoto důvodu kloním k názoru, že se jedná o několik autorů.

Ač jsou obrazy malovány již v době barokní (kolem roku 1710), postavy na nich nosí ještě renesanční oděvy. Stejně tak i zbraně a zbroj, která je součástí některých scén, odpovídá době třicetileté války. Nabízejí se zde dvě domněnky, proč tomu tak je: Buď se jedná již o staršího autora, který byl na vrcholu umělecké dráhy v době doznívající renesance a na sklonku života se již nechtěl podílet na novém směru (což je však málo pravděpodobné), nebo byl předlohou jiný, starší, renesanční cyklus či vzorníky, ze kterých námětově čerpal. Mohlo by se však také jednat o přímý záměr malíře(ů), neboť František i bratři nosí již kožené sandály, které se z rozkazu provinciála nosily až od roku 1686. Do té doby obouvali františkáni na nohy dřeváky. Stejně tak housle, na které hraje anděl v legendě *Útěcha v bolestech*, jsou již barokní.

Na většině obrazů má také František svatozář, a to i tam, kde jsou scény z jeho pozemského života, a to nejen po obrácení na víru, ale ještě před tím, než František uposlechl Boží hlas a vydal se na cestu víry.

Je otázkou, z čeho malíř vycházel. Zda měl k dispozici nějaké předlohy v podobě grafických listů, nebo mu jako předloha posloužily jiné malované cykly (ať už grafické listy, malované obrazy na plátno nebo fresky) Františkova života z některého z klášterů svatováclavské provincie v zemích Koruny české. Případně se ptajme, zda si sám donátor mohl určit, která legenda bude na jím „sponzorovaném“ obraze, nebo se jednalo přímo o přání hejnických františkánů, nebo byla malíři ponechána tzv. volná ruka, a nebo zda se výše uvedené legendy (hlavně *Setkání se svatým Dominikem* a *František s apoštoly Petrem a Pavlem*) nějakým způsobem přímo vážou k samotnému hejnickému konventu. Což ovšem vyvolává další otázku v jakém smyslu. Mají snad legendy ještě jinou spojitost nebo význam?

Obrazy se rovněž zcela neshodují s legendami o Františkovi: například v legendě, kdy se mu zdá, že jeho rodný dům je plný zbraní, jsou tyto zastoupeny pouze několika málo kusy. Rovněž i *Setkání se svatým Dominikem* je vymalováno poněkud jinak, než udává legenda.

Je rovněž otázkou, proč jsou vymalovány legendy o *Setkání se svatým Dominikem* a vyobrazení *Františka s apoštoly Petrem a Pavlem* (případně také *Františkovo narození* a *Malířovo vyznání*). V *Legendě Maior* se o tom svatý Bonaventura téměř nezmiňuje – o Dominikovi vůbec (pouze Tomáš z Celana a jen krátce) a o apoštolech jen velmi letmo. Oproti tomu nejznámější legenda o tom, jak František káže ptáčkům (zvířátkům) zde vymalovaná není vůbec.

Zajímavé je, že František na obrazech také postupně přirozeně stárne – od mladíka, kterému se zdá sen o zbraních, případně se modlí u svatého Damiána, až po starého muže, jenž sepisuje řeholi či leží na úmrtním loži.

V době, než došlo k Františkovu obrácení, tj. za jeho světského života, je na obrazech vždy vymalován ve stejné barevné kombinaci šatů – modrá, červená a hnědá. Stejně tak, jako když žil ještě světským životem, nosívá u sebe kord. Zajímavé však je, že ve všech scénách, kde se František modlí v kostele nebo před ukřižovaným Kristem, kord odložil, pouze na obraze kde *Kristus mluví z kříže* jej má zavěšený u boku.

Na všech obrazech, na kterých je v pozadí vymalovaná krajina, budí zdání hornaté, kamenité a dalo by se říci, že i neúrodné. Krom několika ojedinělých kusů, kde stojí v jeho pravé nebo levé části strom (většinou je na jeho kmeni či u paty kmene namalován erb donátora), nikde jinde není namalována zeleň, tedy tráva, stromy či keře. V pozadí se většinou objevují hory, skála či město s protékající řekou. Pouze na posledním obraze, v MCDO Hejnice nazvaném jako *Malířovo vyznání*, je krajina v pozadí zelená. Pravděpodobně jde o odkaz přímo na donátora či samotné hejnické františkány, to je prostředí situované do místa, v němž klášter stojí. Tento obraz také jako jediný má postavy vymalované již v šatech počínající barokní módy. Ostatní díla naprosto úmyslně odkazují na prostředí okolo města Assisi, na oblast, ve které se František za svého života pohyboval.

Většina obrazů má na dolní části rámu latinský nápis, který divákovi napovídá, o kterou legendu z Františkova života se jedná. Na některých rámech se do dnešních dnů bohužel text nezachoval. Lze se proto domnívat, že každý rám původně text měl, avšak v průběhu času mohlo dojít k jeho poničení či opadání barvy, což mělo za následek, že při obnově pláten v 19. století byly rámy pouze přemalovány a texty na černý podklad zlatě naneseny znovu. Další možností je, že byla plátna zcela nově přerámována při opravách v devadesátých letech 20. století. Ať již byla příčina jakákoliv, původní znění textů na rámech dnes bohužel není známo.

Latinské nápisy na plátnech i rámech se ani v jednom případě doslovně neshodují s latinským textem Bonaventurovy *Legendy maior*. Jedná se zřejmě o vlastní, nový, text neznámého autora. Předpokládám, že texty měly divákovi usnadnit identifikaci příslušné legendy.

Jak již bylo zmíněno výše, regionální literatura německá ani prameny se vzniku obrazů a ani donátorům nevěnují. Krátká novodobá zmínka o obrazech v ambitu existuje pouze v souvislosti s umístěním gallasovského erbu nad klášterní bránu v roce 1709. Tedy, že

z téhož roku pocházejí obrazy ze života svatého Františka v dolní klášterní chodbě.⁴⁷ I proto byla identifikace jednotlivých donátorů obtížná. Ani v kronice konventu či účetních knihách⁴⁸ se mi nepodařilo nalézt žádné záznamy o přijetí či vyplacení většího obnosu, který by mohl zhruba odpovídat částce za vymalování legendy. Nabízí se proto domněnka, že donátoři mohli nechat plátna namalovat a teprve potom je klášteru věnovali.

Stejně tak není zmínka k roku 1838, kdy A. Planer plátna obnovoval, že by byla vyplacena větší částka, či že by se přímo jemu jmenovitě zaplatilo za provedenou práci. Je proto možné, že se mohlo jednat buď o někoho z bratří, a nebo Planer provedl práci bez nároku na honorář.

Při popisu jednotlivých obrazů jsem pro názornost vytvořila jejich náčrt tvaru rámu; na kótách jsou u každého uvedeny i jeho rozměry. Do náčrtu jsem ještě pro lepší přehlednost umístila také šedé políčko (většinou kruh), které značí umístění erbu či znaku na obraze.

U popisu jsou rovněž přidány detaily jednotlivých erbů a znaků, stejně tak i detaily nápisových pásek, které vycházejí od Krista směrem k Františkovi.

Latinský text v nápisových páskách a na spodních částech rámu je transliterován. Jejich volné překlady jsou převzaty z nápisových tabulek, které jsou v MCDO Hejnice u jednotlivých obrazů. Ty na žádost pana pátera Miloše Rabana vyhotovili liberečtí františkáni.

Pod komentáři k některým obrazům jsou uvedeny také výklady některých symbolů či vyobrazení, pokud se vyskytují pouze na jednom příslušném plátně (jako například drak, Bůh Otec, kopí). Jestliže se některý symbol či vyobrazení opakuje na více dílech (jako například nebe, město, andělé či ďábel), je jeho výklad umístěn v kapitole Dodatky. Zde je i medailonek svaté Kláry, klarisek a svatého Dominika, tedy postav, které mají souvislost se svatým Františkem a jsou také na obrazech. V kapitole je rovněž vyložena symbolika barev. Jedná se především o ty, které nese Františkův oděv za jeho života ještě před úplným obrácením na víru. Stejně tak je určen výklad některých gest na legendách zachycených, a symbolika čísel. Ta především s ohledem na počty andělčích hlaviček.

⁴⁷ Julius Helbig, *Geschichte der Kirche und des Klosters in Haindorf, Friedland in Böhmen* 1894, s. 123.: „Das gräfliche Wappen über den Klosterpforte ist 1709 angebracht, aus demselben Jahre stammen die Bilder aus dem Leben des h. Franziskus im untern Kloster gange, jene im Refektorium sind im Jahre 1722 von Wohlthätern geschenkt worden, weitere acht im Jahre 1764, im welchem das Refektorium auch eine neue Kanzel erhielt.“

⁴⁸ Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, fond *Historická sbírka Clam-Gallas*; Národní archiv v Praze, fond *Řád františkánů*.

1. Františkovo narození

Popis obrazu:

Dvě klečící ženy drží na rukou novorozeně zavinuté do bílého plátna. Žena v bílé haleně, červené zástěře a modré sukni podává novorozence druhé, oděné do bílé haleny a okrové sukně, jež pravou rukou činí jako by odmítavé gesto. Napravo od nich přihlíží třetí, klečící žena v bílé haleně, žlutém plédu přes záda a červené sukni. Levou rukou se opírá o proutěný koš s bílým plátnem, pravou na ně ukazuje.

Za ženami s novorozenětem leží na posteli s vykasanou zástěnou z bílého plátna rodička v bílé košili a s bílým čepcem na hlavě, do pasu zakrytá bílou pokrývkou. Druhá žena, u pravého boku postele, v bílé košili a tmavé sukni, jí levou rukou podává misku se lžící. Zřejmě se jedná o jídlo (polévku) na zotavenou po porodu. Za ní stojí u hlavy postele ještě mladá dívka v tmavé (snad modré) haleně a červené sukni. Nalevo od postele stojí v šeru kulatý stůl s bílým ubrusem, na kterém leží odložená rozevřená kniha a snad nějaké jídlo na podnose.

V levé části obrazu se nacházejí dvě ženy. Vlevo stojí žena v bílé halence s odhaleným pravým ramenem a v červené sukni, přes záda má tmavý pléd. Před ní klečí druhá, v okrovém kabátci, modré sukni a plédu přes záda. Činí gesto jako by se modlila.

V pravé části obrazu stojí žena v bílé halence, modrém živůtku a červené sukni s bílou zástěrou, jejíž cíp drží v levé ruce. Jako by rozmlouvá s andělem, ke kterému natahuje pravici. Anděl v tmavém hábitu natahuje k ženě rovněž pravou ruku. Scéna je nápadně podobná Zvěstování Panně Marii, zřejmě se tedy jedná přímo o vědomý odkaz. V pozadí za nimi se zvedá kamenné schodiště s vázami, které vede k paláci s červenou střechou a se

zahradou. Mohlo by se jednat o kupecký dům, tedy opět o vědomý odkaz na to, že František se narodil jako syn obchodníka.

Erb:

V pravém dolním rohu.

Ve čtvercém štítě je v prvním poli kotva na modrém poli, ve druhém a třetím červená květina se zeleným stonkem na bílém poli, ve čtvrtém postava na modrém poli. V klenotu z helmu vyrůstá hnědá horní polovina těla jelena ve skoku, otočená doprava. Přikryvadla jsou červené a zlaté.

Erb je namalován v tmavém (šedém) oválu, nad kterým vidíme v opisu iniciály:

[?]⁴⁹ · R · D · A · A · M · P · F ·

Jedná se o erb šlechtický, bohužel majitele se dohledat nepodařilo.

Nápis na spodní části rámu:

**Nempe gregis pastor Francisce future pusilli, In stabulo nascens jam tibi quaeris
oves.**⁵⁰

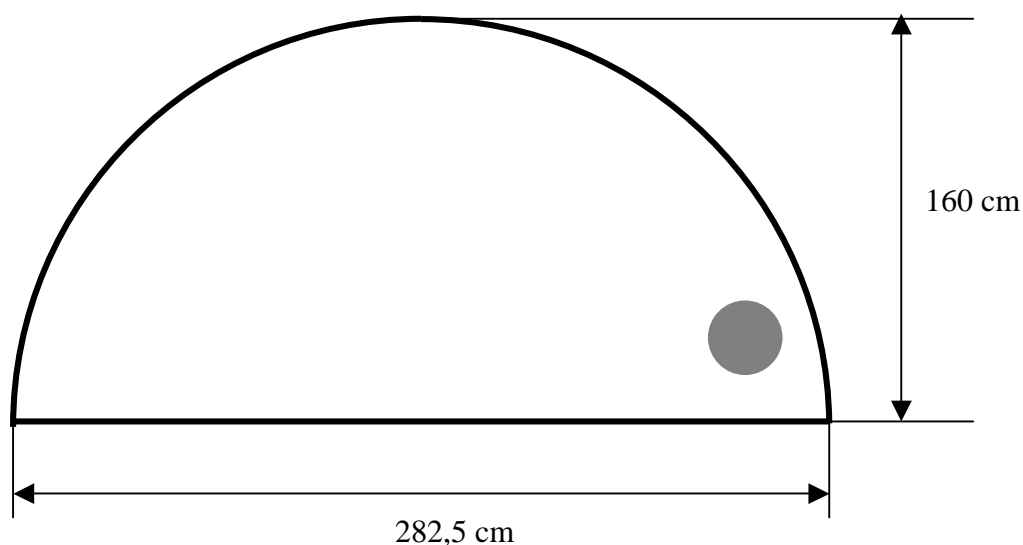
Františku, pastýři budoucího malého stáda, když se rodíš v stáji, už si vyhledáváš ovce.

⁴⁹ Vzhledem k tomu, že malba je v místě prvního písmene poškozena a to je v důsledku toho nečitelné, dávám z hlediska transliterace do hranatých závorek otazník.

⁵⁰ Původně je slovo quaeris psáno jako ligatura.

Rozměry rámu:

282,5 x 160 cm

Legenda:

„V městě Assisi byl muž jménem František. Jeho památka je požehnána, protože Bůh jej předešel sladkým požehnáním, milostivě jej vyprostil z nebezpečí nynějšího života a naplnil jej v hojnosti dary nebeské milosti. Ačkoliv v mladém věku vyrůstal v marnostech mezi lidskými syny propadlými marnosti – a když si osvojil určitou znalost písma, dali jej učit se zjištěnému kupeckému řemeslu – byl přesto chráněn nebeskou záštitou. I když miloval radovánky, neotročil mezi bujnou mládeží tělesné nevázanosti. Ačkoliv pracoval, aby měl zisk, nesložil uprostřed hrabivých kupců svou naději v peníze a poklady.

Bůh vstúpil do srdce mladého Františka útrpnost a štědrost k chudým. Od dětství s ním rostla a naplnila jeho srdce takovou dobrotou, že jako posluchač evangelní zvěsti, který není hluchý, umínil si, že dá něco každému prosícímu, zvláště když by se dovolával Boží lásky.“⁵¹

Komentář

Prvotní a spolehlivé životopisy ovšem legendu o Františkově narození neznají. Jak Tomáš z Celana, tak i svatý Bonaventura se pouze zmiňují, že František se narodil jako každé jiné dítě do světského prostředí a od svých vrstevníků se v mládí nijak neodlišoval (viz legenda výše). Žádný zázrak nebo znamení jeho narození nezvěstovalo ani nedoprovázelo.

⁵¹ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 363.

Obraz může být i odkazem na Františkovo světské narození, tedy že přišel na svět stejně jako všichni ostatní smrtelníci a teprve později u něj došlo k obrácení na víru. Stejně tak obraz může mít význam pouze úvodní, jde proto zřejmě o snahu nějak cyklus o svatém Františkovi začít – zde narozením. Zajímavé je, že kromě anděla v pozadí, kde je scéna podobná Zvěstování Panně Marii, na obraze není žádný jiný odkaz na budoucí Františkovu svatost. Dítka, které si ženy předávají zavinuté do bílého plátna, nemá ani svatozář. Naopak u jiných obrazů, kde se František objevuje ještě ve světských šatech, nebo i v řeholních, ale ještě za svého pozemského života, svatozář mívá, aby bylo jasné dáno, který muž je budoucí světec.

Když se svatý František, světským jménem Francesco Bernardone, roku 1181 nebo 1182 v Assisi narodil, jeho matka ho za otcovy nepřítomnosti – byl právě obchodně ve Francii – kupce se sukrem, nechala pokřtít jménem Jan, podle Jana Křtitele. Existují tři domněnky, proč došlo ke změně chlapcova jména. Buď mu jméno změnil sám otec po návratu z cesty, nebo sám František vzdal poctu své matce, původem Francouzce. Jako nejpravděpodobnější se jeví verze, že se jednalo o přezdívku z mládí pro jeho oblibu a nadšení pro francouzštinu.

V mládí se František od svých vrstevníků nijak neodlišoval. Svůj čas trávil stejně jako ostatní zábavou, zahálkou, hrami, starostmi o módu. A stejně jako ostatní mládež jeho sociální vrstvy se snažil vést rytířský způsob života a napodobovat šlechtu. Ač byl údajně obratným obchodníkem, stejně tak byl i velkým marnotratníkem. Ke šlechtě ho přibližovala právě ona štědrá rozdávačnost. Lákaly ho bitvy, vojenské řemeslo a sláva. Když v Assisi probíhal boj mezi stoupenci papeže a císaře, kteří oba chtěli mít pro sebe dobře postavené a opevněné místo s pevností La Rocca, a zároveň i boj mezi šlechtou a assiským lidem (mezi starými feudálními rody a kupeckými měšťany), kteří chtěli městu zajistit nezávislost na cizincích německých a papežských a na aristokracii, František se těchto bojů pravděpodobně účastnil. Šlechtické rody vyhnané z Assisi – mezi nimi i rodina svaté Kláry, rod Offreduccio di Favarone – se uchýlily do Perugia, odedávne sokyně Assisi. Perugiané, kteří jim chtěli statky vydobýt zpět, vyhlásili městu Assisi válku. František se zúčastnil bitvy svedené mezi těmito dvěma městy roku 1202 u Ponte San Giovanni na Tibeře. Byl zajat a více než rok strávil v Perugii ve vězení.

Dítě je symbolem bezstarostnosti a nevinности, ale také počátku.⁵²

⁵² Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 54.

2. Daruje šaty chudému rytíři

V MCDO Hejnice je legenda uváděna jako *Daruje šaty chudákovi*.⁵³

Popis obrazu:

František v hnědém kabátci s bílým límcem, modrými rukávy s bílým fiží, v červených kalhotách a punčochách, obutý do hnědých střevíců s červenou sponou ve tvaru růže. V levé ruce drží svůj černý klobouk s bílým pérem, v pravici modrý plášť se zlatým lemováním, jenž částečně leží na zemi. V pase má černý opasek, na kterém je u levého boku připevněný kord. Oběma rukama zároveň činí pobízivé gesto směrem k druhému mladému muži. Ten je oděn do červeného kabátce s bílým límečkem, hnědými rukávy s bílým fiží, červených kalhot a punčoch, obutý do hnědých střevíců. Ruce má rozhozené, jako by se zdráhal od Františka dar přijmout.

Scéna se odehrává ve volné krajině na břehu řeky.

V pozadí v levé části obrazu je za řekou vidět gotický kostel v hradbách města a před hradbami na břehu řeky kříž s Kristem.

Pozadí za oběma muži tvoří opevněné město a za ním hory. Podél hradeb se stáčí řeka. V pravé části obrazu se v pozadí klene přes řeku most se třemi oblouky a v popředí před ním dominuje vzrostlý strom (smrk), u jehož kmene leží balvan.

⁵³ V MCDO Hejnice je obraz osmý v pořadí.

Monogram:

V pravé střední části na kameni u stromu.

Trojí čarou zlaté písmeno X, posazené mezi dvě palmové ratolesti ve tvaru písmene U, dole pod písmenem svázané, nad ním zlatá korunka.

Majitele znaku se bohužel dohledat nepodařilo. Mohlo by se jednat buď o monogram nějakého šlechtice, nebo znak církevního hodnostáře vzhledem ke korunce nad monogramem.

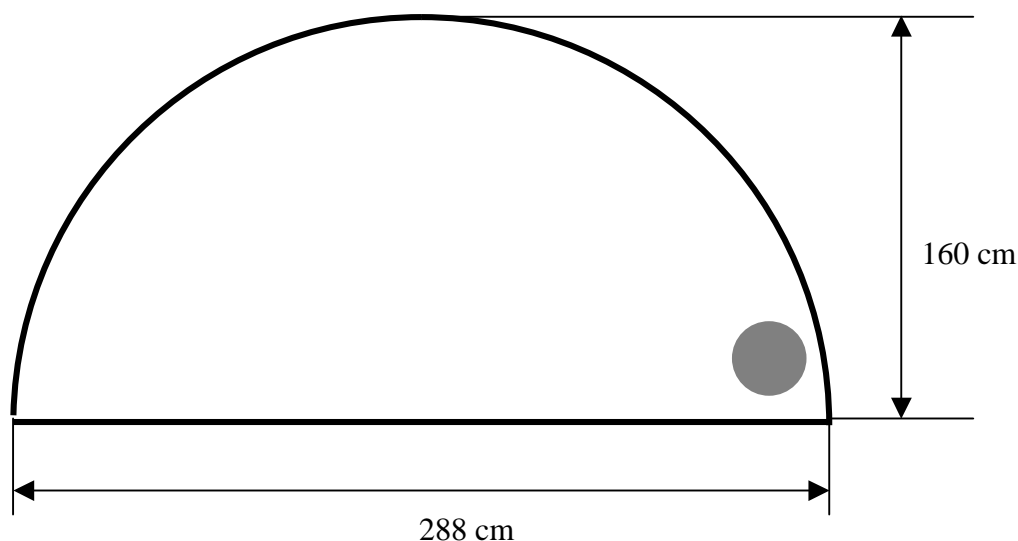
Nápis ve spodní části rámu:

Vestes pro Christi cum dat Franciscus amore, Tunc mercatorem se probat esse bonum.

Když František daruje šaty z lásky ke Kristu, dosvědčí, že je dobrým kupcem.

Rozměry rámu:

288 x 160 cm

Legenda:

„František však ještě neznal Boží záměr: otcovým příkazem byl upoután na vnější věci a porušení přirozeného zrození ho táhlo dolů. Ještě se nenaučil dívat se na nebeské věci a nepřivykl věcem božským. „Přijde-li na člověka utrpení, popřává sluchu duchovním záležitostem.“ Proto „spočinula na něm ruka Hospodinova“ a „pravice Nejvyššího způsobila proměnu.“ Sužovala dlouhou nemocí jeho tělo, aby připravila duši na pomazání Duchem svatým. A když nabral znovu tělesných sil a připravil si podle zvyku pěkný oděv, přišel mu vstříc nějaký rytíř. Byl sice ušlechtilý, ale chudý a bídne oblečený. František pocítil srdečnou bolest nad jeho nuzotou. Ihned se svlékl, aby vykonal zároveň dvojí skutek lásky: zakryl stud vznešeného rytíře a pomohl chudému člověku z nouze.“⁵⁴

Komentář:

Byť stále ještě jako mladík, přesto je zde již František o něco starší nežli na předchozím vyobrazení (*Vyměňuje si oděv se žebrákem*), jemuž se scéna velmi nápadně podobá. Na obraze není již žádná druhá legenda ze svěřcového života. Není ani tak precizně vymalovaný do detailů. Opět zde František nemá svatozář. Ač jsou oba muži mladí a stojí jako by vedle sebe, přesto je Františkova postava nápadně o něco větší a výraznější nežli postava rytíře.

⁵⁴ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 364.

Obraz představuje jeden z prvních skutků počínajícího Františkova obrácení, kdy se při odjezdu do Apulie setkal s chudým rytířem v rozedraných šatech a daroval mu svůj plášť. Město v pozadí by mohlo být opět Assisi.

3. Sen o zbraních

Popis obrazu:

František ve světle modrém nočním rouchu leží v posteli zdobené vyřezáváním se světle červenými nebesy s řasením a ozdobnými střapci. Hlava mu spočívá na modrém polštáři s červeným lemováním, je přikrytý modrou pokrývkou. Pravou ruku má na ní volně položenou a ukazovák směřuje ke stolu. Levou natahuje směrem k oknu, u kterého stojí na stolku umyvadlo a džbán, vpravo od okna na zdi visí červený plášť.

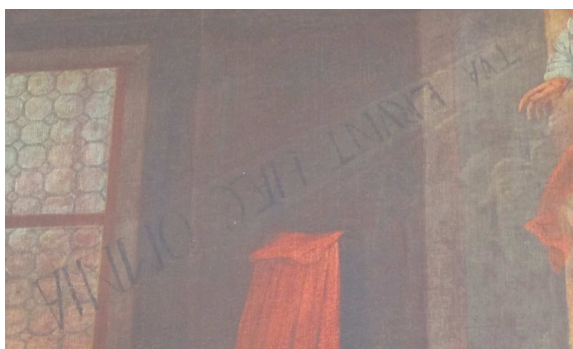
Po pravé straně postele leží jakési domácí papuče. U nohou postele – v centru obrazu – stojí stůl se zelenomodrým ubrusem až na zem, dole lemovaný zlatými třásněmi. Na stole je odložen černý klobouk se zlatým lemováním a bílým pérem a šavle v pochvě se zlatým pásem.

V levé části obrazu stojí válcový sloup, na jehož patě je namalován erb donátora. U paty sloupu leží zbroj – kyrys, přilbice s bílým a červeným peřím, dva štíty, dýka, pár rukavic a za tím vším opřený o zeď tmavý praporec se špicí na vrcholu se zlatým křížem.

V levé horní části obrazu se zjevuje Kristus na nebesích oděný do bílého roucha a zahalený do červené šerpy. Sedí na oblaku, na němž jsou tři dětské hlavičky andílků shlížející na Františka. Levou rukou Kristus světcí žehná dvěma zdviženými prsty. Směrem k Františkovi od Kristových úst vychází nápisová páska s latinským majuskulním nápisem otočeným zrcadlově a o 180°. Pod oblaky tvoří pozadí kamenitá krajina nebo moře se skalisky v mlžném oparu.

V pravé dolní části obrazu stojí podstavec nebo mensa s plastickými postavami a na něm nádoba se zelenou, nekvetoucí květinou. Scéna se odehrává v místnosti s modro-bílou šachovnicovou podlahou. Do místnosti Kristus nahlíží jako by zvenčí.⁵⁵

Nápisová páska od úst Krista:

TVA ERVNT HAEC OMNIA⁵⁶

*To všechno ti bude patřit.*⁵⁷

Erb:

V levém dolním rohu.

⁵⁵ V MCDO Hejnice je obraz na druhém místě.

⁵⁶ Slovo HAEC je původně psáno jako ligatura.

⁵⁷ Kristova slova v tomto znění nejsou v českém překladu ani v latinské verzi Bonaventurova životopisu.

Oválný dělený štít, v horní polovině na bílém poli sedm (nebo osm) kopí, v dolní polovině šachovnicové, černo-bílé pole. V klenotu z korunky na helmu vyrůstá sedm kopí mezi dvěma bílými křídly. Přikryvadla jsou černo-červené a modro-bílé.

Erb se nachází ve světle hnědém oválu, po stranách křídel jsou iniciály:

C S

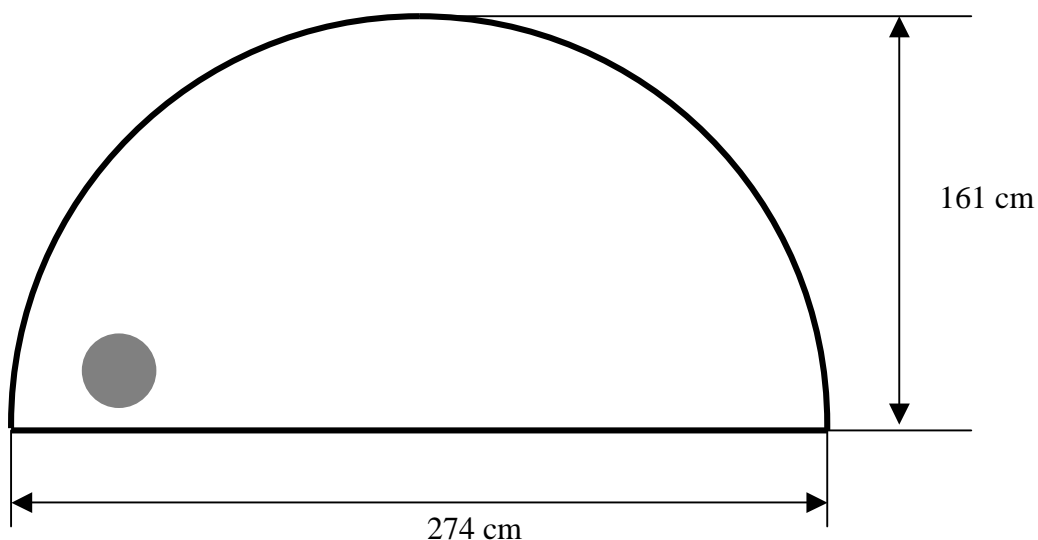
Jedná se o erb šlechtický, bohužel majitele se dohledat nepodařilo.

Spodní část rámu je bez nápisu.

Do dnešních dnů se nápis nedochoval a jeho původní znění není známo.

Rozměry rámu:

274 x 161 cm

Legenda:

„Když následující noci usnul, ukázala mu Boží dobrota překrásnou velikou síň s rytířskou výzbrojí, ozdobenou znakem Kristova kříže, aby naznačila, že milosrdenství prokázané pro lásku nejvyššího Krále chudému rytíři má být vyváženo nepoměrnou odměnou. Když se tázal, či to všechno je, ujistila ho nebeská odpověď o tom, že to bude jeho a jeho rytířů. A tak když ráno procitl, domníval se, že nezvyklé vidění bude znamením velikého štěstí. Neměl totiž ještě ducha vycvičeného, aby mohl zkoumat Boží tajemství a neuměl prostřednictvím viditelných věcí přecházet k nazírání na pravdivost neviditelného.

*Umínal si – bez potuchy o Božím řízení – vydat se do Apulie k jakémusi štědrému hraběti s nadějí, že v jeho službách dosáhne rytířství, k němuž vidění ukazovalo.*⁵⁸

Komentář:

Podle legendy, jak podle Tomáše z Celana, tak i podle svatého Bonaventury, měla být místnost (nebo rodný dům) plná zbraní. Zde je zbroj pouze naznačena několika zástupci. Zbroj a zbraně ještě odpovídají době třicetileté války (například kyrys), oproti tomu helmice je turněřská, tedy taková, jaká se nenosila už ani v době třicetileté války.⁵⁹ Vzhledem k tomu, že ji zdobí i chochol z peří, lze usuzovat, že se jedná o odkaz na dobu rytířských turnajů, tedy na rytířské ctnosti. A zároveň na to, jak se podle legendy Františkovi vyjevilo, že to vše bude patřit jemu a jeho rytířům.

Je zajímavé, že František má v posteli pod hlavou dva polštáře. Mohl by to být úmysl zdůraznit, že za svého světského života před obrácením si budoucí světec dopřával pohodlí. Oproti tomu je v kontrastu jeho způsob života po obrácení, kdy spával na tvrdé zemi a podle legend polštáře a přílišné pohodlí odmítal jako nástroj ďáblova pokušení: *„Zmořeným údům byla lůžkem obyčejně holá zem a často spal vsedě s hlavou opřenou o dřevo nebo kámen.*“⁶⁰ Na obraze je znázorněna pouze jedna scéna, tedy Františkov sen.

V roce 1205 se František rozhodl, že bude do Apulie doprovázet jednoho assiského šlechtice, který šel sloužit do papežské armády proti císařským vojskům. V tomto úmyslu ho zřejmě utvrdil právě onen sen, ve kterém viděl rodný dům plný zbraní a vojenských oděvů (tento sen pak byl později interpretován právě jako *Sen o zbraních*). František si tehdy sen vyložil jako předzvěst úspěchu ve válečném tažení. Když se pak na cestě do Apulie zastavil ve Spoletu, měl jiný sen, ve kterém mu Boží hlas prozradil, že jeho válečné tažení bude poněkud jiné, tedy že se stane rytířem Kristovým. Jeho světské vášně z mládí se tak v budoucnu staly mystickými. Místo peněz bude štědře rozdávat slova, fyzické a morální síly, zapálení pro boj mu pomůže překonat všechny zkoušky a čelit všemu, co bude stát v cestě jemu i jeho bratřím, ať už se bude jednat o sultána, Řím a nebo jakoukoliv jinou formu hříchu.⁶¹

⁵⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 364.

⁵⁹ Ve smyslu symboliky by se mohlo jednat buď o vědomý historismus a nebo odkaz na rytířkost, tedy na Františka jako vůdce Kristových rytířů.

⁶⁰ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 381.

⁶¹ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 43–46.

Zbraně jsou obrazem moci, atributem hrdinů. Nabytí zbraní a zbroje bylo součástí pasování na rytíře.⁶²

Přilba je částí výstroje bojovníka, ale také personifikací víry a statečnosti.⁶³

⁶² Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 337.

⁶³ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 380.

4. Kristus mluví z kříže

Popis obrazu:

František je oděn do hnědého kabátce s bílým límcem a modrými rukávy. Na ramenou připnutý červený plášť, u levého boku zavěšený kord, červené kalhoty a punčochy, na nohou má černé střevíce se zlatou sponou ve tvaru růže.

Se sepjatýma rukama klečí před oltární menzou, pohled upřený vzhůru ke Kristovi na krucifixu, za nímž se objevuje svatozář. Patu menzy pokrývá černé sukno s červenými třásněmi, u ní leží odložený Františkův černý klobouk s bílým pérem. U Františkova levého kolena leží kniha vázaná v černé kůži se zlatým křížem a kováním. Buď se jedná o Bibli (velmi pravděpodobně), evangelium anebo o modlitební knížku.

Na oltární menze pokryté bílým antependiem⁶⁴ lemovaným krajkou stojí krucifix, po jeho obou stranách stojí zlaté svícny s hořícími svícemi. Za krucifixem je jakýsi mlžný opar (svatozář), obláčky se šesti okřídlenými andílčími hlavičkami. Od Krista k Františkovi směřuje světelný paprsek, latinská majuskulní nápisová páska. Kristus má na hlavě trnovou korunu, kolem pasu bílou bederní roušku, ruce sevřené v pěst, ránu v pravém boku a u nohou je na kříži nakreslena kapka krve. Nad hlavou na tabulce iniciály INRI.

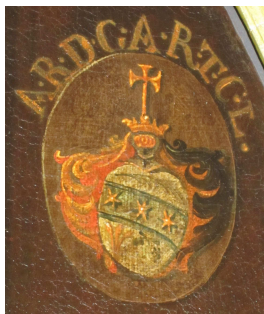
František se nachází snad v rozvalinách nějakého chrámu, pozadí za ním tvoří ruiny. Podlaha na obraze je dlážděná, zakončená balustrádovým zábradlím. O ně se opírá starý muž v hnědém klobouku s bílým pérem, v červeném rouchu, přes záda a levou ruku má přehozený modrý plášť. Pravou rukou ukazuje na rozvalinu sloupu.

⁶⁴ Ozdobný kryt čelní strany menzy oltáře, zhotovovaný z látky, kovu, dřeva či tlačené kůže, zdobený malbou, výšivkou nebo reliéfem.

V pozadí pravé části obrazu teče řeka, přes ni vede most a za ním se v dáli tyčí hora, před kterou stojí město, od nějž vede přes řeku most k městu dalšímu. Mohlo by se jednat o Assisi a Perugii.⁶⁵

Znak:

U pravého kraje rámu ve střední části

V oválném štítu na bílém poli modré břevno pokosem a na něm tři zlaté šesticípé hvězdy. Nad břevnem zelená palmová ratolest, pod břevnem tři červené obilné klasy a zelená ratolest. V klenotu vyrůstá z korunky zlatý latinský kříž, přikryvadla jsou zlato-červené a černo-červené.

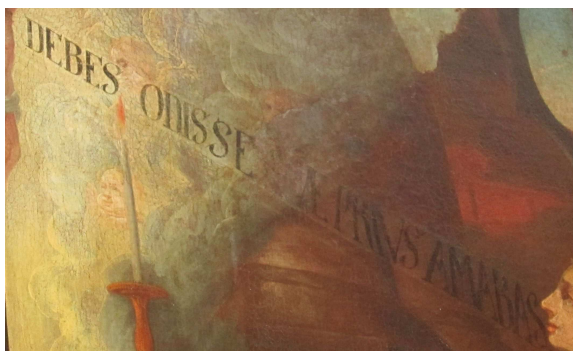
Erb je namalován ve světle hnědém oválu, nad ním v opisu iniciály:

A · R · D · C · A · R · T · C · L ·

Majitele znaku se bohužel dohledat nepodařilo. Podle jednotlivých erbovních figur lze usuzovat, že by se mohlo jednat o církevního hodnostáře, duchovního. Jelikož kříž by si šlechtici do klenotu nedávali a iniciály R D na počátku zřejmě znamenají Reverendus Dominus.

⁶⁵ V MCDO Hejnice je obraz v pořadí pátý.

V nápisové pásce vycházející od Krista:

DEBES ODISSE QUAE PRIVS AMABAS⁶⁶

Musíš nenávidět, co jsi dříve miloval.

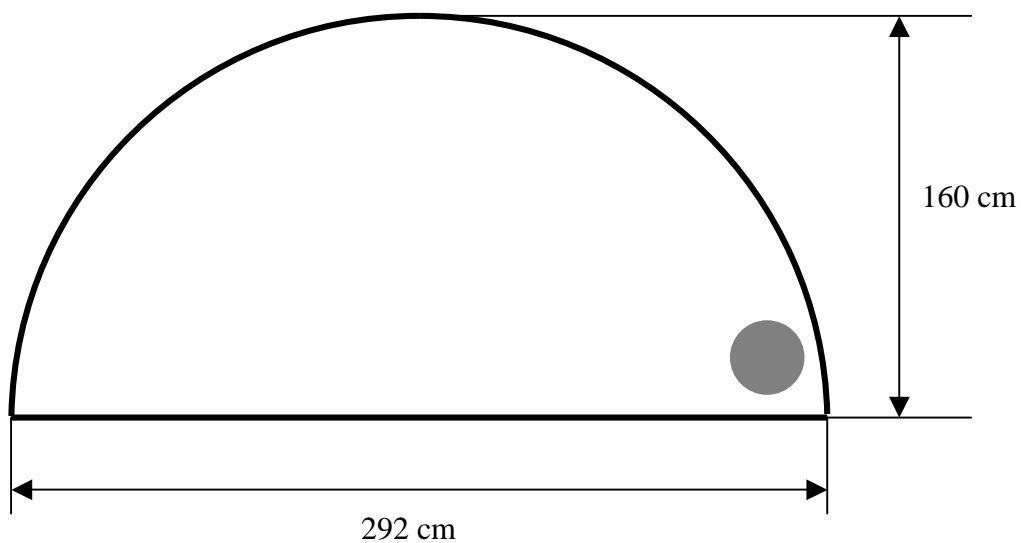
Nápis na spodní části rámu:

Cuncta debes Francisce prius contemnere amata, Dulcia sicernes, quae tibi amara prius.⁶⁷

Františku, musíš pohrdat vším, co jsi dříve miloval, jestliže poznáváš, že je sladké, co ti dosud bylo hořké.

Rozměry rámu:

292 x 160 cm

⁶⁶ Původně je slovo QUAE psáno jako ligatura.

⁶⁷ Původně je slovo quae psáno jako ligatura..

Legenda:

„Když totiž jednoho dne se takto v odloučenosti modlil a prevelikým žárem byl přetavován k podobnosti s Bohem, ukázal se mu Ježíš Kristus přibitý na kříži. Při pohledu na něho byla jeho duše ovládnuta dojetím a památka na Kristovo umučení se vtiskla do nitra jeho srdce. Od té chvíle, kdykoliv mi Kristovo ukřižování přišlo na mysl, stěží se zdržel navenek slz a nářku, jak sám později důvěrně vyprávěl, když se blížil konci života. Muž Boží porozuměl, že tímto zjevením mu byl připomenut výrok evangelia: „Chceš-li přijít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne!““⁶⁸

Komentář:

Scéna na obraze je podobná té, kdy Kristus u svatého Damiána prikazoval Františkovi, aby opravil jeho dům. Oproti tomu však má světec ještě u pasu připnutý kord (na jiných obrazech ho má vždy odložený). To by mohlo svědčit o skutečnosti, že nejprve ho Kristus nabádal, aby sám sebe zapřel a teprve potom mu přikázal opravit kostelík svatého Damiána (tomu odpovídá i posloupnost Legendy Maior, sepsané svatým Bonaventurou). Obrazy dodržují v jemných detailech a náznacích posloupnost Františkova obrácení na víru i jeho života. I zde klečí František v rozvalinách chrámu, modlí se před křížem.

Obraz má opět pouze jednu hlavní scénu z Františkova života. V pozadí se neodehrává nic dalšího. Otázkou také je, na co vlastně ukazuje muž opřený o zábradlí. Je možné, že zároveň odkazuje na rozvaliny chrámu, tedy opět na legendu o opravě kostela svatého Damiána, případně by se mohlo také jednat o symbolický odkaz na rozvaliny římské církve samotné. Vzhledem k tomu, že muž u zábradlí má i jakýsi škaredý výraz v obličeji, mohlo by se jednat rovněž o znázornění legendy, jak se Františkovi zjevovala ošklivá ženština – Chudoba, jeho vyvolená nevěsta. Tuto legendu svatý Bonaventura však ve Františkově životopise neuvádí, zmiňuje ji pouze Tomáš z Celana:

„Když však horlivě vyhledával místa k modlitbě jakoby stvořená, snažil se ďábel zlomyslnými úklady i násilím od takového počínání odvrátit. Vnukl mu představu ošklivé a hrbaté ženy, která v Assisi bydlila a všem byla odporná. Hrozil mu, že ho udělá této ženě podobným, jestli od svých předsevzetí neupustí. Ale Pán ho posilnil, takže se mu dostalo spásné odpovědi: „Františku“, slyšel hlas Pána, „vyměňuj to, co jsi tělesně a marnivě miloval, za duchovní. Ber hořké za sladké. Chceš-li mne poznat, pohrdej sám sebou. Budeš

⁶⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 365.

mít zalíbení v tom, co ti řeknu, i když rád hodnot bude proti dřívějšímu opačný.“ A hned se snažil výzvy Boží poslouchat a podle nich žít.“⁶⁹

V pozadí obrazu jsou dvě města. Dle mého názoru by se mohlo jednat o Assisi a Perugii. Jsou to města spolu sousedící, oddělená řekou. Rovněž by to odpovídalo také tomu, že František se v okolí těchto dvou měst nejčastěji pohyboval. A to i ještě před svým obrácením na víru. Navíc tato dvě města ho provázejí v legendách po celý jeho pozemský život. Perugia je ještě také spojena se svatou Klárou.

⁶⁹ Tomáš z Celana, *Druhý životopis svatého Františka*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc, 1999, s. 193.

5. Vyměňuje si oděv se žebrákem

Popis obrazu:

František v bílé košili, červených kalhotách a punčochách, obut do hnědých střevíců s červenou přezkou ve tvaru růže. Vysvlékl se ze svého hnědého kabátce s modrými rukávy, drží jej v pravé ruce a podává jej otrhanému žebrákovi. Napřaženou levicí činí pobízivé gesto. Žebrák je postarší muž, oděný do otrhaného dřevěného modrého kabátce, bílé košile a hnědých rozedraných kalhot, které mu končí pod kolena. Je bosý, přes pravé rameno přehozenou hnědou žebráckou mošnu, v levé ruce drží hnědou čapku a žebráckou hůl. Pravou rukou od Františka přijímá kabátec.

V levé části v pozadí stojí dům s červenou střechou, kde skrze okno vidíme Františka ležícího v posteli s modrými nebesy na bílém polštáři, pod červenou přikrývkou, oděného do bílého roucha. Oknem k němu jakoby promlouvá Kristus na oblaku v červeném rouchu, levou ruku má napřaženou vzhůru k nebi, pravou natahuje směrem k Františkovi jako by mu zvěstoval nějaké své poselství. Vlevo od domu teče řeka, a za ní je opevněné město, zřejmě Assisi.

V pravé části v pozadí František v hnědém kabátci s modrými rukávy, v červených kalhotách a punčochách a v tmavých botách pokleká na levé koleno s rozepjatýma rukama a vzhlíží ke Kristu na nebesích, oděného do červeného roucha. Kristus sedí na oblaku a pravou rukou jako by Františkovi žehnal nebo jej k něčemu nabádal. Na zdi před Františkem visí kyrysy se štíty a přilbicemi s péry, v kombinaci bílé, červené a modré barvy, za nimi pak

partyzány a praporce opět v kombinaci bílé, červené a modré. O stěnu jsou opřené dvě zkřížené partyzány a pod nimi na zemi leží nedbale bubny a praporce.⁷⁰

Znak:

V pravém dolním rohu.

Na zlatém poli černá orlice hledící doprava. V klenotu z přilbice vyrůstají dvě bílá křídla. Přikryvadla jsou červená.

Znak je nakreslen ve světle žlutém oválu a nad ním iniciály:

R · R ·

Majitele erbu (znaku) se dohledat nepodařilo. Vzhledem k tomu, že na přilbici není žádná korunka, mohlo by se jednat o znak nobilitovaného měšťana.

Nápis na spodní části rámu:

Cum clara in puero niteant praesagia vitae, Pallia sic sternit nobilitata manus.⁷¹

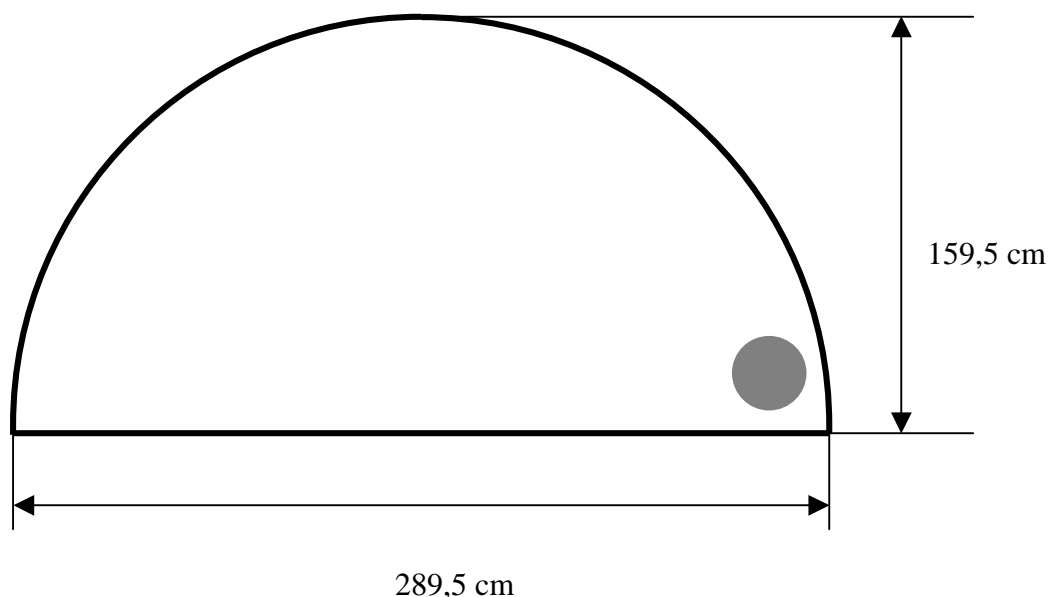
Jakmile v mladíkovi zazáří jasné předpovědi života, takto ruka odhodí nádherný oděv.

⁷⁰ V MCDO Hejnice má obraz novodobé pořadové číslo sedm.

⁷¹ Původně je slovo praesagia psáno jako ligatura.

Rozměry rámu:

289,5 x 159,5 cm

Legenda:

„Když jednou v té době navštívil ze zbožného úmyslu prahy apoštola Petra a uviděl u chrámových dveří mnoho chudých, byl uchvácen něžnou útrpností a také zlákan láskou k chudobě. Jednomu zvláště nuznému chudákovi daroval své šaty, oblékl se do jeho cárů a strávil ten den s neobyčejnou duchovní radostí ve středu chudých, aby pohrdl světskou slávou a krok za krokem postupoval k dokonalosti evangelia. Bedlivě umrtvoval tělo, aby Kristův kříž, který choval uvnitř v srdci, také zevně na těle nosil. To všechno pak konal Boží muž František, když ještě nebyl ani obydlím, ani šatem od světa odloučen.“⁷²

Komentář:

Jedná se o scénu odkazující na Františkovu štědrost – daroval své šaty žebrákovi. Jde o jeden z dalších výjevů Františkova světského života a obrácení na víru, další etapu Františkova obrácení. Tehdy se vydal do Říma k chrámu svatého Petra, kde si vyměnil šaty se žebrákem a poprvé zkusil vyžebrať nějakou almužnu.

V pozadí na obraze se odehrávají dvě scény. Pravděpodobně ale obě odkazují na sen o zbraních (viz obraz číslo 2). Vlevo se Kristus zjevuje spícímu Františkovi, vpravo pak vidíme vyobrazení toho, co bylo Františkovi vyjeveno. Obraz je vymalován do detailů.

⁷² Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 366.

Zbraní, které opět odpovídají období třicetileté války, je však v místnosti o poznání více než na obraze, který přímo onu legendu zpodobňuje. Kyrusy, partyzány i přilbice jsou zde aranžované na zdi do podoby zbrojnice. Praporce a bubny ležící na zemi by mohly odkazovat na verbování, tedy na to, že František si své rytíře musí teprve získat – má se chopit pomyslných bubnů a stát se verbířem pro svůj řád.

Světec je zde vymalován ještě jako světský mladík s jemnou tváří. V jeho pohledu se odráží jakási dobrota a pokora. Na tomto obraze však František nemá naznačenou svatozář ani na jednom vyobrazení legendy. Může to být tedy malířův předpoklad, že je zde jasně určeno, který z mužů je budoucí světec.

6. Před křížem u svatého Damiána

Popis obrazu:

František, oděný do světského, šlechtického oděvu, do hnědého kabátce se světlým límcem, modrými rukávy s bílým fiží, červeného pláště, červených kalhot a punčoch se v kleče se sepjatýma rukama modlí ke Kristovi na kříži, nad hlavou lehce naznačenou svatozář, jen slabý zlatý proužek. U levého kolena leží na zemi odložená kniha, snad Bible. Na patě menzy je odložen černý klobouk s bílým pérem, opřený kord v pochvě se zlatým pásem a snad i část zbroje. Za Františkovými zády leží povalené sloupy.

Na kamenné oltární menze pokryté bílým ubrusem stojí do podstavce zaklíněný krucifix. Nad Kristovou hlavou tabulka s nápisem INRI.⁷³ Směrem od Krista k Františkovi vychází nápisová páska s latinským nápisem v podobě paprsku světla. V pozadí za Kristem jsou ozářená oblaka. Scéna se odehrává v rozvalinách chrámu, kde z ruin už vyrůstají rostliny a stromy.

V pozadí pravé části obrazu stojí muž v tmavém klobouku, červeném kabátci, modrých kalhotách a punčochách. Pravou ruku má za zády, levou ukazuje na druhého muže se svatozáří (jedná se tedy o Františka), oděného do hnědého kabátce s modrými rukávy, červených kalhot a punčoch. Ten jako by chtěl pokleknout, spíše však pravou rukou podpírá třetího muže a pomáhá mu usednout. Muž je opřený o kámen u zdi domu a František ho levou rukou hladí po hlavě. Muž je téměř nahý, jen přes bedra má omotanou bílou roušku. U jeho nohou na zemi leží pohozený černý klobouk. Nad scénou na nebi počíná soumrak.

⁷³ Monogram Krista, titulus: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum (Ježíš Nazaretský, král Židů).

Scéna v pozadí zřejmě zobrazuje legendu, jak František překonal svůj odpor a poprvé políbil malomocného.⁷⁴

V nápisové pásce od Krista:

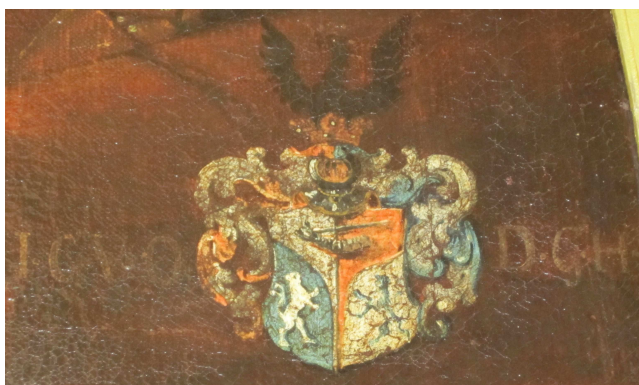

Vade: Francisce. repara Domum meam⁷⁵

Jdi, Františku, oprav můj dům.

Erb:

V pravém dolním rohu.

76

⁷⁴ V MCDO Hejnice je tento obraz v pořadí třetí.

⁷⁵ V latinském znění legendy říká Kristus doslova: „Francisce, vade et repara domum meam, quae, ut cernis, tota destruitur!“ (text převzat z: http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1221-1274,_Bonaventura,_Legenda_Major_Sancti_Francisci,_LT.pdf, s. 5; 8. 12. 2012)

Otto von Ottenfeld

Na stříbrno-červeně polceném klínu stříbrná obrněná ruka s mečem, jehož špice je otočená vzad (doleva), v modro-stříbrně polcené špici proti sobě otočení dvouocasí lvi ve skoku na prohozených barvách. V klenotu roste z helmu a koruny černá orlice hledící vpravo. Přikryvadla jsou červeno-stříbrné a modro-stříbrné.

Po stranách erbu jsou iniciály:

I · C · V · O ·

D · G · H ·

Iohann Christoph Von Ottenfeld

Další iniciály pravděpodobně znamenají Der Gnädige Herr

Otto von Ottenfeld⁷⁷

Rytířská rodina německého původu z hornolužického Zhořelce.

Jakob, pláteník, odešel do Rumburku, kde vlastnil dům. Měl dva syny. Kryštofa († 1619) a Matyáše. Matyášovo potomstvo žilo v jižních Čechách a užívalo predikát „z Ottenfeldu“. Kryštof padl v Kladsku v bojích se Švédy za Třicetileté války.

Kryštofův syn Jan Jiří Otto († 1667) byl důstojníkem a od roku 1632 celním a komorním úředníkem v Rumburku a správcem několika statků. Dne 1. října 1657 byl povýšen do českého rytířského stavu s predikátem „z Ottenfeldu“ a koupil statky u České Lípy. Měl syny Jana Jiřího, Baltazara (1635–1716), Jana Kryštofa († 1699) a Jana Fridricha († 1696).

Jan Jiří koupil roku 1701 v Horní Lužici statek Thiemendorf, kde jeho potomstvo žilo až do počátku 19. století, kdy vymřelo po meči. Dne 23. září 1733 obdržel na Frýdlantsku od z Gallasu lenní povinnost.

⁷⁶ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. III. Theil, Nürnberg 1894, Tab. 21.

⁷⁷ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. III. Teil, Nürnberg 1894, s. 33; Petr Mašek, Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti, II. díl, Praha 2010, s. 45–46; *Ottův slovník naučný*: 18., reprint, Praha 1999, s. 991; Walter von Boetticher, *Geschichte des Oberlausitzischen Adels und seine Güter. 1635–1815, Band 4*, Görlitz 1923, s. 53–54.

Ve výše uvedené literatuře však jsou údaje o jednotlivých příslušnících rodu nesourodé a neúplné.

Baltazar byl správce komorních lesů v Brandýse nad Labem, od roku 1680 komorním lesním správcem v Čechách. Roku 1696 koupil Ostrov u Zruče nad Sázavou a celkem měl 19 dětí.

Jan Kryštof v roce 1671 držel Stířín, žil nejprve v Rumburku, později v Brandýse a v Poděbradech, kde byl polesným na panství Poděbradském.

Jeho vztah k Hejnicím však literatura neuvádí.

Nápis na spodní části rámu:

Vade meae Francisce domus reparare ruinas Ut valeas superi filius esse Fabri.

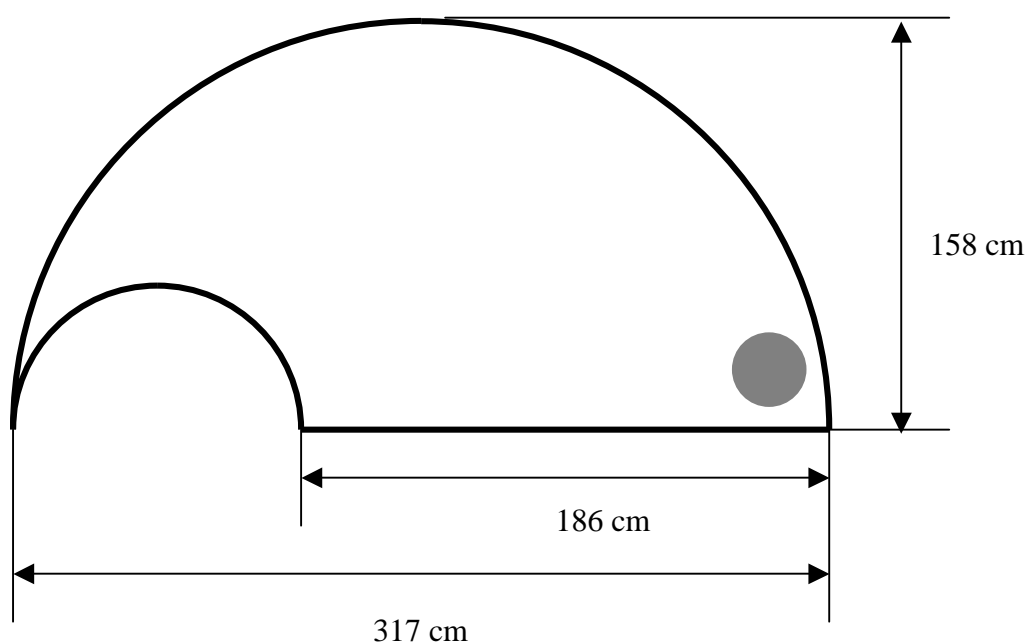
Renovirt 18 12/3 38 A Planer.⁷⁸

Jdi, Františku, opravit trosky mého domu, aby sis zasloužil být synem nebeského Tvůrce.⁷⁹

Obnovil 12. 3. 1838 A. Planer

Rozměry rámu:

317 (186) x 158 cm

⁷⁸ Původně je slovo meae psáno jako ligatura.

⁷⁹ Ani česká, ani latinská verze legendy tato slova nemá. Jedná se tedy o vlastní text autora. Latinské znění věty viz poznámka pod čarou k nápisové pásce.

Legenda:

„Služebník Nejvyššího neměl v těch věcech žádného učitele než Krista, a tak jeho dobrotivost ho navštívila sladkou milostí. Když jednoho dne vyšel do polí, aby rozjímal, a šel podél kostela svatého Damiána, který pro přílišnou sešlost hrozil sesutím, pobízen duchem vstoupil do něj pomodlit se. Před obrazem Ukřižovaného padl na tvář a byl naplněn při modlitbě velkou útěchou ducha. Když se slzícíma očima díval na kříž Páně, uslyšel tělesnými ušima hlas z toho kříže, jak k němu přichází a třikrát říká: „Františku, jdi a oprav můj dům, který, jak vidíš, celý se boří!“ František se ulekl, poněvadž byl v kostele sám, a užasl nad tím, že slyšel tak podivný hlas. V srdci cítil působnost Božího slova a vytržením mysli vystupoval ze sebe. Potom, když přišel k sobě, připravuje se k poslušnému vykonání rozkazu, aby opravil hmotný chrám. Avšak hlavní význam výroku se týkal chrámu, který si Kristus získal svou krví, jak Duch svatý Františka poučil a on to později bratřím vyjevil.“⁸⁰

„Když jednoho dne jel na koni po rovině, která se prostírá pod městem Assisi, potkal nějakého malomocného. Jak se náhle objevil, vyvolal ve Františkovi nemalou ošklivost. Ten však obnovil předsevzetí dokonalosti, které ve své mysli již počal, a vzpomněl si, že musí nejdříve přemoci sebe sama, chce-li být rytířem Kristovým. Seskočil tedy z koně a běžel malomocného políbit. Ten vztáhl k němu ruku s prosbou s prosbou o dar a vzal si od něho peníze zároveň s políbením. Potom František sedl na koně a malomocného už neviděl, ač se rozhlížel kolem dokola a všude byla jen čirá pláň. A tak naplněn údivem a radostí začal vroucně chválit Pána svým zpěvem. Umínil si, že od té chvíle bude vystupovat vždy výše.“⁸¹

Komentář:

Na obraze jsou dva výjevy. František klečící před křížem a v pozadí, jak políbil malomocného. V obou případech má nad hlavou naznačenou svatozář. V podstatě obě scény znázorňují počátky Františkova obrácení na víru. Když políbil malomocného, překonal tak svůj odpor, který až dosud k těmto lidem měl.

Podle J. Le Goffa je oprava kostelíku svatého Damiána posledním krokem Františkova obrácení. Oproti předchozím dvěma vyobrazením zde již František na obou výjevech má naznačenou svatozář. Lze proto usuzovat, že je to znázornění jeho počínající svatosti, že se proto jedná už o období jeho života, kdy byl již rozhodnut následovat Krista.

⁸⁰ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 366.

⁸¹ Tamtéž, s. 365.

Je zajímavé, že když František klečí před oltářem, odložil nejen klobouk, ale také svůj kord. I to je náznakem nebo odkazem na jeho pokoru a snad i znamení toho, že odkládá světské odznaky moci a svého vyššího, kupeckého stavu.

Zříceniny⁸²

Motiv zřícené budovy býval spojován se scénami narození Krista nebo klanění mudrců, V podstatě je to jakási představa o Novém zákoně (křesťanství) vyrůstajícím ze Starého zákona (židovství). Oživení zájmu o starověký Řím (hlavně v 16. století) vedlo také k zobrazování antických zřícenin jako námětu bez symbolického podtextu.

V tomto případě však zříceniny odkazují na římskou církev (jak je také řečeno v samotné legendě), která v té době procházela určitou krizí.

⁸² James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 504–505.

7. V domácím vězení

Popis obrazu:

Dva muži odvádějí Františka do dveří domu. Starší muž s černým vousem a černými kučeravými vlasy, oděný do modrého kabátce, hnědých kalhot a světlých punčoch, s kordem u pasu, za pravou ruku táhne Františka do dveří domu. Pravděpodobně se jedná o Františkova otce. Druhý muž, v klobouku, hnědém kabátci, tmavých punčochách a rovněž s kordem u boku, strká Františka do domu za levý bok.

František má na hlavě černý klobouk s bílým pérem, je oděn v hnědý kabátec s modrými rukávy a bílým fiží, červené kalhoty a punčochy, na nohou černé střevíce ozdobené zlatou přezkou ve tvaru růže. Levou ruku natahuje směrem ke dvěma klečícím lidem. Zřejmě se jedná o žebráky. Starší žebrák, muž s bílými vousy blíže k Františkovi, má hnědý kabát, na hlavě kapuci a natahuje ruce k Františkovi. Činí gesto jako by jej chtěl zastavit. Druhá postava, žebračka, žena s rozpuštěnými vlasy, je oděna do bílé haleny, hnědého kabátce a modré sukně. Levou rukou se opírá o nohu, druhou natahuje k Františkovi, jako by prosila o almužnu.

V pozadí za žebráky se rozkládá město, bílé domy, červené střechy a špičatá věž kostela. Nad městem modré letní nebe s oblaky.⁸³

⁸³ V MCDO Hejnice je obraz na čtvrtém místě.

V pravém dolním rohu iniciály:

I · I · R · M·

Donátora obrazu se dohledat nepodařilo. Nabízí se domněnka, že by jím mohl být buď někdo ze samotných hejnických františkánů, nebo zámožný měšťan či poutník. Vzhledem k absenci erbu či znaku se dle mého názoru nejedná o osobu urozenou či vyššího duchovního stavu.

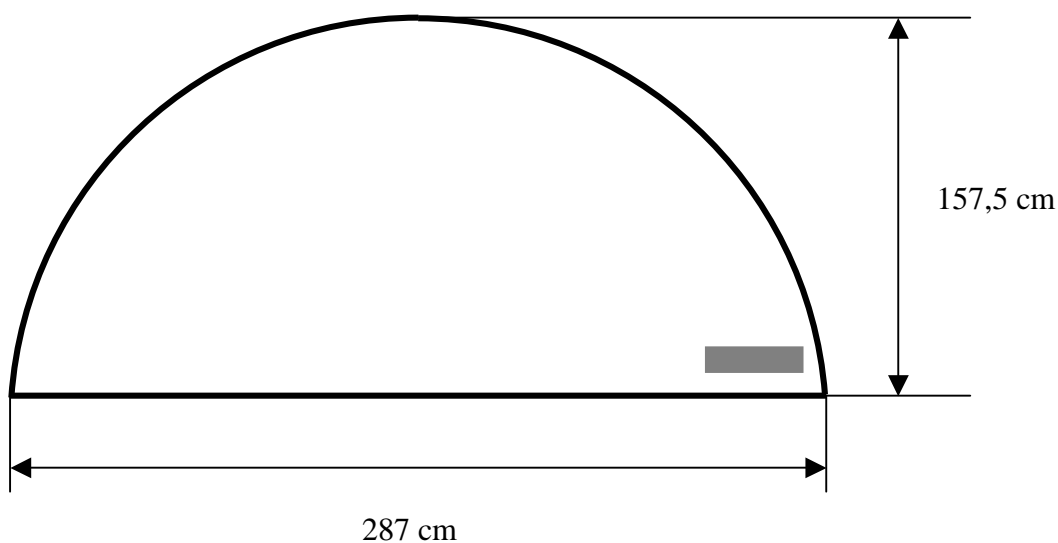
Nápis ve spodní části rámu:

**Conversum experiens furibundus carcere claudit, Franciscum genitor verberat
atque ligat.**

Když zuřící otec našel kajícího Františka, zavřel ho do domácího vězení, zbil a svázal.

Rozměry rámu:

287 x 157,5 cm

Legenda:

„Přitom ho ovládla nesmírná radost a sám sobě začal vytýkat malomyslnost a liknavost. Vylezl z jámy, strásl ze sebe strach a vydal se na cestu k městu Assisi. Když měšťané uviděli jeho zohavenou tvář a poznali proměnu jeho smýšlení, domnívali se, že pozbyl rozumu. Házeli po něm blátem a kamením a doráželi na něho s pokřikováním jako na blázna a ztřeštěnce. Sluha Páně však nebyl zviklán žádným příkořím a nezměnil svůj úmysl, ale jako hluchý procházel mezi nimi. Jeho otec zaslechl ten křik a rychle přiběhl. Ne však aby ho osvobodil, ale spíše aby ho zahubil. Beze všeho milosrdenství ho zavlekl do domu a nejdříve slovy, potom dýtkami ho tepal a nakonec spoutal okovy. On však se proto cítil ještě ochotnějším a silnějším k vykonání toho, co začal. Připomínal si výrok evangelia: „Blažení, kteří trpí pronásledování pro spravedlnost, neboť jejich je nebeské království.““⁸⁴

Komentář:

Na obraze je znázorněna pouze jedna scéna, v podstatě jen pět postav. Není tak precizně vymalován do detailů jako jiné. František zde nemá nad hlavou svatozář ani její náznak. V psané legendě, když po Františkovi házejí bláto a kamení, se odráží obraz pronásledování.

Františkův otec, který je vymalován s černými vousy a kučeravými vlasy, s přísným, skoro až nenávisným pohledem, zde nápadně připomíná Jidáše. Naproti tomu František má na obraze smířený, dalo by se říci až usměvavý výraz. V jeho pohledu by se tak mohla v návaznosti na legendu odrážet i jistá spokojenost, tudíž odkaz na to, že je svým způsobem šťastný, že už před otcem nemusí skrývat svou víru a rozhodnutí, a nebo je rád, že je „pronásledován“, aby mohl dojít Království nebeského. Oproti jiným světským výjevům ze světcova života je tu vymalován bez kordu, tj. bez odznaku moci a nadřazenosti. Žebráci mohou být symbolem oné chudoby, pro kterou se František rozhodl. Je tedy ještě možná trochu rozpolcený. Na jedné straně otec a jeho kupecký dům, peníze a světský život v radovánkách, na straně druhé život v chudobě a vyhlídka na spásu a nebeské Království. Snad jako by i svým gestem žebrákům a vlastně rovněž zvolenému životu v chudobě říkal „počkejte, já se vrátím, přijdu za vámi“.

⁸⁴ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 367.

Jidáš Iškariotský⁸⁵

Zrádce, Krista zradil za úplatu třiceti stříbrných a ze zoufalství ze své zrady se nakonec oběsil. Již od středověku je znázorňován v negativním smyslu. Jako dospělý muž s tmavými vlasy a vousem, někdy i tmavou pletí. Dále mívá odvrácenou tvář bez svatozáře, případně má jeho tvář odpudivé vzezření, často nosí rusé vlasy, označující zradu. Bývá zobrazován také s gesty jako žid (nebo i v židovském klobouku), nosívá nečistě žluté roucho (ve středověku znamenala žlutá barva špatnou pověst), jeho atributem je měšec nebo ďábel, který mu sedí na rameni.

Posmívání se Kristu⁸⁶

Je méně obvyklý námět (oproti Korunování Krista trnovou korunou), objevuje se hlavně v umění renesanční Itálie a Německa.

⁸⁵ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 25; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 109; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 197.

⁸⁶ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 368–369.

8. Vrací otci své šaty

Popis obrazu:

František vysvlečený pouze do bílé košile, bosý, s pohledem upřeným napravo vzhůru, jako by vzhlížel ke Kristu a nebo se odvracel od otce, kterému oběma rukama podává své šaty, hnědý kabátec s modrými rukávy a červený plášť s límcem. Otec je namalován jako zámožný kupec, oděný do dlouhého modrého kabátu s kožešinovým límcem, modrých kalhot a hnědých punčoch. V levé ruce drží černý klobouk s bílým pérem, původně snad také Františkův. Pohled upírá na Františka jakoby vyčítavě i smutně zároveň. Po otcově levici stojí mladík, oděný do modrého kabátce s hnědými rukávy, modrých kalhot a punčoch, obutý do hnědých střevíců s ozdobnou přezkou. V náručí drží červené kalhoty a stříbrný opasek s kordem, jež zřejmě také patřily Františkovy. Dívá se na Františka, v pohledu se mu odráží jakási směsice obdivu i posměchu. Za Františkem je okno a vlevo od něj na oltářní menze stojí krucifix. Nalevo od něj, v pozadí za biskupem krajina s kusem skály a se stromem.

Po Františkově levici sedí biskup, na hlavě má zlatou mitru, je oděný do vyšívaneého pluviálu, zlaté dalmatiky a bílé alby. V pravé ruce drží berlu, levou natahuje k Františkovi. Vypadá to jako pobízivé gesto, aby se František neostýchal a nebál se otcova hněvu.

V levé části v pozadí za biskupem stojí dva ministranti v bílé rochetě. Činí gesta, jako by nad něčím rozmlouvali, a ukazují na Františka.

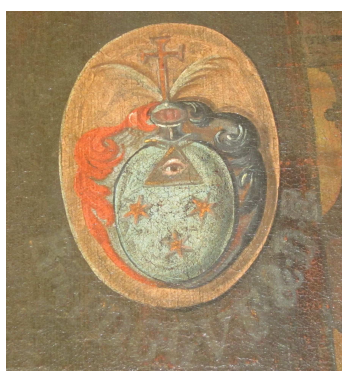
Scéna se odehrává v kostele s červenou podlahou. Po biskupově levici v pozadí stojí oltář, na kterém se nachází kříž s ukřižovaným (Kristem).

V pravé části tvoří pozadí opět další výjev z Františkova života, kdy daroval žebrákovi své šaty. František je zde namalován s naznačenou svatozáří, v bílé košili, červených

kalhotách a punčochách, obutý do hnědých střevíců. Svůj hnědý kabátec podává žebrákovi, oděnému do rozedrané bílé košile a hnědé kabátce bez rukávů (jakési vesty), a hnědých kalhot. Žebrák je bos, na nohou má pouze omotané bílé onuce. Přes pravé rameno přehozenou žebráckou mošnu, pravou rukou se opírá o hůl a zároveň přijímá od Františka jeho dar, natahuje k němu levici.⁸⁷

Znak:

V pravé střední části, na sloupu.

88

Oválný štít, na modrém poli v horní části Boží oko a pod ním tři červené šesticípé hvězdy. V klenotu vystupuje z přilbice zlatý latinský kříž mezi dvěma bílými palmovými ratolestmi. Přikryvadla jsou červeno-bílé a modro-bílé.

Znak ve zlatém oválu, pod ním v opisu iniciály:

R m R D · G G V · S · & · D · E ·

Dle podpisu u otisku pečeti na listu se jedná o Gottfrieda Františka Grigera, frýdlantského děkana.⁸⁹

⁸⁷ V MCDO Hejnice je obraz na devátém místě.

⁸⁸ Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Pobočka Děčín, fond *Historická sbírka Clam-Gallas*, karton č. 198, Haindorf 1469 – 1807.

⁸⁹ Godefridus Franciscus Griger. p. d. Decanus Fridlandensis.

Gottfried Franz Grieger⁹⁰

Pocházel ze Slezska. Od roku 1683 byl kaplanem na Frýdlantě,⁹¹ od 4. května 1685 kaplanem v Habelswerdu⁹² ve Slezsku a roku 1688 se vrátil do Frýdlantu, kde ho hrabě František Ferdinand z Gallasu jmenoval na místo děkana po Janu Kryštofovi Assmannovi. V této funkci setrval až do 29. dubna 1717, kdy ve Frýdlantě zemřel.

V roce 1698 byl ustanoven arcibiskupským venkovským vikářem. Dne 22. července 1716 vysvětil v Janově Dole kostel svatého Jana Nepomuckého.

Jako donátor je uváděn také v kostele svaté Máří Magdaleny ve Větrově, kam daroval oltář Srdce Ježíšova a roku 1691 jako donátor mědirytu hejnického milostného obrazu.

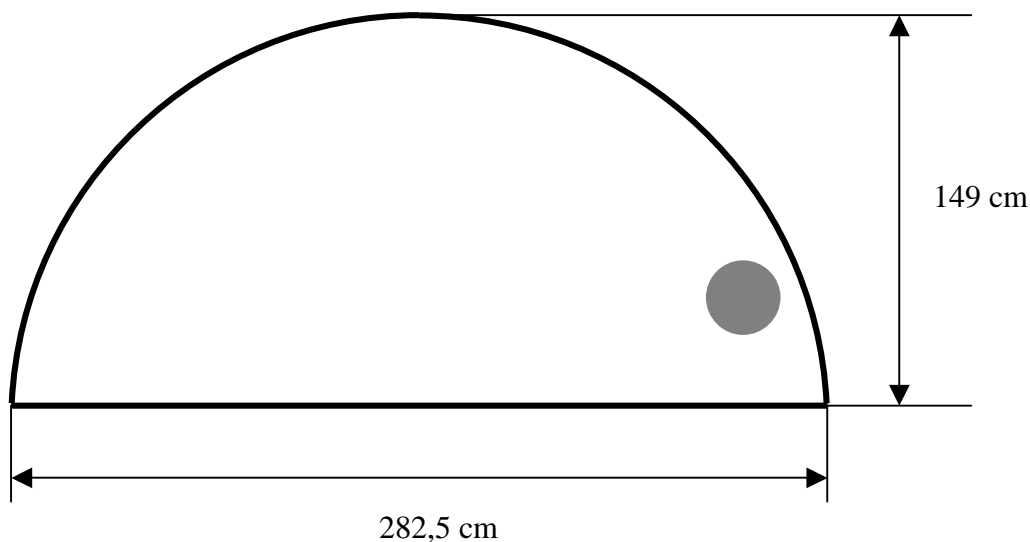
Nápis ve spodní části rámu:

Nudus cum nudo melius luctabitur hoste, Dum nil Franciscus quo teneatur habet.

František nahý zápasí s nahým nepřítelem, když si neponechá nic, zač by mohl být přidržen.⁹³

Rozměry rámu:

282,5 x 149 cm

⁹⁰ Anton Franz Ressel, *Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. I*, Liberec 1903 – 1904, s. 423; Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kolektiv, *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 39; Johann Carl Rohn von Reichenberg, *Chronica Vormalis Böhmischer Cron-Lehen, Numero ins Allodium gezohener zweyer Städten Friedland und Reichenberg*, Prag 1763, s. 299, 311, 313, 318, 320.

⁹¹ Není jasné, zda je myšleno, že byl kaplanem na frýdlantském zámku a nebo zda byl kaplanem ve městě Frýdlant.

⁹² Dnešní Habelschwerdt, powiat Bystrzycza Kłodzka. M. Kaemmerer, *Ortsnamenverzeichnis der Ortschaften jenseits von Oder und Neiße*, Rautenberg 1988, 3. vydání, s. 56.

⁹³ Slova se opět neshodují s latinským zněním legendy. Jako u jiných nápisů se zřejmě jedná o vodítko či poučení pro diváka.

Legenda:

„Potom tělesný otec syna milosti, když ho oloupil o peníze, usiloval o to, aby byl předveden před biskupa toho města, do jeho rukou se zřekl všeho otcovského jmění a vydal všechno, co měl. Pravý milovník chudoby byl k tomu ochotný. Když byl přiveden k biskupovi, nezdráhá se, aniž by něco rozmyšlel nebo čekal na nějakou řeč, ale sám udělá, co je třeba: ihned svlékl všechny šaty a vrátil je otci. Ukázalo se, že Boží muž má pod jemnými šaty na těle žíni. Avšak podivuhodně vnitřně zapálen a jakoby opojen na duchu i spodní roucho ze sebe shodil a celý přede všemi obnažen praví otci: „Až dosud jsem tě nazýval otcem na zemi, ale od nynějška bezpečně mohu říkat: Otče náš, jenž jsi na nebesích! Neboť u něho jsem uložil celý svůj poklad a všechnu naději zakotvil.“ Když to viděl biskup, podivil se tak úžasné horlivosti Božího muže. Ihned vstal a vzal ho s pláčem do náručí, neboť to byl zbožný a dobrý muž. Přikryl ho pláštěm, který měl přehozen, a poručil svému služebnictvu, aby dali Františkovi něco na oblečení. Přinesli mu chudý, nuzný šat jakéhosi rváče, který sloužil biskupovi. On jej vděčně přijal, poznamenal jej vápnem, které bylo při ruce, v podobě kříže, a tak jej učinil oděvem ukřižovaného člověka, chudáka, jenž byl polonahý. A tak sluha Nejvyššího Krále došel cti nahotou, aby následoval nahého ukřižovaného Pána, kterého miloval. Tak se ozbrojil křížem, aby svou duši svěřil dřevu spásy, jehož pomocí by vyvázl z potopy světa.“⁹⁴

Komentář:

I na tomto obraze se Františkův otec nápadně podobá Jidášovi. Jeho oděv je navíc vymalován s důrazem na bohatství a mohlo by proto tedy jednat o vědomý odkaz na to, že Františkův otec prahl po majetku a penězích a velmi si zakládal na kupecké zámožnosti. Otázkou je, na co odkazuje chlapec vedle otce. Není známo, že by měl František mladšího bratra. Mladík by tudíž mohl být jakýmsi sluhou nebo pážetem Františkova otce, což by znovu odkazovalo na to, že otec prahl po světských statcích a velmi si zakládal na sebereprezentaci a stavěl na odiv své bohatství (mohovitost).

Scény jsou opět vymalovány v renesančním prostředí a do velkých detailů. Legenda o tom, jak si František vyměnil oděv se žebrákem viz výše, obraz číslo 7.

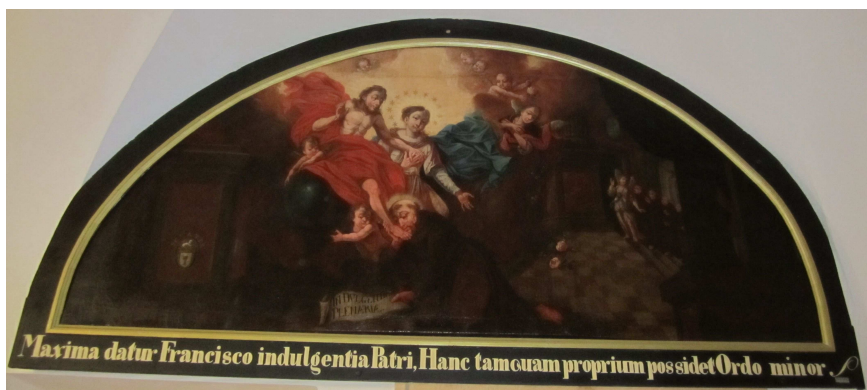
Podle legendy:

František vrátil otci své šaty poté, co se rozhodl opravit kostelík svatého Damiána (viz obraz číslo 6). Peníze utržené z prodeje za sukno i koně věnoval tamnímu knězi na opravu.

⁹⁴ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 368.

Ten se však zdráhal peníze přijmout z obav před hněvem Františkova otce, ale nechal u sebe Františka přebývat. Když se to však jeho otec dozvěděl, František se z obavy před otcovým hněvem ukryl. Avšak nakonec našel odvahu předstoupit před otce i před ostatní obyvatele města. Ti ho považovali za blázna a vysmívali se mu (házeli po něm bláto a kamení – opět je zde jakýsi odraz pronásledování) a otec ho odvedl do domu, kde jej uvrhl do vězení v naději, že se mu podaří přivést syna k rozumu (viz obraz číslo 7). Matka jej však ze soucitu po několika dnech pustila a František našel úkryt u biskupa. V jeho přítomnosti se pak také před rozlíceným otcem vzdal všech svých pozemských statků, zřekl se otcovského dědictví a na důkaz, že se vzdává se svého předchozího světského života, se vysvlékl do naha a otci vrátil své šaty.

9. Porciunkulový odpustek

Popis obrazu:

František se svatozáří a tonzурou už jako starý muž, v hnědém řádovém oděvu, opásaný tmavým cingulem, je bosý a klečí před Kristem a Pannou Marií. V levé ruce svírá tabulku s nápisem IN DVLGENTIAE | PLENARIAE⁹⁵ (V plnosti odpuštění). Pravicí drží pravou nohu Kristovu a líbá na ní ránu.

Kristus sedí na modré kouli (zeměkouli), přes bedra má přehozené rozevláté červené roucho. Z pod něj za Kristem drží zeměkouli malý andílek, druhý andílek ji zespoda podpírá. Pravou rukou činí Kristus žehnající gesto, za levou ho drží Panna Marie v bílé haleně, světle červených šatech s modrým rozevlátým pláštěm a nad hlavou se svatozáří ze třinácti šesticípých zlatých hvězd. Pravou rukou drží Krista, levou jakoby ukazuje dolů na Františka. Zpoza Mariina rozevlátého pláště je opět vidět anděl v tmavé haleně a červené šerpě uvázanou v pase a vlající přes jeho levé křídlo; má rozepjatá křídla, ruce zkřížené na prsou. Nad ním se na obláčku vznáší další andílek, který rozhazuje růže a modré květy. Jeden květ právě levou rukou odhazuje, další padá k zemi. Nad ním jsou ještě další dvě hlavičky andílků, třetí vykukuje z obláčku nad Kristem.

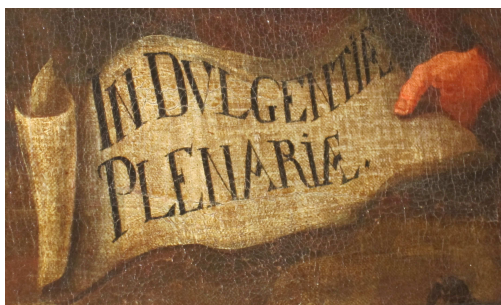
V levé části obrazu stojí jen sloup se znakem.

V pravé části obrazu je sloup a za ním schody, snad v kostele. Na prvním stupni stojí anděl ve světle červeném rouchu, v pase má ovázanou modrou stuhu, pravicí ukazuje vzhůru, ohlížeje se přes levé rameno, levicí přitom činí jakési zdrženlivé gesto (jako by chtěl bratry za sebou pozastavit) směrem k zástupu čtyř bratří v řádovém rouchu za ním na schodech. Na

⁹⁵ Původně jsou slova DVLGENTIAE a PLENARIAE psána jako ligatura.

šachovnicové podlaze před andělem jsou pohozyeny dva květy růží a jedna modrá květina. Směrem k zemi padá další modrá květina a růže, které hází andílek z obláčku.⁹⁶

Nápisová páska ve Františkově levé ruce:

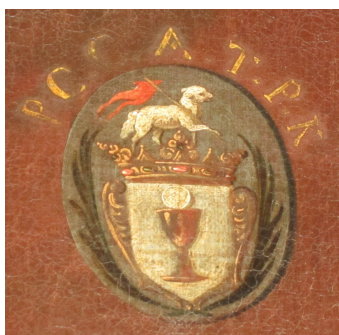

IN DVLGENTIAE | PLENARIAE

V plnosti odpuštění

Znak:

V levé dolní části obrazu

Gotický štít s korunkou, na bílém poli zlatý kalich s hostií na okraji, v klenotu bílý beránek kráčeující doleva. V pravé přední nožce nese červený praporec (korouhev svatého Jana Křtitele). Z dolní části štítu na obě strany vyrůstají zelené palmové ratolesti.

Znak ve světlemodrém oválu, nad kterým jsou v opisu iniciály:

P C . C . A . T · P · K

⁹⁶ V MCDO Hejnice ne devatenáctém místě.

Zřejmě se opět jedná o církevního hodnostáře. Majitele znaku se bohužel dohledat nepodařilo.

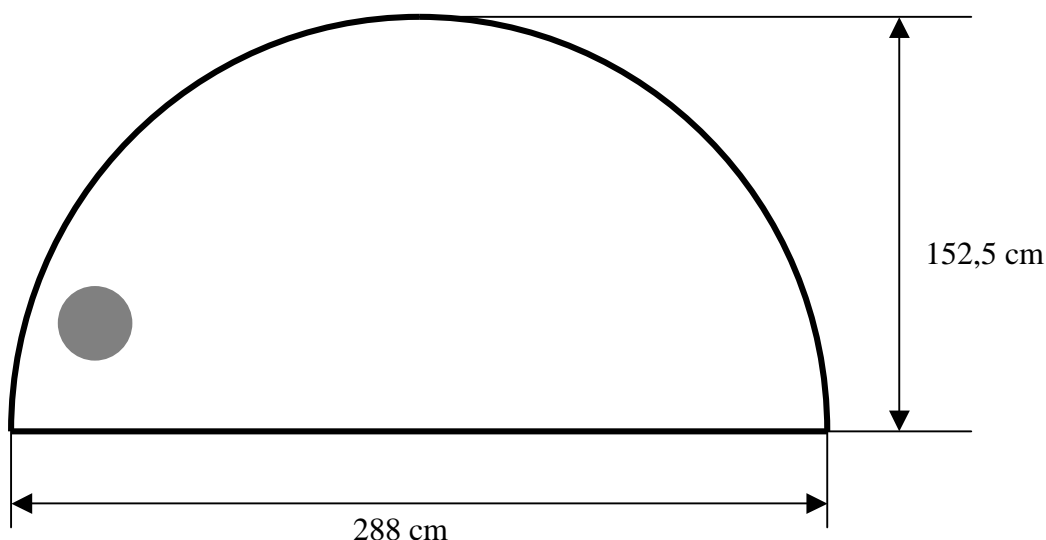
Nápis na spodní části rámu:

Maxima datur Francisco indulgentia Patri, Hanc tamquam proprium possidet Ordo minor.

Otec František dostává největší odpustek, ten má rád menší (ch bratři) jako vlastnictví.

Rozměry rámu:

288 x 152,5 cm

Legenda:

Svatý Bonaventura ve své *Legendě Maior* se přímo o udělení odpustků nezmiňuje. Vyobrazení by však mohla být poplatná následující pasáž:

„Když opravil tento kostel, odebral se pak na místo řečené Porciunkula čili Podílek, kde byl starodávný kostel Panny Rodičky Boží, ale tehdy pustý a zanedbaný. Když muž Boží viděl, že je opuštěn, ze své vroucí úcty k Paní světa se tam usadil, aby jej opravil. Z názvu chrámu, který od pradávna byl Svaté Marie Andělské, vyrozuměl, že bývá často navštěvován anděly. Ubytoval se tam z úcty k andělům a pro zvláštní lásku ke Kristově Matce.

*To místo Boží muž miloval nade všechna ostatní místa světa: tam pokorně začal, tam ctnostně prospíval, tam šťastně dovršil svůj běh, to místo bratřím při smrti doporučil jakožto místo Panně nejmilejší.*⁹⁷

Komentář:

Hlavním motivem obrazu v Hejnicích je Panna Marie s Kristem a František, líbající Kristovi rány. Oproti jiným obrazům jsou zde postavy jiné a mají i jiné obličejy, je tedy nápadně zřejmé, že legendu maloval jiný autor než vyobrazení ostatní. Ač podle legend měly být odpustky uděleny ještě za Františkova života, má zde již svatozář, jako by se jednalo o zázrak po jeho smrti. Na obrazech se svatozáří za pozemského života má pouze naznačený zlatý kroužek nebo srpek, oproti tomu při zázracích, které učinil po smrti, má svatozář již dobře viditelnou. Rovněž je zajímavé, že Panna Marie zde má svatozář utvořenou třinácti šesticípými zlatými hvězdami. A to z hlediska, že na ostatních obrazech jsou vždy svatozáře (nejen Františkova) namalovány jako zlatý srpek nebo kruh.

V pravé části obrazu, kde anděl zadržuje zástup bratří, by se mohlo jednat o odkaz na to, že Františkovi byl kostelík v Porciunkule zvláště milý, a proto se i u ostatních bratrů těšil specifické účtě, hlavně pak po světcově smrti.

Aby František upevnil postavení svých bratří nejen u věřících, ale i u církevní hierarchie, požádal (prý úspěšně) roku 1216 nového papeže Honoria III. o porciunkulské odpustky. Získal plnomocné generální odpustky pro všechny, kdo navštívili kostel v Porciunkule ve výroční den jejího vysvěcení, tedy 2. srpna. Tato velká výsada kladla Františkovu oratoř na úroveň Říma, Svaté země a Santiaga de Compostela. Před rokem 1277 však tyto odpustky zřejmě neexistovaly (podle Le Goffa je žádný hodnověrný doklad nepotvrzuje) a legenda se později zrodila nejspíše z přitažlivosti tohoto místa pro zástupy poutníků.⁹⁸

Panna Marie⁹⁹

Matka Boží, matka Ježíše Krista. V křesťanském umění je jedním z nejčastěji zobrazovaných motivů. Většinou bývá zobrazována s Ježíšem nebo i sama. Pro lidové vrstvy byla zosobněním ochranného mateřského principu, principu rovnosti (hlavně sociální) mezi

⁹⁷ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctírad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 369.

⁹⁸ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 60.

⁹⁹ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 214–215.

všemi lidmi. Ochránitelské poslání symbolizuje přírodní rovnost všeho a všech a bývá vyjádřeno například modrou barvou jejího pláště; na znamení ochrany bývá rozevřený.

Pieta, tj. Marie s mrtvým Ježíšem na klíně, sňatým z kříže: Kristus může být podpírán dvěma či více anděly. Tento typ zobrazení se rozšířil především ve středoevropském umění, ale pronikl i do jiných oblastí.

Kvěтина¹⁰⁰

Je symbolem ženské krásy, ale také pasivního odevzdání a pokory vzhledem ke vztahu ke slunci a dešti, pomíjivosti a nestálosti, protože rychle odkvete, ale také prchavosti lidského života.

Růže¹⁰¹

Symbol jara, krásy, pomíjivosti (pro rychlé uvadání), ale i věčnosti pěti okvětními lístky. V křesťanství je s ní spojována věčná moudrost, představa nikdy nekončícího jara, nebeského ráje plného kvetoucích růží, ale také představa mučednictví – králem mučedníků je Kristus korunovaný trnovou korunou, kde růžové trny znamenají bolest a utrpení. Za růži je považována Panna Marie („růže bez trnů“, tedy bez hříchu a růže je také jejím symbolem). Ve středověké mariánské symbolice byl motiv růže silně rozvinut. Význam růže se také vázal na symboliku barev. Bílá znamená čistotu, červená je obecně symbolem božské lásky, symbolizuje také smyslovost, mučednictví (mučednickovu krev), prolitou krev a rány Kristovy, modrá nedosažitelné a nemožné.

Je květinou křesťanského ráje a symbolem Krista, protože její červená barva připomíná barvu krve. V raném křesťanství, často ve spojení s křížem, byla symbolem mlčenlivosti.

A růže vyrazily na místě, kam dopadly kapky krve Františka z Assisi.

Modrá květina¹⁰²

Modré květy souvisejí se snem a tajemstvím. Modrá květina je symbolem básnictví, ale i romantické a do nekonečna se protínající touhy.

¹⁰⁰ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 141.; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 243.

¹⁰¹ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 317; Jan Royt, Hana Šedinová, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 90-92; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 248; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 390–391.

¹⁰² Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 141, 176.

10. Přísliby svatému Františkovi

Popis obrazu:

Nahoře v levé části obrazu ukřižovaný Kristus na kříži s křídly serafa – dvě křídla jsou roztažena místo ramen kříže, další dvě sepjatá kolem Kristových beder a nohou. Po levé straně u paty kříže na obláčku dvě hlavičky andílků, další dvojice andílků je napravo od kříže.

V pravé části obrazu klečí František se svatozáří a tonsurou, oděn do hnědého řeholního roucha, opásaný bílým cingulem se třemi uzly, za pasem růženec, ruce sepjaté k modlitbě. Vzhlíží ke Kristovi.

Nahoře v pravé části v pozadí se vznáší na obláčku ozářený Kristus v červeném rouchu, v rukou drží rozevřenou knihu s latinským nápisem „Liber / vitae“¹⁰³ (Kniha života). Pod ním stojí František se svatozáří a tonsurou v řádovém oděvu, opásaný bílým cingulem, ruce rozepjaté a hledí vzhůru ke Kristovi.

Ve střední části obrazu tvoří pozadí hornatá krajina s údolím, kterým protéká řeka a za ní je v pozadí město.¹⁰⁴

¹⁰³ Původně je slovo vitae psáno jako ligatura.

¹⁰⁴ V MCDO Hejnice na osmnáctém místě.

Erb:

Ve střední části dole.

105

Scholtz von Liebeneck

Čtvrcený štít, v prvním a čtvrtém modrém poli zlatý dvouocasý lev ve skoku, v předních tlapách stříbrný šíp, ve druhém a třetím stříbrném poli červené břevno se zlatým rohem, nátrubkem otočeným doprava. V klenotu roste lev se šípem tlapách z koruny mezi otevřenými stříbrnými praporci s červeným břevnem a trubkou. Přikryvadla jsou červeno-stříbrné a modro-zlaté.

Erb je vymalován v tmavém oválu a z něj dole vystupuje po obou stranách stáčeající se nápisová páska s iniciálami:

P · G · D · W · H · N · L · D · in N · T · et M 1709

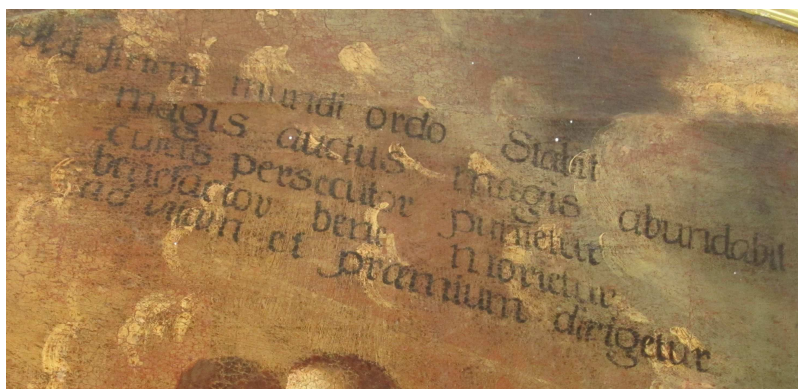
¹⁰⁵ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Zweiter Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1890, Tafel 71.

[?] Wilhelm Hieronymus [?] in Nieder Thiemendorf et Mauereck

Scholtz von Liebeneck¹⁰⁶

Dne 9. března 1699 byl Wilhelm Hieronymus Scholtz povýšen do českého šlechtického stavu s predikátem „z Liebenecku“. Jeho osobní vztah k Hejnicím nebyl prozatím objasněn.

Od Krista vychází nápis:

Ad finem mundi ordo Stabit | magis auctus magis abundabit | cuius persecutor punietur | benefactor bene morietur | ad vitam et praemium dirigetur¹⁰⁷

Do konce světa bude řád stát, stále větší vždy více se bude šířit, jeho pronásledovatel bude potrestán, dobrodinec dobře zemře, k životu a ceně směřován.

Nápis ve spodní části rámu:

**Nunquam deficiet Francisco spondet Jesus Ordo, Sed semper pluribus auctus erit.
Renoviert δ 18 12/3 38 A. Planer**

Nikdy nezanikne (tvůj) řád, slibuje Ježíš Františkovi, ale stále se bude zvětšovat mnohými (bratřími).

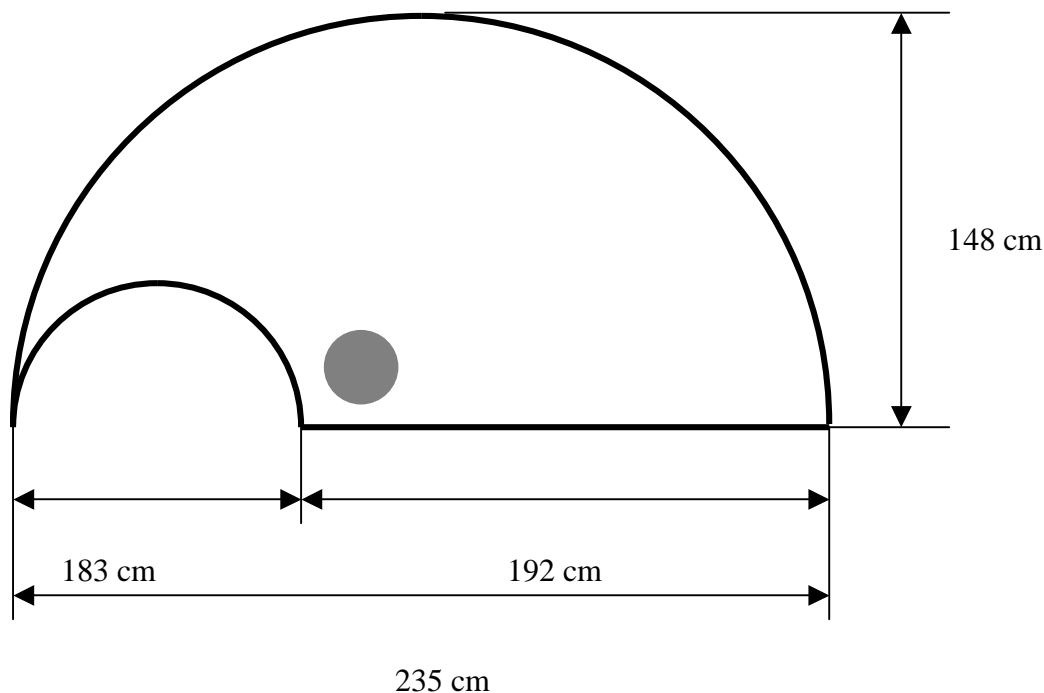
Obnovil 12. 3. 1838 A. Planer

¹⁰⁶ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Zweite Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1890, s. 117–118.

¹⁰⁷ Původně je slovo praemium psáno jako ligatura.

Rozměry rámu:

325 x 148 cm

Legenda:

„Když to slyšel Boží sluha, byl početím prvního potomka naplněn útechou Ducha svatého. „Je třeba žádat radu od Boha,“ řekl. Vstoupili zrána do kostela svatého Mikuláše a když se pomodlili, František, ctitel Trojice, otevřel třikrát knihu evangelií a třikrát žádal, aby Bernardův svatý úmysl byl Božím svědectvím potvrzen. Při prvním namátkovém otevření knihy se jim ukázalo: „Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej všechno, co máš a dej chudým...“, při druhém: „Nic si neberte s sebou na cestu...“, při třetím: „Kdo chce za mnou přijít, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne!“ „To je,“ řekl svatý muž, „život a naše řehole i všech, kteří by se chtěli k našemu bratrstvu připojit. Jdi tedy, chceš-li být dokonalý, a učiň, co jsi slyšel.““¹⁰⁸

„Jednoho dne, když kdesi na pustém místě oplakával v hořkosti předešlá léta, na něž se rozpomínal, sestoupila na něj radost Ducha svatého a dostalo se mu ujištění o úplném odpuštění všech hříchů. Potom byl vytržen nad sebe a celý pohlcen do jakéhosi obdivuhodného světla. V rozšířeném lůně mysli jasně spatřil celou budoucnost svou i svých bratří. Potom se vrátil a řekl k bratřím: „Vzmužte se, nejmilejší, a radujte se v Pánu! Nebud'te smutní proto, že je vás maličko. Také ať vás neděsí moje nebo vaše prostota, neboť,

¹⁰⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 371.

jak mi Pán pravdivě ukázal, Bůh nás rozmnoží na veliký počet a milostí svého požehnání přehojně rozšíří.“¹⁰⁹

„Když se jednou zarmoutil pro špatný příklad a s úzkostí duše prosil milosrdného Otce za syny, dostal od Pána odpověď: „Proč ty, chudý človíčku, se znepokojuješ? Cožpak jsem tě neustanovil pastýřem svého řádu tak, abys pamatoval, že já jsem jeho hlavním ochráncem? Udělal jsem tě prostáčkem, aby to, co v tobě působím, bylo připisováno nikoli lidskému přičinění, ale nebeské milosti. Já jsem povolal, já zachovám i budu pást. Zhynou-li jedni, doplním to druhými. Když se nenarodí, dám se jim narodit. I kdyby sebevětší útoky dorážely na tento chudičský řád, zůstane vždy zachován mým darem.“¹¹⁰

Komentář:

Na obraze jsou dva výjevy, kdy František rozmlouvá s Kristem. Oba odkazují na to, jak Kristus světci vyjevoval budoucnost řádu, když se František ocitl na pochybách a prosil Všemohoucího o ochranu svého řádu a bratří. Je to odkaz na to, že ač v budoucnosti zakusí bratří třeba i pronásledování, nebo i řád, přesto nezanikne – je to Boží vůle.

Kristus se serafem, kteří se zjevují v ozářených nebesích a sdělují poselství Františkovi, jsou opět nápadně podobní výjevu, když František obdržel Kristovy rány, stigmata. Oproti tomu pouze seraf, anděl, nemá tři, ale pouze dva páry křídel.

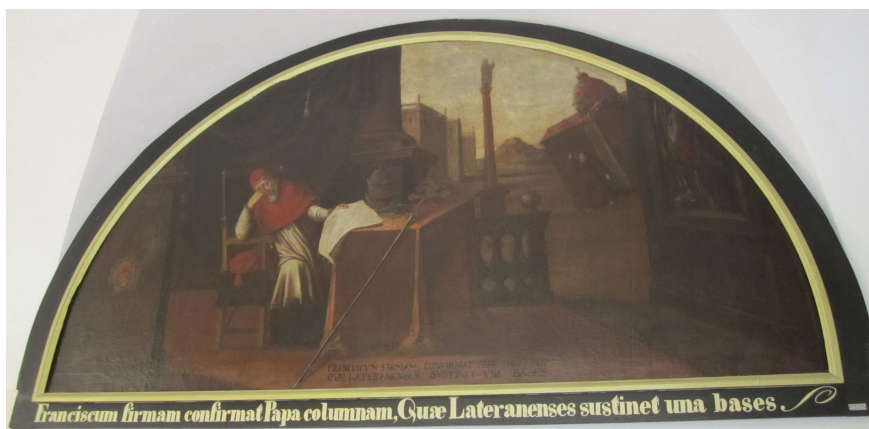
Ve střední části tvoří pozadí hornatá krajina s městem. Zřejmě jde o odkaz na to, že František chodil rozjímat a rozmlouvat s Kristem do pusté krajiny. Tentokrát není v přítomnosti žádný jiný bratr, tedy svědek zjevení a vyjevení Kristovy vůle.

I šlechtický erb je zde opět na čestném místě (stejně jako u obrazu číslo 11, jak František zakládá Druhý a Třetí řád), tj. uprostřed při dolním okraji, viditelný již při letmém pohledu. Mohlo by se opět jednat o štědrého donátora hejnického konventu, případně o rod nějakým způsobem s klášterem spjatý. Stejně tak je obraz jako jeden z mála datován.

¹⁰⁹ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 372.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 398.

11. Papežův sen

Popis obrazu:

Papež, starý bělovousý muž, v červené čapce a perelíně, bílém liturgickém oděvu a černé klerice usnul v sedě na židli se sedadlem a opěradlem potaženým kůží a pobité ozdobnými zlatými cvoky, s červeným polštářem se štrápcem. Pravou ruku má opřenou o opěradlo židle a podpírá si s ní hlavu, levice zlehka leží na hraně stolu a drží listinu (mohlo by se jednat o Františkovu řeholi). Na stole, pokrytém až na zem červeným ubrusem se zlatým lemováním a třásněmi, leží třístupňová modro-zlatá tiára. O stůl je opřený tříramenný kříž. Pozadí za stolem tvoří město s horami na obzoru, zpoza stolu je vidět končící kamenné zábradlí. Jakoby uprostřed Svatopetrského náměstí stojí sloup se světlem na vrcholu a před ním je František s tonzурou na hlavě, oděný do řeholního roucha, přepásaný cingulem se třemi uzly, na nohou kožené sandále. Podpírá baziliku s červenou střechou a patriarším (dvouramenným) křížem na vrcholu. Světec jako by ji nese na svých zádech. V pravé části obrazu je na okraji ve zdi vidět spodní část jakéhosi plastického náhrobku.

V levé části obrazu stojí pouze sloup se znakem donátora.¹¹¹

¹¹¹ V MCDO Hejnice je obraz na místě dvanáctém.

Znak:

V levé krajní střední části.

V ozdobné kartuši v oválném štítu na děleném červeném poli děleném pošikem světle modré břevno se třemi kapkami (slzami), nad břevnem zlatá pěticípá hvězda, pod břevnem bílý kvítek se šesti okvětními lístky. Místo klenotu je nad štítem červený (kardinálský?) klobouk s pěti střapci po každé straně.

Znak spočívá ve zlatém oválu a nad ním v opisu iniciály:

R m g · P · D · T · I · K · P · A · H · S · P · & · A · L · C · A · M · E · P · G.

Zřejmě se jedná o znak církevního hodnostáře. Podle barvy klobouku by se mohlo jednat o klobouk kardinálský, ovšem podle počtu střapců klobouk neodpovídá žádné církevní funkci. Pokud bychom vzali v úvahu, že barva klobouku nemusí odpovídat funkci a že obrazy byly v 19. století „obnoveny“ a mohlo tak dojít k neúmyslné změně počtu střapců, pak by jejich nejbližším počtem bylo šest. Tento počet by pak mohl nejpravděpodobněji odpovídat hodnosti generála řádu (má šest černých střapců a černý klobouk).¹¹²

Ve spodní části obrazu pod stolem nad rámem je nápis:

**FRANCISCVM FIRMAM, CONFIRMAT PAPA, COLVMNAM / QVAE
LATERANENSES SVSTINET VNA BASES.**¹¹³

Papež se ubezpečuje, že František je bezpečný sloup, který jediný udrží lateránské základy.

¹¹² O hodnostních kloboucích a střapcích podrobněji in: Milan Buben, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994, s. 175.

¹¹³ Původně je slovo QVAE psáno jako ligatura.

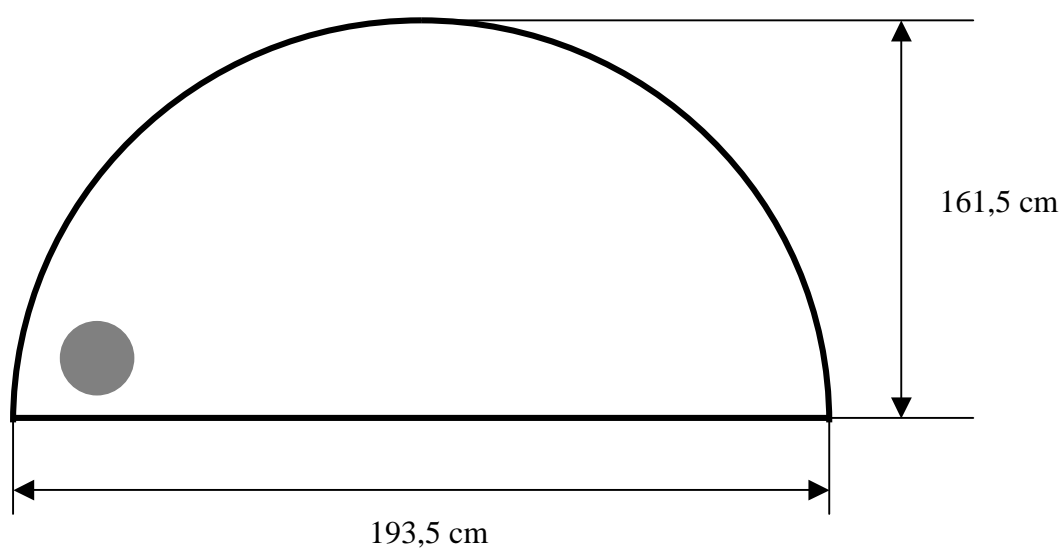
Nápis ve spodní části rámu:

Franciscum firmam confirmat Papa columnam, Quae Lateranenses sustinet una bases.¹¹⁴

*Papež se ubezpečuje, že František je bezpečný sloup, který jediný udrží lateránské základy.*¹¹⁵

Rozměry rámu:

193,5 x 161,5 cm

Legenda:

„Tu sluha všemohoucího Boha se oddal cele modlitbě a dosáhl vroucími prosbami, že mu bylo dáno, co sám by měl říci a zároveň, jak správně by tomu měl papež vnitřně porozumět. Vyprávěl, jak od Boha to přijal, podobenství o bohatém králi, který pojme blahovolně ženu krásnou a chudou, a o dětech zrozených z tohoto manželství. Nesou na sobě obraz královského otce a dostává se jim obživy z jeho stolu. K výkladu dodal: „Není třeba se obávat, že by zhynuli hladem synové a dědicové věčného krále. K obrazu krále Krista, který mocí Ducha svatého se zrodil z chudé matky, mají být plozeni duchem chudoby v chudičkém řádu. Jestliže Král nebes svým následovníkům slibuje věčné království, tím spíše jim udělí to, co společně dává dobrým i zlým.“ Náměstek Kristův pozorně vyslechl toto podobenství a uvážil jeho smysl. Velmi se podivil a nepochybně uznal, že v tom člověku promluvil Kristus. Ale také potvrdil z vnuknutí Ducha Božího, že na tomto muži se naplní i vidění, které tehdy

¹¹⁴ Původně je slovo quae psáno jako ligatura.

¹¹⁵ Slova neodpovídají latinské verzi legendy. Jedná se opět o zjednodušení či vodítko pro diváka.

z nebe přijal. Viděl ve snu – jak vyprávěl – lateránskou baziliku, jak se již téměř boří, a jakéhosi chudičského člověka, nepatrného a opovrženého, který ji vlastními zády podepřel a držel, aby se nezřítla. „Opravdu“ řekl „on to je, kdo skutkem i naukou podepře církev.“ Od té chvíle naplněn zvláštní zbožností ve všem se přiklonil k jeho prosbě a Božího sluhu vždy miloval zvláštní láskou. Nejenže povolil, oč bylo žádáno, ale slíbil povolit ještě více. Schválil řeholi, vydal ustanovení o kázání pokání a všem bratrům laikům, kteří doprovázeli Božího sluhu, přikázal vystříhat malé věnečky, aby Boží slovo svobodně kázali.“¹¹⁶

Komentář:

Na obraze je vymalována pouze jedna legenda. Ústřední postavou zde není František, ale papež, který usnul s listinou v ruce. Mohlo by se jednat o prvotní řeholi, kterou chtěl František schválit, ovšem ke které mu byl dán pouze ústní souhlas.

Je zajímavé, že na obraze se vyskytuje dvakrát stejný nápis. Nejprve přímo na plátně a opakuje se ještě také na rámu. Je možné, že původní nápis se na rámu nedochoval a při obnově v 19. století malíř prostě přesně opsál to, co četl na obraze.

Úspěchy byly pro Františka povzbudivé, nezdary u něj vyvolávaly znepokojení. Assiský biskup Guido, Františkův ochránce v době, kdy došel k obrácení, byl také nedůvěřivý (skoro až nepřátelský) a František musel využít všechnu svou přesvědčivost, aby ho ujistil o správnosti svého konání a způsobu života. Aby takovýmto hrozbám čelil a mohl s nimi skoncovat, rozhodl se František vydat se spolu se svými jedenácti bratry do Říma k papeži a požádat ho o souhlas s jejich konáním.

Text, který tehdy papeži Inocencovi III. předložil, se ztratil. Snad se mohlo jednat o slova z evangelia. Mělo údajně dojít ke třem setkáním a pro Františka nebylo příliš snadné od papeže získat souhlas pro svůj řád.

Po prvním neúspěšném přijetí u papeže mu k druhému setkání dopomohli protektoři, mezi nimi i assiský biskup Guido a kardinál Jan od Svatého Pavla z rodu Colonnů. Poté, co František papežovi předložil svou řeholi, měl být údajně zděšen její přísností a považovat za bláznovství žít v dokonalosti evangelia. Kardinál od Svatého Pavla však měl argumentovat tím, že odmítnutím Františkovy „řehole“ by jen potvrdili neproveditelnost evangelia a zároveň by se rouhali jeho původci – Kristu. Papež proto nakonec Františkovi udělil pouze ústní souhlas. Nakolik s tím byl František spokojen, zůstává otázkou. Legendy udávají, že

¹¹⁶ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 374-375.

mu (tento) papežův souhlas stačil a až po dalším naléhání bratří se za ním později vydal znovu, aby mu římský biskup sepsanou řeholi potvrdil podpisem.

Bůh měl podle legendy svou vůli nakonec i vyjevit papeži Inocencovi III. Prý se mu zdál sen, ve kterém viděl, jak se hroutí lateránská bazilika a malý nevzhledný mnich ji podpírá svými zády, aby se nezhroutila. V onom mnichovi Inocenc III. údajně poznal právě Františka, který se měl stát oporou církve.

Inocenc III. nakonec udělil ústní souhlas. Bratřím nařídil, aby poslouchali Františka, Františkovi, aby slíbil poslušnost papeži. Vysvětil ho na jáhna a dovolil Františkovi a jeho bratřím kázat a dávat lidem morální napomenutí. František zřejmě nebyl s výsledkem své cesty do Říma příliš spokojen. Údajně měl při zpáteční cestě v údolí Spoleta kázat ptákům. Ve svém zklamání a roztrpčení nad přijetím v Římě a nad neřestmi a hanebnostmi, jež se tam děly, měl svolat všechno nebeské ptactvo, i ty nejútočnější a nebezpečné ptáky (supy i havrany) a učit je dobrému slovu místo těch bídných Římanů.¹¹⁷ Františkovi se však tato verze legendy příliš nepodobá, snad jde o důsledek pozdější snahy františkánů připodobnit Řím a církev ke zlořečenému Babylonu.¹¹⁸ Onu idylickou představu výjevu prosadil až o něco později Giotto.

¹¹⁷ Příběh je převzat z Apokalypsy.

¹¹⁸ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 55.

12. Vyzdvižen do nebe na ohnivém voze

Popis obrazu:

V horní části obrazu se v záři vznáší zlatý čtyřkolový vůz tažený dvěma bílými koňmi ve cvalu. Těm, s vlající hřívou a ocasy, září zlaté postroje. Na voze sedí František s tonsurou, v hnědém řeholním rouchu, opásaný bílým cingulem, ruce má rozpažené a hledí dolů pod sebe. Celá scenérie je ozářena planoucím ohněm.

Dole pod vozem stojí bratři v řeholním rouchu, opásaní bílým cingulem, v sandálích. Úplně vlevo v pozadí klečí mnich s nasazenou kapucí a rukama v rukávech sepjatýma k modlitbě. Hledí vzhůru na vůz, vedle něj další klečí a modlí se se sepjatýma rukama. Třetí bratr je pod koly vozu, pokleká na levé koleno, s rukama rozpaženýma k nebi. Po jeho pravici pod koni klečí další mnich, ruce rozpažené ruce a hledí vzhůru na vůz. Za ním po pravé straně další bratr, klečí, levou ruku opřenou za zády a položenou na listinách, pravicí si zaclání oči a sleduje výjev na nebesích. Za ním v pozadí stojí další bratr, jako by uhýbající vozu z cesty, dívá se vzhůru, pravou ruku napřaženou k vozu, jako by chtěl žehnat, levou ukazuje za sebe jakoby směr, kterým chce vozu ustoupit z cesty.

Celá scéna se odehrává za noci (tmavé pozadí obrazu) v hornaté otevřené krajině.¹¹⁹

¹¹⁹ V MCDO Hejnice je obraz až na dvacátém třetím místě.

Erb:

V pravém dolním rohu

120

Čtvrcený štít, v prvním a čtvrtém poli na černém poli zlatý jednoocasý lev, otočený proti sobě, ve druhém a třetím poli na stříbrném poli tři červené růže na dvoulistém zeleném stonku. V klenotu z koruny vyrůstá lev s růžemi v pravé tlapě, mezi dvěma otevřenými prapory – levý je stříbrno-červeně půlený, pravý půlený černo-zlatě. Přikryvadla jsou černo-zlaté a červeno-stříbrné.

Erb se nalézá ve světlemodrém oválu a nad ním v opisu iniciály, avšak velmi špatně čitelné. Prvním písmenem vlevo by zřejmě mohlo být G.

Von Heyn¹²¹

O jednotlivých členech rodu viz dále, u obrazu číslo 16. (*Setkání se svatým Dominikem*) Z dostupných informací však první iniciála neodpovídá žádnému známému příslušníku tohoto rodu. Jeho vztah k Hejnicím nebyl prozatím objasněn.

Ve spodní části rámu není žádný nápis.

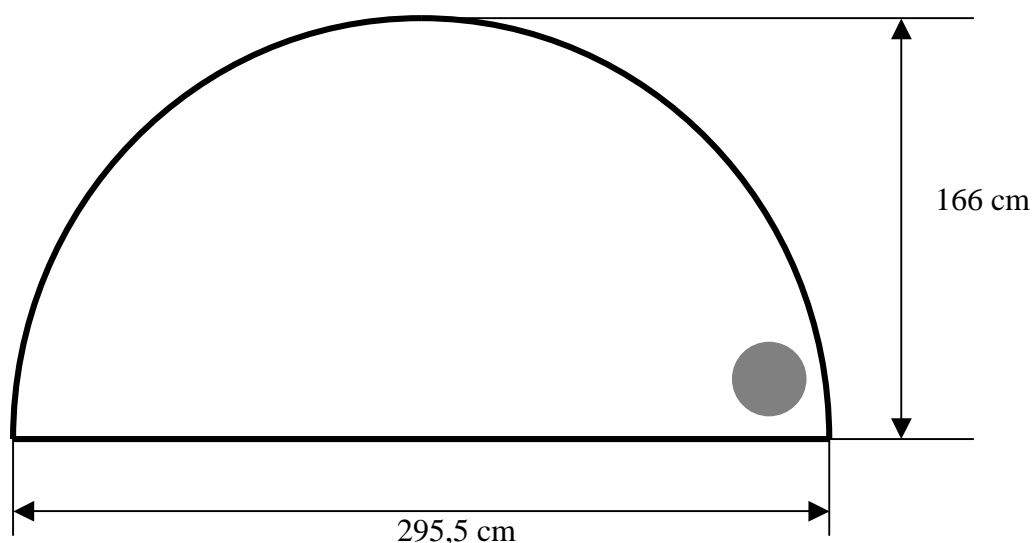
Do dnešních dnů se nedochoval a jeho původní znění není známo.

¹²⁰ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Dritte Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1894, Tafel 11.

¹²¹ Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, I., Praha 2008, s. 337, 359; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Dritte Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1894, s. 19.

Rozměry rámu:

295,5 x 166 cm

Legenda:

„A zatímco bratři prodlévali na tom místě, šel svatý muž jednou v sobotu do Assisi, aby tam v neděli ráno kázal, jak bylo zvykem, v katedrálním chrámu. A když muž oddaný Bohu nocoval podle svého obyčeje v jakési chatrči v kanovnické zahradě a modlil se, tělesně vzdálený od synů, hle, asi o půlnoci, když někteří bratři odpočívali, někteří trvali na modlitbách, vjel dveřmi do domku ohnivý vůz podivuhodného jasu a třikrát přešel po jizbě sem a tam a na něm seděla světelná koule, jež měla podobu slunce a rozjasnila noc. Bdící užasli, spící se vzbudili a polekali. Vnitřní světlo, jež všichni vnímali, bylo pak větší než onen vnější jas: mocí toho zvláštního světla viděli druh druhu jasně do svědomí. Všichni svorně porozuměli, když navzájem si četli všechny věci v srdcích, že svatý Otec, tělem vzdálen, duchem blízký, proměněný do takové podoby, ozářený nebeskými blesky a žářem rozplameněn v nadpřirozené moci zjevil se jim působením Páně na zářícím ohnivém voze, aby jako praví Izraelité šli za ním. Jako druhý Eliáš stal se řízením Božím vozem i vozatajem duchovních mužů. Opravdu nutno věřit, že Bůh na prosby Františka otevřel oči těmto prostým lidem, aby viděli veliké divy, podobně jako kdysi otevřel oči služebníkově k pohledu na horu plnou koní a ohnivých vozů okolo Elizea.“¹²²

¹²² Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 376-377.

Komentář:

Na obraze je pouze jedna scéna. Není vymalována do detailů jako jiné. Jedná se opět o zázrak, který se uskutečnil ještě za Františkova života, jehož svědky bylo několik řádových bratří.

Vůz, Na ohnivém voze, taženém ohnivými koňmi, byl ve vichru odvezen do nebe Eliáš.¹²³

¹²³ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 331.

13. Zakládá druhý a třetí řád

V MCDO Hejnice obraz uváděn jako „Zakládá druhý řád“.¹²⁴

Popis obrazu:

Pod širým nebem František s tonzурou a svatozáří, oděný do hnědého řeholního roucha, opásaný cingulem se třemi uzly, za pasem růženec, na nohou kožené sandály. Nad jeho pravým ramenem se v záři snáší Duch svatý v podobě holubice. V pravé ruce drží František knihu s nápisem „Regu | la 3. | OR | dinis“; v levé má rovněž knihu s nápisem „Regu: | la | 2 | OR | dinis“.

Po jeho pravici poklekl na pravé koleno král, oděný do hermelínu, zlatavého roucha a červených punčoch, přepásaný cingulem se třemi uzly. V pravici drží žezlo, levou má přitisknutou na prsou. Na hlavě posazenou korunu a vzhlíží ke knize, kterou drží František. Po králově levici klečí a modlí se žena s naznačenou svatozáří, oděná do řeholního roucha klarisek. Oči má obrácené směrem k nebi a na hlavě korunu – mohla by to být Anežka Česká. Za nimi stojí pět postav, světsky oděných mužů do tmavých obleků s bílými límci. Muž, který klečí za králem, se opírá o dvouruční meč a je přepásán cingulem se třemi uzly.

Po Františkově levici klečí a modlí se se sepjatýma rukama sestry (celkem devět postav) klarisky v řeholním rouchu opásané cingulem se třemi uzly. Sestra nejbližší k Františkovi a vzhlížící k němu drží v rukou monstranci s hostií.

¹²⁴ V MCDO Hejnice na místě jedenáctém.

Všechny postavy zbožně hledí na Františka.

Detaily nápisů v knihách:

Regu: | la | 2| OR | dinis

Řehole druhého řádu.

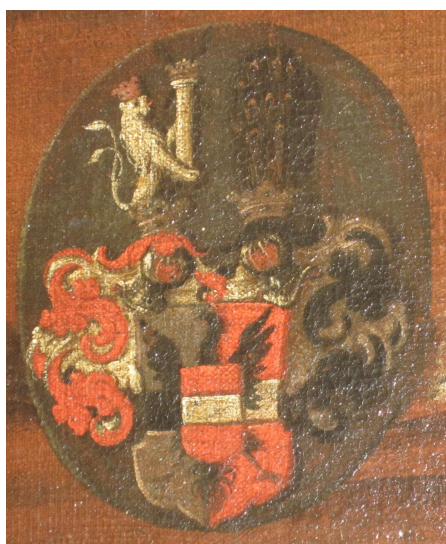

Regu | la 3. | OR | dinis

Řehole třetího řádu.

Erb:

Dole uprostřed, pod Františkovými nohama

125

Erb Pachtů z Rájova

Polcený štít s břevnem a srdečním štítkem. Pravá strana štítu je zlatá, levá červená, pravá polovina břevna černá, levá bílá. Na něm černá orlice hledící doprava. Srdeční štítek má červenou barvu s bílým břevnem. Nad štítem dvě turnéřské přilbice s korunkou, v pravém klenotu bílý dvouocasý lev se zlatou korunkou, hledící vlevo, v předních tlapách drží bílý sloup, na jehož vrcholu spočívá zlatá korunka s orlicí v klenotu. Levý klenot tvoří tři řady pavích per. Přikryvadla jsou červeno-bílé a černo-zlaté.

¹²⁵ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Vierte Bandes neunten Abtheilung. Der Böhmisches Adel, Bearbeitet von Dr. Rudolf Johann Gf. Meraviglia, Nürnberg 1886, Tafel 71. Zde je však již erb povýšený. Od malovaného na obraze se odlišuje srdečním štítkem (kde je dvouocasý lev, hledící vlevo a v předních tlapách drží sloup) a třetím klenotem, který vyrůstá z prostření přilbice s korunkou, kde je posazena orlice hledící doprava nesoucí srdeční štítek (bílé břevno na červeném poli).

Erb v tmavozlatém oválu, s nápisovou páskou po stranách, v níž jsou iniciály:

I · I · P · F · | H · V · R · W · 09

Iohan Ioachym Pachta FreiHerr Von Rayhofen

Datace 1709

Písmeno W zřejmě znamená počáteční iniciálu panství nebo přídomek vážící se k Janu Jáchymovi. Jeho význam však není znám.

Pachtové z Rájova¹²⁶

Rod pochází z Horšovského Týna. Jan Pachta (hejtman tloskovického panství) byl roku 1628 povýšen do vladyckého stavu a obdržel predikát z Rájova. Měl syna Daniela († 1682), kterému bylo roku 1652 potvrzeno šlechtictví a polepšen znak. V roce 1654 byl povýšen do českého rytířského stavu. Měl syny Františka Václava, Karla Daniela, Arnošta Josefa a Jana Jáchyma. Roku 1701 byli všichni povýšeni do stavu svobodných pánů království českého, v roce 1721 do stavu hraběcího.

Jan Jáchym¹²⁷

Hejtman kraje boleslavského. Roku 1709 se oženil s Antonií Josefou ze Scheidlernu, se kterou měl čtyři syny. Františka Josefa (1710 – 1799), Arnošta Karla (1718 – 1803), Huberta Karla a Jana Josefa Filipa (1723 – 1822). Byl majitelem statku Valtinov, sňatkem získal Liběchov, dědictvím po rodičích Jablonný, Nemyslovice a Radujeň. V roce 1724 koupil Bezno. Roku 1742 byl v Praze zajat Francouzi. Zemřel 26. prosince 1742 vyčerpaním a zimou v Einsiedle ve francouzském zajetí.

Jeho vztah k Hejnicím prozatím nebyl objasněn.

Nápis ve spodní části rámu:

Non satis in sexu Franciscus claruit uno, Illustrat coetum lumine Clara novo.

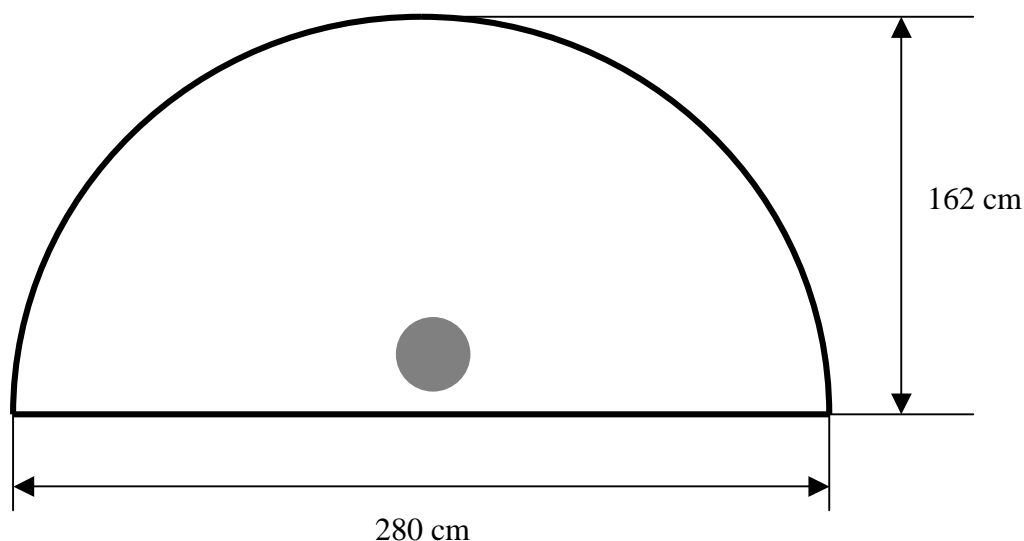
Nestačilo, že František zazářil v jednom pohlaví, Klára ozařuje družinu novým světlem.

¹²⁶ Ottův slovník naučný: 19., reprint, Praha 2000, s. 27–29; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Vierte Bandes neunten Abtheilung. Der Böhmische Adel, Bearbeitet von Dr. Rudolf Johann Gf. Meraviglia, Nürnberg 1886, s. 154–155; Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, II., Praha 2010, s. 52.

¹²⁷ Ottův slovník naučný: 19., reprint, Praha 2000, s. 27–29; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Vierte Bandes neunten Abtheilung. Der Böhmische Adel, Bearbeitet von Dr. Rudolf Johann Gf. Meraviglia, Nürnberg 1886, s. 154–155; Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, II., Praha 2010, s. 52.

Rozměry rámu:

280 x 162 cm

Legenda:

„Mnozí mužové a ženy zapálení žářem jeho kázání sloužili Pánu v manželské čistotě podle pravidla, jež přijalo od Božího muže a zavazovali se novými zákony kajícího. Kristův sluha uspořádal jejich život a nazval toto společenství řádem Kajících bratří. Všem směřujícím k nebi je společná cesta pokání. Proto i tento stav přijímal kleriky i laiky, panny i manžele obojího pohlaví a získal si velkou zásluhu u Boha, jak se ukázalo mnohými zázraky, jež někteří z nich vykonali.

Obraceły se také panny k ustavičnému panenství. Mezi nimi panna Bohu velmi milá, Klára, první sazeňka, jako jarý, bělostný květ vydala vůni a zazářila jako hvězda nesmírného jasu. Nyní je oslavena v nebi a církev ji důstojně uctívá na zemi, neboť byla dcerou v Kristu svatého Otce, chudičkého Františka a matkou Chudých paní.“¹²⁸

Komentář:

František, zde vyobrazený již jako starší muž, má větší a zářivější svatozář než na jiných obrazech, kde je vymalován ještě za svého pozemského života. Je zde pouze jeden hlavní motiv, i když v podstatě znázorňuje dvě legendy – jak František založil druhý a třetí řád.

¹²⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 377.

Zajímavé jsou světské postavy, tj. král (mohlo by se jednat buď o Přemysla Otakara II., otce svaté Anežky České, nebo o svatého Václava, patrona České země), snad odkaz na to, že františkánům byli nakloněni i urození lidé dokonce z královského stavu. Žena s korunkou, která vedle krále klečí, by mohla být svatá Anežka Česká, zakladatelka a první představená kláštera klarisek v Českém království.

Duch svatý vznášejíc se nad Františkovým ramenem, by mohl odkazovat, že oba řády (druhý i třetí) byly založeny díky Božímu vnuknutí, či s Božím požehnáním. Velmi dobře, i pouhým okem, jsou čitelné nápisy v knihách, které František drží. Je proto jasně patrné, že pro diváka jde o přímý odkaz na založení řádů, snad i jakési potvrzení toho, že františkáni jsou nakloněni všem stavům bez rozdílu.

Velmi zajímavé je také umístění erbu donátorů – uprostřed spodní části obrazu, přímo pod Františkovými nohama, na čestném a velmi dobře viditelném místě – oproti jiným obrazům, kde jsou erby, znaky či iniciály donátorů při okrajích a ne tolik zvýrazněné. Mohlo by se jednat o doklad toho, že donátor byl u hejnických františkánů velmi váženým a zřejmě i štedrým. Nabízí se rovněž domněnka, že příslušník tohoto urozeného rodu mohl být také jedním z bratří nebo terciářem.

Ve františkánském hnutí 13. století je ženě vyhrazeno dosud nevídané místo (mimo bekyně). U Františka je žena něco jako snový obraz – hledá „svou nevěstu“, „svou paní“, kterou pak nachází v Chudobě. Častým symbolem je u něj i matka. Společně se svatou Klárou založil Řád Chudých paní (takzvaný druhý řád).

Přesto však František pokračuje v jakési křesťanské mnišské tradici, že žena je pokušitelka a není radno se s ní stýkat. Žena je nevyjasněnou a nebezpečnou bytostí. Sňatek sice není překážkou pro vstup do třetího řádu, ale pro vstup do řádu prvního už ano.

Tak zvaný Druhý řád, ženská větev – klarisky, byl založen roku 1212 (1212–1215) svatým Františkem a svatou Klárou.¹²⁹

Roku 1212 získal František novou přívrženkyni, Kláru, mladou assiskou šlechtičnu, jež se nadchla jeho kázáním. V noci na Květnou neděli spolu se svou přítelkyní Pacifikou utekla z domova a uchýlila se do Porciunkuly, kde jim František ostříhal vlasy a oblékl je do šatu z hrubé látky, jaký nosil sám. Odvedl je potom do kláštera benediktinek v San Paolo di Bastia. Po několika dnech se odebraly do kláštera Sant'Angelo na Monte Subasio nad Carceri. Ke Kláře a Pacifice se zde pak ještě připojila Klářina mladší sestra Anežka. Později

¹²⁹ O svaté Kláře podrobněji viz níže v kapitole Dodatky.

předal biskup Guido kapli v kostele svatého Damiána Kláře a „Chudým paním“, kterým se po Klářině smrti začalo říkat klarisky.

Tak zvaný Třetí řád založil svatý František v roce 1221 pro ty, kteří zamýšleli i nadále žít světským životem, ale chtěli se řídit stejnými ideály a sliby jako mniši a jeptišky. První pravidla pro třetí řád (bratrstvo kajících se sester a bratří) byla sestavena v roce 1221. Tito terciáři získali souhlas od papeže Mikuláše V. v roce 1447.

Žezlo¹³⁰

Je symbolem nejvyšší moci a důstojenství, odznakem autority, pozemských i božských vládců.

¹³⁰ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 348.

14. Píše řeholi Menších bratří

Popis obrazu:

Kristus ve svatozáří, v červeném rouchu sedí na oblaku, v levé ruce drží žezlo a pod ním se na obláčku vznášejí dvě okřídlené andělčí hlavičky. Pravou ruku natahuje směrem k Františkovi a nad ní opět dvě okřídlené andělčí hlavičky, jež shlíží na Kristovu ruku.

František klečí v levé části obrazu, je již starší, s tonzурou a naznačenou svatozáří, oděný do hnědého řeholního hábitu, přepásaný cingulem se třemi uzly, za pasem růženec, je bosý. Levou ruku má přitisknutou na srdci. Otáčí se směrem ke Kristu, ke kterému vzhlíží přes levé rameno. Na kameni leží rozevřená kniha, do které pravou rukou František brkem píše řeholi. Za knihou položená lebka.

V pravé části v pozadí František v hnědém řeholním hábitu klečí na hoře, před sebou má rozevřenou knihu a modlí se ke Kristu, který na něj opět shlíží z ozářeného oblaku v červeném rouchu. Dole pod skálou další dva klečící bratři, zřejmě opět František ještě s jedním jemu blízkým bratrem. Oděni jsou do hnědého řeholního roucha. Jeden se sepjatýma rukama vzhlíží nahoru, jako by ke Kristovi, druhý se sepjatýma rukama modlí ke skále.¹³¹

¹³¹ V MCDO Hejnice na místě desátém.

Znak:

V pravém dolním rohu, na kameni.

Dělený štít, v horní polovině na modrém poli bílá labuť hledící doprava, v dolní polovině na zlatém poli zlatý kalich se třemi zlatými paprsky po každé straně. V klenotu na přilbici stojí bílá labuť hledící doprava. Přikryvadla jsou bílo-modré a červené.

Znak je ve žlutém oválu.

Majitele se dohledat nepodařilo. Vzhledem k absenci korunky nad helmicí se zřejmě jedná o znak nobilitovaného měšťana.

Nápis v knize:

Regula | Ci | vita fra | trum | minorum

Řehole obce menších bratří.

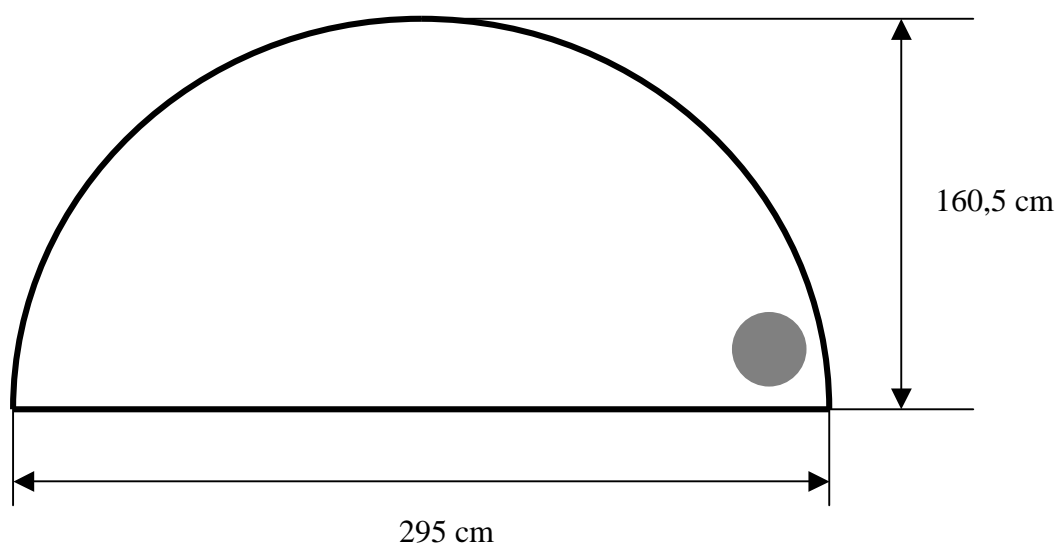
Nápis ve spodní části rámu:

Dictator Deus est, Franciscus scriba Minorum. Regula sic prodit, quis modo Censor erit?

Řehol, prozrazuje, že František ji (sice) napsal (avšak), Bůh ji nadiktoval. Kdo pak bude soudcem?

Rozměry rámu:

295 x 160,5 cm

Legenda:

„Když tedy chtěl řeholi obšírně složenou ze sebraných slov evangelia přepracovat do podoby stručnější a obsažnější, aby byla připravena ke schválení, jak mu to přikázalo vidění, vystoupil se dvěma druhy vedením Ducha svatého na jakousi horu. Tam se zdržoval v postu o chlebě a vodě a dal ji sepsat, jak mu v modlitbě Duch Boží vnukal. Při sestupování z hory svěřil ji svému vikáři. Ten mu po několika dnech řekl, že řeholi nedbalostí ztratil. Svatý muž se znovu odebral na to pusté místo a tam ji podle předešlého způsobu ihned zase složil, jako by z úst Božích přijímal její slova. Pak od výše jmenovaného papeže Honoria, osmého roku jeho papežství, obdržel potvrzení, jak si přál.“¹³²

Komentář:

Scéna se odehrává v pusté hornaté krajině. Tedy přesně podle legendy, že František sepsal řeholi na pustém místě. Obraz je vymalován i do detailů. Scéna v pozadí, kdy František klečí na hoře, může být dalším zobrazením legendy o sepsání řehole – tedy František o samotě s Kristem na hoře, který mu vnuká řeholi, a dva bratři pod skálou, kteří Františka do pustiny doprovázeli a čekají v modlitbách, až světec sestoupí zpět.

¹³² Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 380.

Hlavní scéna, tedy jak František píše a Kristus na něj dohlíží, dominuje celému obrazu. Je zde jasně dán důraz na to, že františkánská řehole pochází přímo od samotného Krista a František byl pouze jejím zprostředkovatelem.

Lebka¹³³

Je symbolem smrti, připomínkou pomíjivosti pozemského života. Často souvisí s nebem (jako výraz obrazné provázanosti lidského mikrokosmu a vesmírného makrokosmu). Lebka pod Kristovým křížem je Adamova. A také Golgota, hora ukřižování, se překládá jako lebka. Je zvláštním atributem Františka z Assisi.

Kniha¹³⁴

Je symbolem učenosti a spisovatelství, moudrosti, vědění i obrazem celosti vesmíru. Ve výtvarném umění symbolizuje zavřená kniha dosud neuskutečněné možnosti nebo tajemství, ale také Mariino panenství. V souvislosti s Marií ukazuje otevřená kniha na naplnění starozákonního příslibu.

Jako atribut bývá u evangelistů, apoštolů i učitelů církve.

¹³³ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 147; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 247.

¹³⁴ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 117; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 223.

15. Františkovo pokušení

Popis obrazu:

Nahý a bosý František s odvrácenou hlavou a zavřenýma očima, s tonzурou a lehkou svatozáří kolem hlavy, opásaný jen bederní rouškou, leží v trní na pravém boku. U jeho nohou stojí ženština a hledí na něj s pohrdavým výrazem. Hlavu jí zdobí červená čapka ozdobená perlami. Oděná je do honosných červených šatů s modrou podsuknicí. Šaty zakončuje vysoký bílý krajkový límec, na krku se vyjímá náhrdelník s perlami, v hlubokém výstřihu na hrudi červené znamení. Levou ruku opřenou v bok, pravou natahuje dlaní vzhůru směrem k Františkovi. Místo nohou má volská (d'áblova) kopyta. U Františkovy hlavy stojí kmen stromu, zpoza kterého vykukuje mnich v hnědém řeholním rouchu s nasazenou kapucí, levicí objímá strom a hledí na Františka. U paty kmene stromu leží kámen a od kmene vyrůstá trní. Je holé, bez listů. V pozadí stojí ruiny zřejmě nějakého rozpadlého chrámu (mohlo by se také jednat o legendu o opravě kostela svatého Damiána).

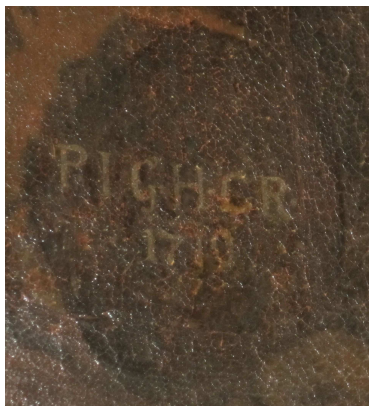
V levé části obrazu v pozadí leží na pravém boku z celá nahý František se svatozáří na jakémsi ohnivém loži, pravou ruku natahuje směrem k ženštině s bílým čepcem na hlavě, v modrých šatech bez rukávů, bílé haleně a hnědé podsuknici. Ta má sukni vepředu vykasanou a zastrčenou za pasem. Levou rukou si ukazuje na obličej, pravou natahuje směrem k Františkovi. Pozadí za scénou tvoří otevřená krajina.

V pravé části obrazu v pozadí stojí bosý František se svatozáří, oděný v hnědém řeholním rouchu s nasazenou kapucí, opásaný cingulem, naproti němu stojí další dva bratři v kapucích, odění rovněž do hnědého řeholního roucha a hledí navzájem na sebe. František stojí u rozkvetlého růžového keře, pravou rukou drží jeden výhonek růže s květem, levou

jako by keři žehnal. Výjev je situován do zimního období. V pozadí stojí budova kostela či kláštera se zasněženou střechou, okolo jsou jen holé stromy a keře bez listů. V pravém rohu leží povalený sloup.¹³⁵

Iniciály:

V pravém dolním rohu na sloupu v oválu:

P · I · G · H · C · R · | 1710

Vzhledem k absenci erbu či znaku by donátorem mohl být měšťan nebo poutník. Jako jeden z několika málo obrazů má tento dataci.

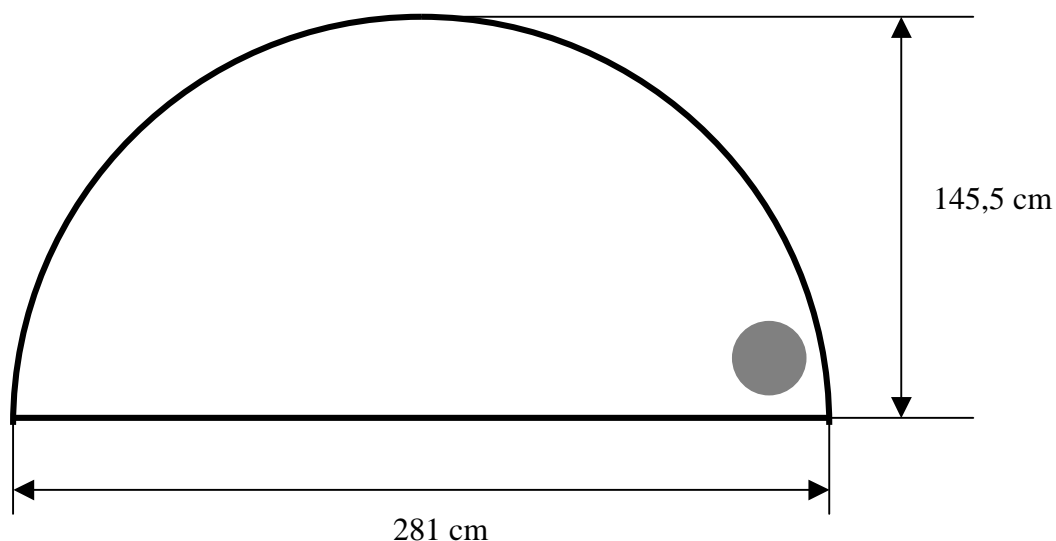
Ve spodní části rámu není žádný nápis.

Do dnešních dnů se nedochoval a jeho původní znění není známo.

¹³⁵ V MCDO Hejnice je obraz třináctý v pořadí.

Rozměry rámu:

281 x 145,5 cm

Legenda:

„Když jednou v noci na sarthianské poušti v poustevničce se modlil, starý nepřítel třikrát na něj zavolal: „Františku, Františku, Františku!“ Když se ptal, co si přeje, lstivě řekl: „Není na světě hříšníka, kterému by Bůh neodpustil, když se obrátí, ale kdokoli sám se usmrtí krutým pokáním, nedojde milosrdenství na věky!“ Boží muž hned zjevením poznal nepřítelovu šalbu, jak zaútočil, aby ho svedl k vlažnosti. Ukázalo se to na následujícím účinku. Hned nato totiž dýchnutím toho, jehož dech rozžhavuje uhlí, zachvátilo ho těžké pokušení tělesné. Milovník cudnosti předem je poznal, svlékl ze sebe roucho a provazem začal silně mrskat tělo se slovy: „Hle, bratře osle, tak ti to patří, tak se musíš podrobovat důtkám. Roucho slouží řádu, nese na sobě znak svatosti, nemravovi není dovoleno ji ukrást, chceš-li někam jít, jdi si!“ Pak v podivuhodném zápalu ducha otevřel celu a vyběhl ven do zahrady a zabořil se tělem dosud obnaženým do sněhové závěje. Začal pak ze sněhu plnými hrstmi utvářet sedm hrud, postavil je před sebe a takto mluvil sám k sobě: „Hle, tato větší je tvá žena, tyto čtyři jsou dva synové a dvě dcery, a ostatní dvě sluha a služka, které potřebuješ. Pospěš si tedy, ať všechny oblékneš, neboť hynou zimou. Jestliže tě však tíží mnohonásobná starost, služ bedlivě jedinému Bohu!“ Tu pokušitel přemožen hned se vytratil a svatý muž s vítězstvím se vrátil do cely, neboť zatímco za trest krutě křehl zevně, vnitřní žár rozkoše tak uhasil, že později nikdy něco takového necítil. Jeden bratr, který tehdy prodléval na modlitbách, viděl to všechno za jasného měsíce, a když se Boží muž dozvěděl, že tomu

všemu přihlížel, vyjevil mu postup pokušení a přikázal mu, aby nikomu nevyzrazoval, co viděl, dokud bude na živu.

František učil, že je třeba nejen umrtvovat neřesti těla a krotit to, co je vyvolává, ale také se svrchovanou bedlivostí dávat pozor na vnější smysly, jimiž smrt vchází k duši. Prikazoval pilně se varovat důvěrností se ženami, rozmluv a pohledů, jež mnohé přivedly k pádu. Říkal, že jimi mdlý duch bývá často zlomen a silný oslaben. Člověk s nimi se stýkající – jak řekl – leda že by to byl muž nejosvědčenější, uchrání se mravní zkázy tak snadno, jako člověk chodící v ohni si nespálí chodidla, jak dosvědčuje Písmo. A sám tak odvracel oči, aby neviděly takových marností, že téměř žádnou ženu nerozeznal podle tváře, jak se někdy druhu přiznal. Domníval se, že není bezpečné vtiskovat si jejich podoby do nitra, poněvadž mohou buď znovu vznítit ohýnek zkroceného těla, nebo poskvřnit lesk cudné mysli. Tvrdil, že nemá ceny rozmluva se ženami vyjma zpovědi a kratičkého poučení, jak to prospívá spasení a patří to k dobrým mravům. „O jakých věcech“ říkal, „má jednat řeholník se ženou kromě toho, když žádá zbožnou prosbou svátosti pokání nebo rady k lepšímu životu? Když se domníváme, že jsme v bezpečí, méně se varujeme nepřítelů a ďáblů, když se mu podaří, aby na člověku ulpěl alespoň vlásek z něho, přičiní se už, že rychle naroste v břevno.“¹³⁶

Komentář:

Ač je na obraze několik (výjevů) legend, všechny zobrazují Františkovo pokušení a jsou situovány každá do jiného (ročního) období. Všechny odkazují na tělesné pokušení, jejichž příčinou jsou ženy, a zároveň také ukazují, jak jim František čelil.

Oproti některým jiným je opět vymalován do detailů.

*Trny*¹³⁷

Jsou symbolem příkoří, bolesti, hříchu, utrpení, soužení a překážek. Trnová koruna je v křesťanství symbolem Kristova utrpení a obecně symbolizuje mučednictví. Trny bodláku, stejně jako trny růží, jsou symbolem pozemského utrpení. Trny a bodláčí v křesťanství znamenají trnitou cestu člověka vyhnaného z ráje. Hořící trnový keř (šípkový) je symbolem židovského národa nezničeného v egyptském otroctví. Stejně tak byl hořící keř symbolem mariánského kultu od 13. do 16. století.

¹³⁶ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 382–383.

¹³⁷ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 369; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 300.

Zahrada je symbolem pozemského i nebeského ráje.¹³⁸

Sníh¹³⁹

Pro svou bílou barvu, čistotu a chlad je symbolem cudnosti a panenské nedotčenosti. V křesťanské symbolice přináleží k Marii.

¹³⁸ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 335.

¹³⁹ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 272.

16. Setkání se svatým Dominikem

Popis obrazu:

V levé části obrazu klečí František se svatozáří a tonzurou, v hnědém řeholním rouchu, opásaný cingulem se třemi uzly, obutý do sandálů, ruce má sepjaté. Před ním stojí Dominik, se svatozáří a tonzurou, oděný do řeholního roucha dominikánů, je bosý a ruce napřahuje k Františkovi. Za ním klečí ještě další mnich, rovněž se svatozáří, ruce jako by spínal k modlitbě. Za nimi v pozadí stojí kostel s červenou střechou.

Uprostřed obrazu nahoře na nebesích spočívá Kristus ve svatozáří, v červeném rouchu přes bedra, pravou nohu má jakoby nakročenou, v pravé ruce drží tři šípy, jako by je chtěl hodit na ty tři svaté muže dole pod ním, shlíží na ně a levou ruku má napřaženou. Po Kristově pravici dlí Panna Marie se svatozáří, oděná do bílého roucha, na hlavě má bílý šátek, přes záda rozevlátý světle modrý pléd. Pravou rukou ukazuje dolů na svaté muže, levou napřahuje směrem ke Kristovi a činí s ní jakési pobízivé gesto. Po Kristově levici sedí na oblaku Bůh Otec, starý pán s trojúhelníkovou svatozáří, oděn do bílé spodní košile a přes ni má hnědé svrchní roucho. V levé ruce drží šíp a pravou má roztaženou před očima, jako by si prohlížel hřbet své ruky. Mezi hlavami Krista a Boha Otce se vznáší holubice, Duch svatý.

V pravé části obrazu klečí svatý Dominik se svatozáří a tonzurou, oděný do řeholního roucha. Přes pravé rameno se ohlíží a vzhlíží nahoru na oblaka. Pravou rukou jako by chtěl požehnat, levicí rukou se opírá o modrou kouli – zeměkouli. František se svatozáří a tonzurou, v hnědém řeholním rouchu, opásaný bílým cingulem se třemi uzly a v sandálech, pokleká naproti Dominikovi k zemské sféře. Pohled rovněž upírá vzhůru na nebesa, pravou

rukou ukazuje vzhůru, levou má napřaženou, jako by chtěl sledovatele obrazu zastavit, aby nevstupoval do scény.¹⁴⁰

Erb:

V levé krajní části uprostřed

141

Čtvrcený štít, v prvním a čtvrtém poli na černém poli jednoocasý zlatý lev ve skoku, otočený proti sobě, ve druhém a třetím poli na stříbrném poli tři červené růže na dvoulistém zeleném stonku. V klenotu z helmu a koruny vyrůstá lev s růžemi v pravé tlapě mezi dvěma otevřenými praporci – levý je stříbrno-červeně půlený, pravý půlený černo-zlatě. Přikryvadla jsou černo-zlaté a červeno-stříbrné.

Erb je vymakován ve světle modrém oválu a pod ním iniciály:

P · A · V · H · H · A · F · S · M · I ·

Philipp Anton Von Heyn Herr Auf Spiller Matzdorf Iohnsdorf

¹⁴⁰ V MCDO Hejnice je obraz rovněž na místě šestnáctém.

¹⁴¹ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Dritte Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1894, Tafel 11.

Von Heyn¹⁴²

Baltasar Heyn byl 28. května 1672 povýšen do šlechtického stavu. Měl tři syny.

Baltasar Jan (Johann) byl 15. června 1699 povýšen do stavu českých svobodných pánů. Jeho syn Baltasar Leopold, svobodný pán, zemřel bezdětný (1701).

Baltazar byl 28. května 1672 povýšen do šlechtického stavu. Jeho jediný syn zemřel bezdětný.

Baltazar Leopold měl dva syny – Petra, jehož potomci žili v Doksech. Filip Antonín (Philipp Anton) byl 12. prosince 1701 povýšen do českého rytířského stavu.

Jeho osobní vztah k Hejnicím nebyl prozatím objasněn.

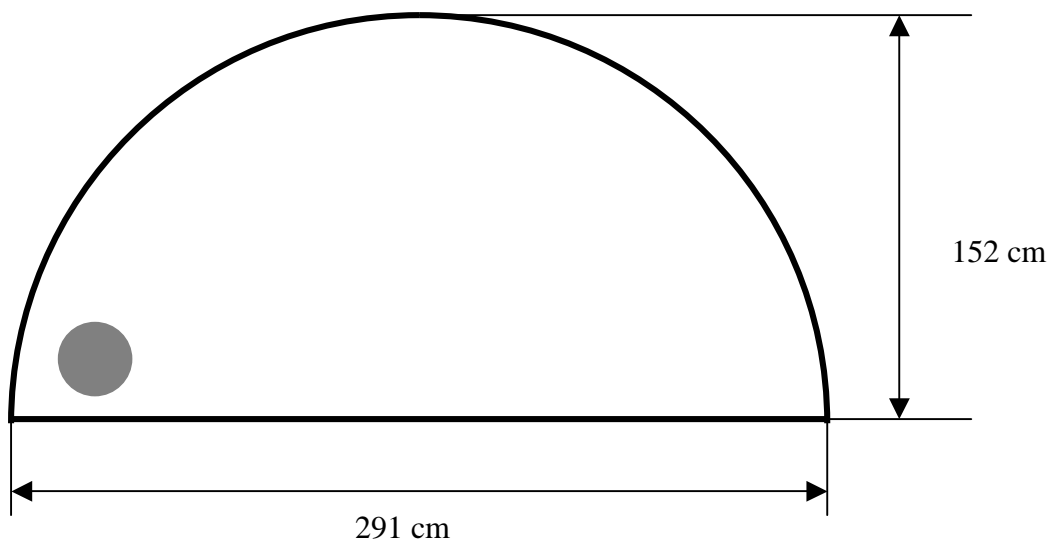
Nápis na spodní části rámu:

Hi Tres in trino positum te munde maligno, Salvant placando tela trisulca Jovis.

Ti Tři zachrání tě, postaveného do trojího světa zlého, a zahladí trojhlavé střely Jupiterovy.

Rozměry rámu:

291 x 152 cm

¹⁴²Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, I., Praha 2008, s. 337, 359; *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen*. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Dritte Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Bläžek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1894, s. 19.

Legenda:

„Svatý Dominik a svatý František, světla země, byli právě v Římě u pána z Ostie, pozdějšího papeže. Když spolu krásně a zbožně hovořili, řekl jim biskup: „V prvotní církvi byli pastýři obcí chudí, byli to lidé zanícení láskou, a ne ziskuchtivostí. Proč nevzít z vašich bratří biskupy a preláty, kteří by byli ostatním světlem nejen učení, nýbrž i příkladem?“

Světcí se dlouho dohadovali o tom, kdo má první odpovědět. Pokora přemohla Františka, že se ubránil a neodpověděl, přemohla i Dominika, že v pokorné poslušnosti odpověděl první. Řekl: „Pane, moji bratři jsou – račte tomu správně rozumět – vysoko postaveni a pokud to bude v mých silách, nedovolím, aby dosahovali jiný druh hodnosti.“ Když takto krátce odpověděl, uklonil se biskupovi blažený Otec a řekl: „Pane, moji bratři se jmenují Menšími, aby nechtěli být vyššími. Jejich povolání žádá, aby zachovávali poslední místo a kráčeli ve šlépějích Spasitelovy pokory a byli povýšeni, až se svatým dostane odplaty. Chcete-li, aby v církvi přinášeli užitek, zachovávejte je v tomto stavu, k němuž jsou povoláni, a kdyby bylo třeba, veďte je i proti jejich vůli na poslední místo. Proto vás, Otče, prosím: Nedopusťte, aby přijímali vyšší církevní úřady, aby nebyli tím pyšnější, čím jsou chudší, a aby se nevypínali nad ostatní.“ To jsou odpovědi obou světců.“¹⁴³

[...]

„Když Boží služebníci pánu z Ostie odpověděli, vzdal biskup, jejich slovy povznesen, nesmírné díky Bohu. Když se pak rozcházeli, prosil blažený Dominik svatého Františka, aby mu laskavě dal provaz, kterým se přepásal. František se dlouho zdráhal, odmítaje právě tak pokorně, jak onen vroucně prosil. Nakonec ho však Otec Dominik uprosil, dostal provaz, pln úcty se jím opásal pod hábitem. Pak si podali ruce, a jeden se co nejsrdečněji odporoučel do modliteb druhého. Světec pak řekl světcí: „Přál bych si, bratře Františku, aby se tvůj i můj řád spojily v jeden a abychom v církvi žili podle jedné řehole.“

Po rozloučení řekl svatý Dominik některým přítomným: „Opravdu vám říkám: tohoto svatého muže Božího by měli všichni ostatní řeholníci následovat, protože jeho svatost je veliká.““¹⁴⁴

¹⁴³ Tomáš z Celana, *Druhý životopis svatého Františka*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 266.

¹⁴⁴ Tomáš z Celana, *Druhý životopis svatého Františka*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 267.

Komentář:

Hlavním motivem zpodobnění je svatý František společně stojící s Dominikem u zeměkoule. Ale zároveň je na obraze několik scén – nebesa a světci. Obraz by mohl odkazovat na zbožnost a úctu.

Je zajímavé, že v cyklu je zobrazeno setkání Františka s Dominikem – legendy se tomuto setkání příliš nevěnují. Pouze se o něm zmiňují.

Roku 1215 svolal papež Inocenc III. do Svatého Jana v Lateránu koncil, který rozhodl o další křížové výpravě a položil základy pro reformu církve. Znakem reformy se stalo písmeno Tau, jež bylo Františkovi velmi drahé, podepisoval jím své dopisy a maloval je i na stěny poustevn. František se snad koncilu účastnil a podle legend se tu měl také setkat se svatým Dominikem. Jak pro Františka, tak i pro Dominika znamenal koncil svým způsobem také hrozbu, protože kánon 13 formálně zakazuje zakládat nové řády a kánon 10 počítá s činností pomocných biskupů, kteří budou kázat, zpovídat, udílet pokání a vykonávat vše, co se týká spásy duší.¹⁴⁵ Úloha pomocníků podřízených hierarchii však Dominikovi ani Františkovi nevyhovovala. Dominik našel řešení tak, že v roce 1216 přijal pro dominikány řeholi svatého Augustina a založil řád na zdánlivém pokračování tradice. František příliš nechtěl, aby jeho bratři byli přetvořeni v opravdový řád, jelikož jim chtěl uchovat pružnost, aby tak snadněji mohl překlenout onen most mezi kleriky (církví) a laiky, tím, že budou žít vedle sebe. Ústní souhlas papeže Inocence III. si vyložil tak, že rozhodnutí koncilu nemusí považovat za platná pro jeho již uznané bratry.

*Šíp*¹⁴⁶

Není jen zbraní, ale také nositelem nemoci (hlavně moru). Svazek šípů je atributem svornosti. Někdy také na vyobrazeních Panna Marie představuje Dominika a občas také Františka Kristovi, který drží šípy.

*Blesk*¹⁴⁷

V Bibli se často vyskytuje v souvislosti s Božím soudem a hněvem, je považovaný za projev Božího jednání (v antice i křesťanství), hlavně proti pochybovači. Svazek blesků je pokus o zachycení blesku vizuálně.

¹⁴⁵ Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 1999, s. 59.

¹⁴⁶ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 436.

¹⁴⁷ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 30; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 81.

Bůh Otec¹⁴⁸

Je první osobou z nejsvětější Trojice, od renesance bývá zobrazován s dlouhými bílými vlasy a splývajícím vousem.

¹⁴⁸ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 87.

17. Útěcha v bolestech

Popis obrazu:

V cele sedící František se svatozáří a tonzурou, pohledem jako u vytržení, v hnědém řeholním rouchu, opásaný bílým cingulem se třemi uzly, s růžencem za pasem. Pravou ruku má přitisknutou na srdce, levou jako by žehnal.

Po Františkově pravici na zdi visí na kříži ukřižovaný Kristus, nad jeho hlavou na tabulce INRI, vedle na zdi důtky a nádoba na svěcenou vodu.

V levém rohu obrazu klečí bratr v hnědém řeholním rouchu, opásaný bílým cingulem se třemi uzly, za pasem má růženec, ruce jako by spíná k modlitbě a hledí na Františka.

Po Františkově levém boku k němu vzhlíží beránek. Za ním je stůl, na kterém stojí odložený přenosný svícen s uhašenou svíčkou, lahvička s nápisem, kalamář, rozevřená kniha a talíř se lžící.

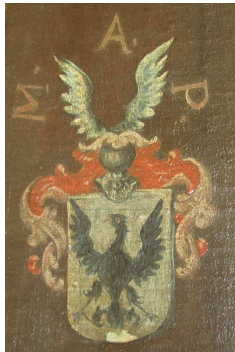
Po Františkově levici nad stolem se na nebesích vznáší ozářený anděl hrající na housle, s rozepjatými křídly, zahalený do bílého roucha. Levou nohu má opřenou o oblak, hlavu nakloněnou napravo, hledí dolů na Františka.

V pozadí pravé části obrazu zády ke skále klečící modlíci se František se svatozáří v hnědém řeholním rouchu, před obličejem má ozářený kříž a vzhlíží směrem vzhůru. Nad křížem se vznáší drak – zelená okřídlená potvora s jednou hlavou a dlouhým ocasem, která syčí na kříž.¹⁴⁹

¹⁴⁹ V MCDO Hejnice na místě patnáctém.

Znak:

V levém dolním rohu

Na zlatém poli černá orlice hledící doprava, v klenotu z přilbice vyrůstají dvě bílá křídla. Přikryvadla jsou červeno-bílá.

Nad erbem v opisu iniciály:

M · A · P.

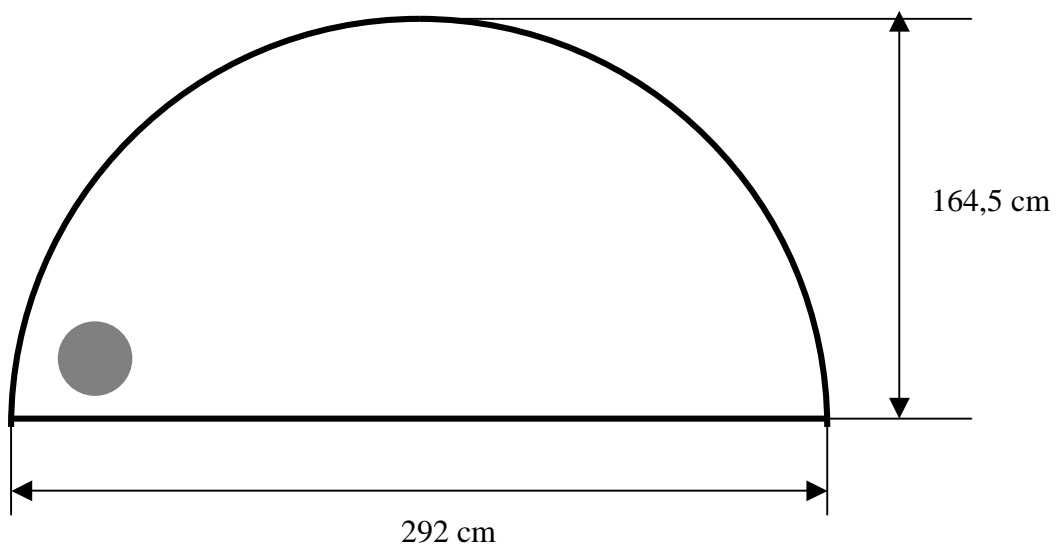
Majitele se bohužel dohledat nepodařilo, avšak vzhledem k tomu, že znak nemá nad přilbicí korunku, jedná se zřejmě opět o nobilitovaného měšťana.

Ve spodní části rámu není žádný nápis

Do dnešních dnů se nedochoval a jeho původní znění není známo.

Rozměry rámu:

292 x 164,5 cm

Legenda:

„Ale nejenom tvorové sloužili po vůli Božímu sluhovi, nýbrž i Stvořitelova prozřetelnost mu všude po libosti vycházela vstříc. Když jednou byl tělesně postižen mnoha nemocemi současně a byl by rád pro útěchu ducha slyšel nějakou hudbu – ale ohled na slušnost a dobrou pověst nedovoloval, aby mu posloužili lidští hudebníci – sestoupili andělé, aby splnili přání svatého muže. Jedné noci, když bděl a rozjímal o Pánu, zazněla náhle harfa podivuhodné harmoničnosti a velmi líbezné melodie. Nebylo nikoho vidět, ale z přebíhání zvuku sem tam dalo se poznat přecházení harfeníka. František upnul ducha k Bohu a přesladká píseň mu poskytla takovou lahodnost, že se viděl na jiném světě. Nebylo to utajeno bratřím z jeho okolí, neboť často podle určitých známek poznávali, že ho Pán navštěvuje hojnou mimořádnou útěchou, kterou nemohl nijak skrýt.“¹⁵⁰

Komentář:

Obraz je vymalován do detailů a zobrazuje opět několik legend. Hlavní postavou je zde anděl, který Františkovi hraje na housle (dle legendy však měl hrát na harfu) a František, který onu líbeznou hudbu zasněně poslouchá. Cela, ve které František sedí, je zařízena velmi prostě, což odkazuje na světcovu chudobu a zobrazuje, že ve své cele neměl krom nejpotřebnějších věcí nic, co by podle jeho víry bylo zbytečným přepychem.

Všechny zobrazené legendy se udály ještě za světcova života.

Legenda zobrazená v pravé části ukazuje, jak František zahnal Ještěra: *„V ten čas ukázal Pán také jednomu assiskému knězi jménem Silvestr, muži ctnostného života, vidění, které se nesluší zamlčet. Když se totiž podle lidského smýšlení stranil počinání a života Františka a jeho bratří, byl navštíven viděním nebeské milosti, aby nerozvážným úsudkem neupadl do nebezpečí. Ve snu viděl celé město Assisi obklíčené velikým ještěrem, pro jehož obrovitost se zdálo, že celý kraj je odsouzen k záhubě. Potom uviděl jakýsi zlatý kříž, vycházející z Františkových úst, jehož vrchol se dotýkal nebe a jehož ramena se táhla do nesmírné šíře. Zdálo se, že sahají až do konců světa. Zjevení zářící světlem zahánělo toho příšerného a hrozného ještěra na nenávratný útěk. Když se mu toto ukázalo třikrát, pokládal to za Boží znamení. Vyprávěl to popořádku Božímu muži a jeho bratřím a zanedlouho opustil svět. Tak dokonale vstoupil do Kristových slépějí, že jeho život se postupně zdál pravým obrazem vidění, které měl ve světě.“¹⁵¹*

¹⁵⁰ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 385.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 371–372.

Je otázkou, zda beránek u světcových nohou pouze odkazuje na Františkovu náklonnost k ovečkám, anebo je odkazem přímo na legendu o tom, jak František beránka napomínal: „Jindy u svaté Marie na Porciunkule přinesli Božímu muži ovečku. On ji z lásky k nevinnosti a prostotě, kterou naznačuje přirozenost ovečky, přijal s vděčností. Něžný muž napomínal ovečku, aby si pilně hleděla chvály Boží a varovala se všeho, co by bratry rozhněvalo. A ovečka, jako by chápala dobrotivost Božího muže, dbala bedlivě jeho naučení. Když slyšela bratry v chóru zpívat, vběhla také do chrámu a bez naučení kteréhokoliv člověka klekala na kolínka a bekotala před oltářem Panny, Matky Beránkovy, jako by ji toužila pozdravit. Kromě toho, když bylo pozdvihováno nejsvětější Kristovo tělo při mši svaté, padala na kolínka, jako by uctivé hovádko usvědčovalo z neuctivosti nenábožné, a ty, kteří jsou Kristu oddáni, vyzývalo k uctívání svátosti.“¹⁵²

Beránek je však také jedním z Františkových atributů. V tomto případě však zřejmě odkazuje na výše zmíněnou legendu. Případně na to, že Františka poslouchala a byla mu po vůli všechna zvířata. Tomu věnuje svatý Bonaventura celou kapitolu ve své *Legendě Maior*, nazvané *O jeho něžnosti a útrpnosti. Jak nerozumná tvář projevovala vůči němu přítulnost*.¹⁵³

Beránek¹⁵⁴

Beránek nebo jehně je kvůli své prostotě, snášenlivosti a bílé barvě symbolem mírnosti, nevinnosti, poddanosti, pokory a trpělivé mlčenlivosti. Zvláště u Římanů byl obětním zvířetem. V křesťanství je velikonoční beránek symbolem Krista, který zemřel ve chvíli, kdy v chrámu byli zabiti obětní beránci. Symbol ovce je naopak chápán ve smyslu učící se a poučující církve.

Beránek má téměř vždy hlavu obrácenou vzad, což je odezva kosmické představy obratu k novému životu, posmrtnému znovuzrození, které začíná jarem, tedy právě v době, kdy Slunce stojí ve znamení Berana.

Agnus Dei, tedy Beránek Boží, je v umění symbolickým zobrazením Krista (beránek s nimbem, křížem nebo kalichem), který je zároveň beránkem i pastýřem. Znamená také eucharistii a v tomto významu připomíná Kristovu oběť. Je také atributem Jana Křtitele (často bývá zobrazován, jak nese beránka ruce).

¹⁵² Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 400.

¹⁵³ Tamtéž, s. 396–403.

¹⁵⁴ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 12, 333; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 29.

Drak¹⁵⁵

Většinou je to obrovský plaz s mimořádnými schopnostmi (hypnotickým pohledem, chrlením ohně nebo dorůstáním useknutých hlav). S hadem ho spojuje tvar těla, ale má ho mohutnější a šupinatější. Oproti hadovi má však více profilovanou hlavu (nebo více hlav), na které je výrůstek v podobě hřebene, z tlamy mu neustále ční jazyk. Má kožená netopýří křídla, jeden nebo více párů nohou a velký ocas, kterým oběť obtočí a usmrtí. Draka je možné ulovit jen výjimečnou statečností (svatý Jiří) nebo zaříkáním posvátných textů. Ve Starém zákoně ztělesňuje pokračující působení počátečního chaosu, které ohrožuje stvoření a musí být proto poraženo.

Někdy bývá ztotožňován s hadem nebo satanem. Bývá velmi často zobrazován ve výjevu Apokalypsy, a často také pod nohama Panny Marie Immaculaty na mariánských sloupech. V boji s drakem jsou často zobrazováni archanděl Michael a svatý Jiří.

¹⁵⁵ Jan Royt, Hana Šedinová, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 183; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 55–56.

18. František dostal trůn Luciferův

Popis obrazu:

Příšera s otevřenou modrou tlamou, zahnutými špičatými zuby, zpoza kterých šlehají červené plameny, s lidským nosem, kterému šlehají plameny z nozder, vypoulenýma, krví podlitýma očima. Po obou stranách na hlavě příšery se vznášejí okřídlení rohatí d'áblové s lidskou podobou, d'ábel vlevo je starší, vpravo mladší. Mají netopýří křídla, špičaté uši, ocas a rohy.

U hlavy příšery na zemi jsou Františkovy nohy se sandály – František oděný do řádového roucha, přepásaný bílým cingulem se třemi uzly a růžencem za pasem, leží na zádech, kolem hlavy má svatozář, zavřené oči, levou ruku položenou na levém stehně a přidržuje si jí cingulum. Františkovi na hrudi stojí v sandálech druhý bratr, oděný do hnědého řeholního roucha, opásaný bílým provazovým cingulem se třemi uzly, ruce zkřížené na prsou a hledí dolů na Františka.

Nad hlavou příšery je na nebesích devět červených ozářených židlí, trůnů, přičemž prostřední je největší. Nad menšími trůny po každé jeho straně je latinský nápis HVMILI FRANCISCO (Pokornému Františkovi).

V pozadí levé části obrazu bosý František se svatozáří, s tonzурou, oděný do hnědého řeholního roucha, opásaný bílým cingulem, kráčí směrem k druhému bratrovi, oděnému rovněž do řádového roucha a opásanému cingulem. Ten Františka jako by vede na provaze, který má omotaný kolem zápěstí levé ruky a pravou za provaz táhá. V pozadí za mnichem stojí zděná studna.

V pozadí pravé části obrazu je průhled do kostela otevřenými dveřmi. V kostele před oltářem stojí biskup v červeném ornátu a albě, přes levou ruku má štolu. Pozdvihuje a za jeho zády před oltářem klečí bratr v řeholním rouchu, přidržuje biskupovi ornát a modlí se. Vedle oltáře se vzpíná na zadních nožkách bílý beránek.¹⁵⁶

Není zde erb

Nápis nad trůny:

HVMILI FRANCISCO

Pokornému Františkovi

Nápis na spodní části rámu:

Luciferi solium meruit, tam parvula virtus, Franciscus celsae praemia sedis habet.¹⁵⁷

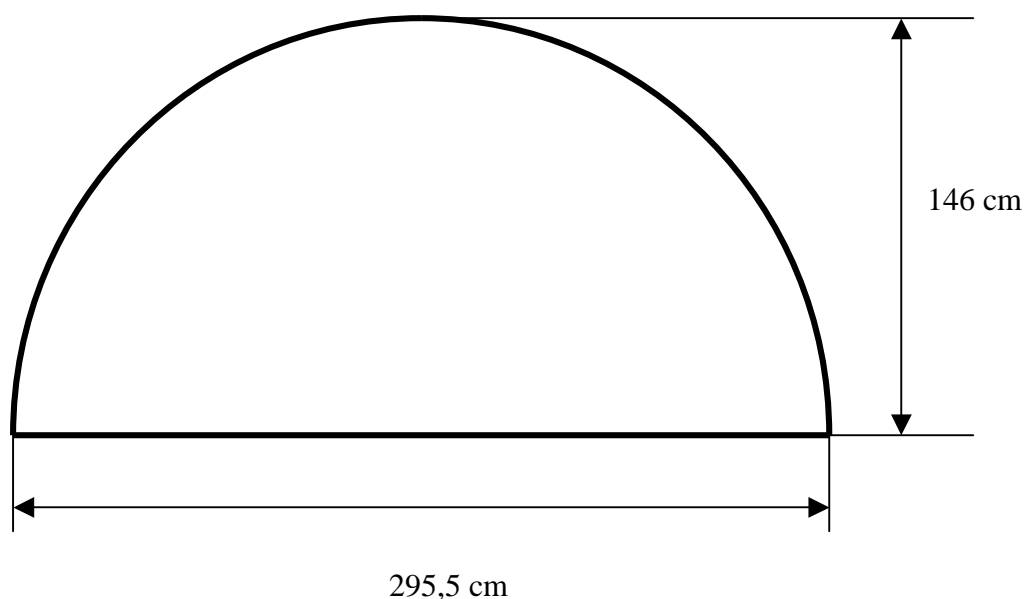
Zasloužila si trůn Luciferův tak nepatrná síla, František má odměnu vznešené stolice.

¹⁵⁶ V MCDO Hejnice na místě dvacátém šestém.

¹⁵⁷ Původně je slovo celsae psáno jako ligatura.

Rozměry rámu:

295,5 x 146 cm

Legenda:

„Na sobě samém i na podřízených si vážil pokory nad všechnu ostatní ctnost; Bůh, milovník pokorných, ho uznával za hodného tím vyšší důstojnosti. To ukázalo nebeské vidění jednomu bratru, muži vynikajícímu ctností a zbožností. Když totiž doprovázel Božího muže a spolu s ním se vroucně modlil v jednom opuštěném kostele, přišel do vytržení a uviděl mezi mnoha trůny v nebi jeden honosnější než ostatní, ozdobený drahým kamením a zářící slávou. Podivil se sám u sebe nádheře tak vysokého trůnu a usilovně začal zkoumat v mysli, kdo asi má být na něj povýšen. Mezitím uslyšel hlas: „Tento trůn byl jednoho z padlých andělů a nyní je připraven pokornému Františkovi.“ Potom přišel bratr z vytržení při modlitbě k sobě a když viděl, že blažený muž vychází, šel jako obyčejně za ním. Ubírali se cestou a hovořili spolu o Bohu. Ten bratr nezapomněl na své vidění a doléhal na něho otázkou, co sám o sobě myslí. Pokorný sluha Kristův mu odpověděl: „Zdá se mi, že jsem největší z hříšníků.“ Když mu bratr namítl, že toto nemůže při dobrém svědomí říci ani myslit, dodal: „Kdyby Kristus provázel nevím jak velikého zločince tak velikým milosrdenstvím, soudím doopravdy, že by byl Bohu mnohem vděčnější než já.“ Bratr se tak přesvědčil o pravdivosti vidění, jež spatřil,

*když vyslechl vyznání tak podivuhodné pokory. Podle svědectví svatého evangelia poznal, že právě pokorný bývá povýšen na výsost slávy, z níž je svržen pyšný.*¹⁵⁸

Komentář:

Na obraze jsou namalované tři příběhy z legendy. Hlavním motivem je František, kterému na hrudi stojí druhý bratr a příšera. Obluda zřejmě představuje peklo, je ovšem zvláštní, že tlama, kterou má otevřenou, je prázdná. Má pouze modrou barvu. Vzhledem k jiným legendám by se dalo předpokládat, že v ní mohlo být něco vyobrazené – například padlé duše, očištec a nebo ďáblové. Je proto otázkou, zda v době oprav obrazů v 19. století nebyla takto zjednodušeně přemalována.

Stejně tak je zajímavé, že obraz nemá žádný erb donátora. Buď tam nebyl – mohlo jít například o samotný dar malíře nebo objednávku kláštera, anebo byl později zamalován.

Scéna v levé části obrazu by mohla odkazovat na příběh z legendy, jak *František vyvedl vodu ze skály* (viz níže, obraz číslo 19). Otázkou však je, proč má František spoutané ruce, proč ho druhý bratr jako by vede na provaze.

V pravé části obrazu by se mohlo jednat buď o legendu, jak František naučil beránka ctít (viz obraz číslo 17, *Útěcha v bolestech*) a nebo by se mohlo jednat o vyobrazení části legendy o tom, jak dostal František trůn Luciferův – bratr v kostele, který měl vidění, zde namalované jako hlavní motiv obrazu.

Stejně tak je zajímavé, že Františkovi stojí bratr na hrudi.

Peklo¹⁵⁹

Pro středověkého křesťana bylo říší Satanovou, místem, kde jsou těla zatracených týrána v neustálých plamenech. Zhruba od 12. století byl vstup do pekla zobrazován jako chřtán netvora leviatana (uvnitř někdy stával velký kotel). Může ho střežit tříhlavý pes. V renesanci se znázorňuje jako jícen jeskyně nebo jako brána budovy. Na renesančních obrazech se také někdy objevuje středověké zpodobnění pekelného chřtánu, odvozené od mořské obludy „livjátana“, jehož dech rozžhavlí uhlí a z tlamy mu šlehá plamen. Někdy tvoří přístupovou cestu do nebe most, po kterém vyvolení snadno přecházejí a zatracení padají dolů do pekelných plamenů. Peklem také může být prohlubeň v pravé dolní části obrazu (po Kristově levici), do které jsou zatracení vlečeni za vlasy, zaháněni démony

¹⁵⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 388–389.

¹⁵⁹ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 345–346, 365–366.

s vidlemi nebo snášení dolů na zádech okřídlených démonů. Na vše dohlíží Satan. V křesťanském umění je často zobrazováno v souvislosti s Posledním soudem.

Trůn¹⁶⁰

Je symbolem vlády a ústřední moci nejen ve světském, ale i v sakrálním prostředí. Bůh usedá na trůn s cherubíny a Ježíš ze svého trůnu bude soudit a zároveň sedí na trůnu milosti.

¹⁶⁰ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 302–303.

19. Vyvádí vodu ze skály

Popis obrazu:

František se svatozáří, v hnědém řeholním rouchu a kapucí na hlavě, sandálech, opásaný bílým cingulem se třemi uzly, stojí u zděné studny s hákem a kladkou. Přes kladku visí řetěz, na jehož konci je upevněn džber s vodou. Ten František ze studny vytahuje levicí a pravou rukou mu žehná. Za Františkem stojí modlící se bratr se sepjatýma rukama v hnědém řeholním rouchu, opásaný bílým cingulem se třemi uzly, obutý v sandálech, a světcovo počínání pozoruje. Z druhé strany u studny sedí bratr v hnědém řeholním rouchu opásaném bílým cingulem a obutý v sandálech. V pravé ruce svírá provaz cingula, levou přidržuje postavenou knihu a rovněž pozoruje Františkovo počínání. Pozadí tvoří hornatá krajina bez stromů a město v mlžném oparu.

V levé části obrazu v pozadí František se svatozáří a tonzurou v řádovém oděvu sedí na koni nebo na oslu. Zvíře pije vodu z pramene, který vyvěrá ze skály.

V pravé části obrazu v pozadí stojí František se svatozáří v řeholním rouchu, opásaný bílým cingulem se třemi uzly. Má rozepjaté ruce, levici jako by si nahříval nad ohněm, pravou natahuje k dalším dvěma bratřím v řádovém oděvu, kteří při něm stojí. Okolo všech tří sedí ve velkém kruhu další řádoví bratři. Mohlo by se jednat o františkánskou kapitolu.¹⁶¹

¹⁶¹ V MCDO Hejnice na místě sedmnáctém.

Znak:

V pravé dolní části

Znak cechu řezníků – v kartuši na červeném poli bílý dvouocasý lev ve skoku se zlatou korunkou na hlavě hledící do prava, v předních tlapách drží řeznickou sekeru.

Pod znakem je nápis:

D: Andreas Schöpffer Consul | Reichenberg: et P · P · F · F · Parcit | Spir: 1709

Andreas Schöpfer¹⁶²

Liberecký radní a konzul v letech 1689 – 1709. Měl syna Johanna (Jana) Friedricha, který se po jeho smrti (1709) stal rovněž radním (v letech 1710 – 1720).

Jeho osobní vztah k Hejnicím nebyl prozatím objasněn.

Nápis ve spodní části rámu:

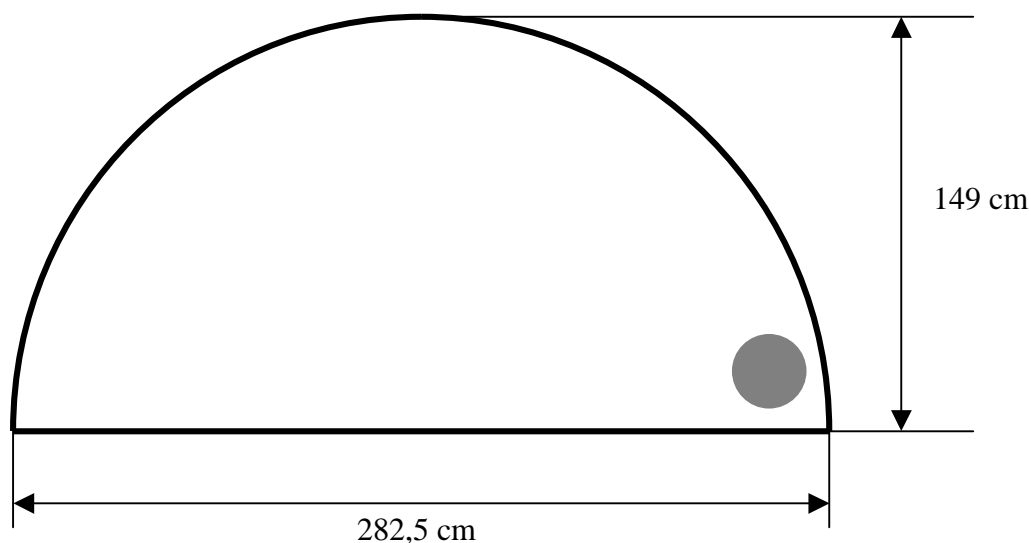
Dura silex undam sitienti nempe propinat, Namque solent Divum saxa movere preces.

Tvrký křemen zajisté napojí žíznícího proudem vody, neboť prosby k Bohu dokáží pohnout skálou.

¹⁶² Viktor Lug, *Reichenberg*, s. 227.

Rozměry rámu:

282,5 x 149 cm

Legenda:

„Jindy se chtěl Boží muž dostat do jakési pustiny, aby se tam volněji oddal rozjímání. Byl tak slabý, že jel na oslíku nějakého chudáka. Byly letní dny a ten muž, jak provázel Kristova sluhu a stoupal do hor, byl zmořen dlouhou cestou a umdlával nesmírnou, palčivou žízní. Co mohl, začal volat za světcem: „Hle, zemřu žízní, neobčerstvím-li se hned nějakým nápojem!“ Boží muž rychle seskočil z osla, vtiskl kolena do země, ruce rozepjal k nebi a nepřestával se modlit, dokud neshledal, že je vyslyšen. Potom skončil modlitbu a řekl muži: „Pospěš ke skále a tam nalezněš živou vodu, kterou ti v tuto chvíli Kristus dobrotivě vyvedl z kamene k pití!“ Jaká to Boží ochota, když se tak snadno sklání ke svým sluhům! Žíznící člověk pil vodu ze skály, z pramene, který vytryskl mocí modlícího se, a nachytil si nápoj z tvrdé skály. Dříve tam voda netekla a ani potom, jak se zjistilo usilovným pátráním; nebylo po ní ani stopy.“¹⁶³

Komentář:

Ač obraz není vymalován precizně a do detailů, obsahuje dvě části příběhu z legendy. O tom, jak František vyvedl vodu ze skály, a zřejmě františkánskou kapitulu. Je zajímavé, že legenda o vyvedení vody ze skály je zde malířsky pozměněná – František vytahuje vodu ze studny. Přítomni jsou u toho dva bratři, zřejmě jako svědkové Františkova zázraku.

¹⁶³ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 396.

O jedné z prvních kapitul vypráví následující legenda:

„V témže čase se připojil k řádu jiný dobrý muž. A tak požehnané potomstvo Božího muže dostoupilo počtu sedmi. Tehdy milý otec svolal k sobě všechny své syny a mnoho jim kázal o Božím království, o pohrdání světem, o zapírání vlastní vůle a trestání těla. Vyjevil jim svůj úmysl rozeslat je do čtyř stran světa. Již totiž chudičká a zdánlivě neplodná prostota svatého Otce zrodila sedm synů a toužila všechny věřící volat ke lkání a pokání a zrodit je v Kristu Pánu.

„Jděte,“ pravil něžný Otec synům, „zvěstujte lidem pokoj, kaďte pokání na odpuštění hříchů. Buďte v soužení trpěliví, v modlitbě vytrvalí, v práci statní, v řeči mírní, v chování ukáznění a v dobrodiní vděční, neboť za to vše se vám připravuje věčné království.“ Oni před Božím sluhou padli na tvář a s radostí ducha svatého přijímali kázání svaté poslušnosti. A každému jednotlivě říkal: „Vrhni svou starost na Pána a on bude o tebe pečovat!“ tento výrok obyčejně uváděl, kdykoliv některého bratra posílal někam z poslušnosti. Věděl, že on sám je dán jiným za příklad, aby dříve konal to, čemu měl učit. A tak se s jedním druhem vydal na jednu stranu světa a tři zbývající v podobě kříže přenechal ostatním šesti.

Když však uplynul krátký čas, dobrotivý Otec byl by rád měl své drahé syny u sebe. Avšak nemohl je sám svolat. Prosil tedy o to toho, který shromažďuje rozptýlené Izraele. Přihodilo se, že bez lidského svolání všichni znenadání zanedlouho podle jeho přání se sešli působením Boží dobroty a velmi se tomu divili. V těch dnech se k nim připojili čtyři poctiví muži. Jejich počet vzrostl na dvanáct.“¹⁶⁴

První druhové svatého Františka se pravděpodobně setkávali pravidelně na jakýchsi kapitulách. Z počátku, pokud jich ještě nebylo mnoho, zřejmě přicházeli dvakrát do roka do Porciunkuly (na Letnice a na svatého Michala). Později byli svoláváni jednou do roka v důsledku velkého akčního rádiu.

František začal kázat v Assisi, v kostele svatého Jiří, nebo v jeho blízkosti. Tam byl také poprvé pohřben a dnes je kostel součástí komplexu kostela svaté Kláry. Prvním, koho se Františkovi povedlo obrátit, byl roku 1209 prostý zbožný muž, o kterém není nic bližšího známo. Dalším byl bohatý Bernard z Quintavalle, který prodal všechny své statky, zisk rozdal chudým a připojil se k Františkovi. Třetím byl assiský právník a kanovník Petr Cattani (vystudoval v Bologni a roku 1220 stanul po Františkovi v čele řádu), čtvrtým se stal bratr Jiljí.

¹⁶⁴ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 372–373.

Tak se započala Františkova dráha putujícího kazatele. Se svými druhy byl až na občasné výjimky odpočinku stále na cestách, kázali ve městech i vesnicích, od Říma po Veronu, v Umbrii a Marce. První misií bylo podle *Legendy tří druhů* putování do Ancony. Později, když bylo bratří již osm, posílal je František na misie vždy po dvou, tak jako Kristus posílal apoštoly. František spolu se svým druhem se vydali do údolí Rieti, odkud se vrátil s dalšími bratry, mezi kterými byl i Angelus. Ten spolu s Lvem a Rufínem utvořili právě onu skupinu „tří druhů“. Spolu s Františkem bylo nyní bratrů dvanáct, stejně jako apoštolů. V zimě na přelomu let 1209/1210 se všichni sešli v Porciunkule.

Studna¹⁶⁵

Symbolicky souvisí s vodou, ale také s hlubinou tajemství a přístupem ke skrytým pramenům. V Bibli se pojí s očistou, požehnáním a vodou života.

¹⁶⁵ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 280–281.

20. František s apoštoly Petrem a Pavlem

Popis obrazu:

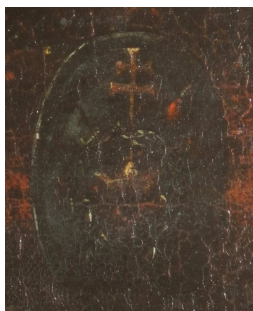
Bosý František s tonzурou, v hnědém řádovém oděvu, opásaný bílým cingulem se třemi uzly, klečí s rozepjatýma rukama a vzhlíží vzhůru. Před sebou má na zemi položenou rozevřenou knihu. Za ním stojí dva staří vousatí muži, kteří ho podpírají, apoštolové Petr a Pavel. Petr je bosý v modrém rouchu a červeném plášti. Shlíží na Františka, pravicí ho podpírá v podpaží a drží v ní zároveň klíče. Pavel v hnědém rouchu s červeným pláštěm přes pravé rameno hledí vzhůru k nebi, levicí ukazuje dlaní vzhůru, za sebou na zemi má odložený meč.

Výjev se odehrává zřejmě v kostele, pravé části obrazu dominuje sloupoví. Podlaha je šachovnicová, za všemi světcí v pozadí se nesou arkády s balustrádou a průhledem do chrámu.¹⁶⁶

¹⁶⁶ V MCDO Hejnice je obraz na dvacátém prvním místě.

Znak:

V levé dolní části, velmi špatně čitelný

Znak je vymalován v tmavomodrém oválu, jako klenot nese patriarchální zlatý kříž.

V opisu nejsou patrné žádné iniciály. Dle klenotu by se dalo usuzovat, že nositelem znaku byl opět církevní hodnostář. Donátora se však dohledat nepodařilo.

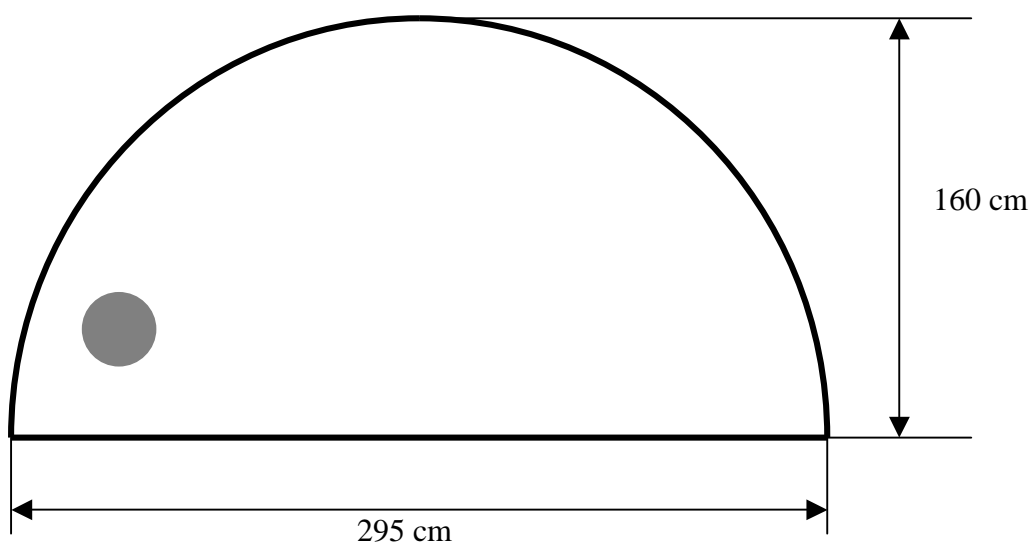
Nápis ve spodní části rámu:

Et Petrus et Paulus Franciscum stringit amore, Viventem in terrisquae so quid astra volent.¹⁶⁷

I Petr a Pavel objímají Františka láskou, žijícího na zemi, hledá to, co chtějí hvězdy.

Rozměry rámu:

295 x 160 cm

¹⁶⁷ Původně je slovo terrisquae psáno jako ligatura.

Legenda:

„K Matce našeho Pána Ježíše Krista lnul nevýslovnou láskou, protože učinila Pána velebnosti naším bratrem a my jsme skrze ni došli milosrdenství. Po Kristu důvěřoval nejvíce v ni, ustanovil ji svou ochránkyní i ochránkyní svých bratří. K její cti od svátku apoštolů Petra a Pavla až do svátku Nanebevzetí se velmi zbožně postil.

Byl připoután poutem nerozlučné lásky k andělským duchům, zapáleným podivuhodným ohněm, který je povznáší k Bohu a rozpaluje duše vyvolených. Z úcty k nim se postil čtyřicet dní od Nanebevzetí slavné Panny a stále se pilně modlil. Zvláštní láskou byl oddán archandělu Michaelovi, protože je pověřen uvádět duše před Boží trůn, a František s vroucností horlil o spásu všech povolanych k životu.

Vzpomínkou na všechny svaté jako na ohnivé kameny se rozehrával zápal, který uchvacuje v Boha. S velikou zbožností ctil všechny apoštoly a zejména Petra a Pavla pro vroucí lásku, již měli ke Kristu. Z úcty a lásky k nim zasvěcoval Pánu zvláštní čtyřicetidenní půst.“¹⁶⁸

Komentář:

Obraz není vymalován do detailů. Je zde pouze jedna scéna, odehrávající se v chrámu. Apoštolové Petr a Pavel mají zřejmě nějaký odkazující význam, jelikož se o nich legendy téměř nezmiňují. Mohlo by se jednat o symbolický odkaz: Jsou to apoštolové jichž měl Kristus dvanáct, stejně tak jako bylo na počátku dvanáct bratří, když šel František žádat papeže o schválení řehole.

Petr s Pavlem Františka podpírají a ten má výraz jako u vytržení, nebo jakoby měl nějaké vidění. Na obraze ovšem není vymalována žádná další postava – tedy ani Kristus či Panna Marie. Může se ale jednat také o odkaz na to, že František se do svátku apoštolů postil. Tedy, že i oni dva jsou mu nakloněni a drží nad ním ochranu.

Petr a Pavel jsou oba strážci nebes, Petr je ještě také klíčníkem nebeské brány a náměstkem Kristovým na zemi. Pavel je ještě také strážcem víry a příkladem konvertity ke křesťanství.

¹⁶⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 404.

21. František a jesličky v Greccio

Popis obrazu:

V jesličkách na seně položené na bílém plátně leží nahé děťátko se svatozáří, pouze přes klín má přehozený cíp plátna. S roztaženými rukama vzhlíží k nebi, pravou k němu i jakoby pozvedá. U jeho nohou před jesličkami klečí František se svatozáří a s tonzурou, v hnědém hábitu, opásaný bílým cingulem, ruce jako by chtěl položit na děťátko, na které se dívá. Za Františkem stojí muž v hnědém kabátci a kalhotách, na hrudi má kyrys, v pase červenou stuhu a na ní u levého boku zavěšený kord. Na nohou vysoké černé vojenské jezdecké boty. Pravou rukou smeká černý třírohý klobouk, levou jako by chtěl děťátku zamávat na pozdrav, pohled upírá na jesličky.

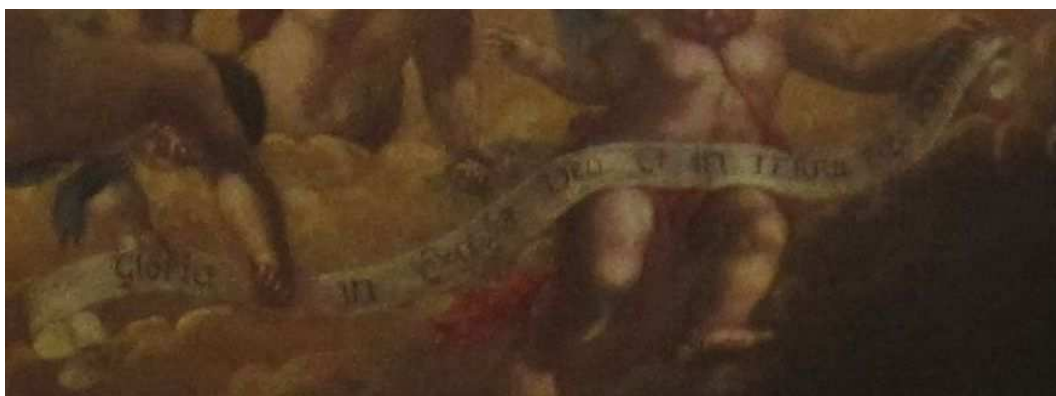
Nahoře na nebi nad jesličkami se vznášejí tři andělci; vlevo, tmavovlasý, jakoby letí, je opásaný přes bedra modrou stuhou, rukama drží nápisovou pásku, dívá se dolů na Františka a děťátko. Nad páskou uprostřed sedí na obláčku druhý, plavovlasý, andílek, který shlíží dolů na děťátko a na Františka, opírá se o levou ruku a v ní drží růžičku, pravou rukou ukazuje na scénu pod sebou. Třetí, rovněž plavovlasý, andílek vpravo drží v levé ruce druhý konec nápisové pásky, pravou žehná dolů děťátku a Františkovi, na které shlíží, přes bedra má červenou stuhu. V nápisové pásce: Gloria in Excelsis Deo Et in TERRa Pax Homini

V levé části obrazu v pozadí leží vůl, který hledí vlevo za sebe a před ním vedle jesliček stojí oslík, který hledí vpravo za sebe na děťátko. Nad nimi jsou dvě hlavičky andílků.

V pozadí pravé části obrazu na zdi za stojícím mužem je buď jako by namalovaný na obraze nebo vytesaný na náhrobku biskup s mitrou. V pravici drží berlu, v levici kříž, na krku má zavěšený pektorální kříž.

Scéna se odehrává v místnosti s dlážděnou podlahou. V pozadí za děťátkem lze vidět snad oltářní menzu, červenou se zlatým lemováním na hranách.¹⁶⁹

Nápisová páska v rukou andělů:

Gloria in Excelsis Deo Et in TERRa Pax Homini

Sláva na výsostech Bohu a na zemi mír člověku.

Běžně latinský verš pokračuje: Hominibus bonae voluntatis. Zde se však zvolání vztahuje pouze na člověka, tedy na Františka.

¹⁶⁹ V MCDO Hejnice na místě dvacátém sedmém.

Znak:

V pravé dolní části

Ve zlatém štítu hnědý jelen ve skoku hledící doprava. V klenotu z helmice vyrůstají dvě bílá otevřená křídla a mezi nimi se v klenotu vznáší osmicípá zlatá hvězda. Přikryvadla jsou modro-červená.

Nad znakem v opisu iniciály:

A · R · D · I · G · T · C · A ·

Přilbice nemá korunku, tedy jedná se zřejmě opět o znak nobilitovaného měšťana. Majitele se však dohledat nepodařilo.

Nápis na spodní části rámu:

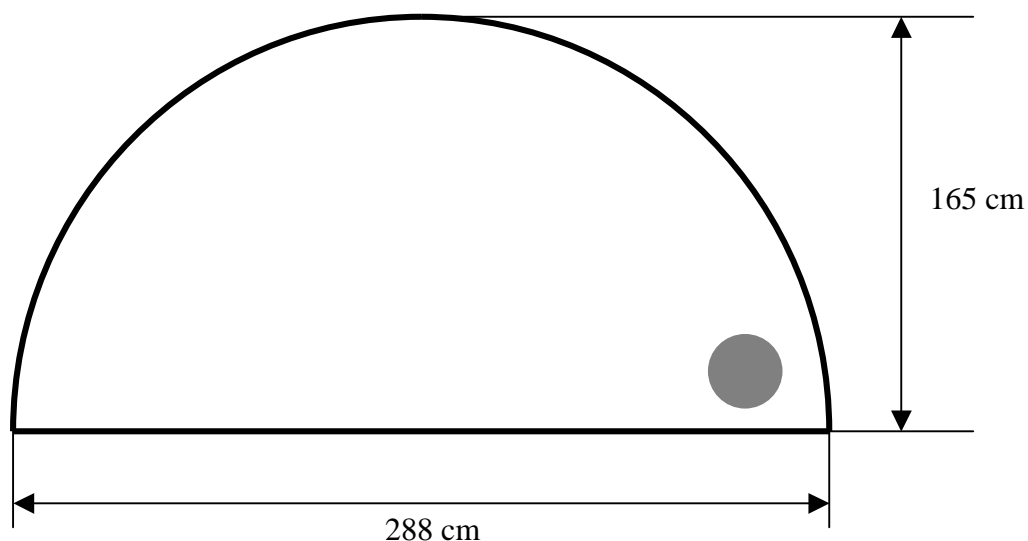
Dum Francisce struis praesepe renascitur puer, Quem vivum miles cernere dignus erat.¹⁷⁰

Když, Františku, připravuješ jesle, znovu se rodí chlapec. Jehož spatřit živého rytíř (bojovník) byl poctěn.

¹⁷⁰ Původně je slovo praesepe psáno jako ligatura.

Rozměry rámu:

288 x 165 cm

Legenda:

„Třetího roku před jeho skolem se stalo, že si umínil slavit památku narození dítěte Ježíše u městečka Greccia, a to co nejvíce slavně, aby probudil zbožnost. Žádal o dovolení nejvyššího velekněze, aby to nebylo považováno za lehkomyšlnost. Když dovolení dostal, dal připravit jesle, donést seno a přivést tam osla i vola. Zavolał bratry, schází se lid, lesem zvučně hlaholí zpěv, a ona velebná noc se stala slavnou hlasitými a svorně znějícími chvalozpěvy a byla ozářena hojnými jasnými světly. Boží muž stál před jeslemi naplněnými vroucností, skropen slzami a přetékaje v nitru radostí. Slouží se slavná mše nad jesličkami, při níž Kristův levita František zpívá svaté evangelium. Potom káže lidu stojícímu okolo o narození chudého Krále. Když ho měl jmenovat, nazývá ho z něžnosti lásky betlémským pacholátkem. Jeden ctnostný a pravdomluvný rytíř, který pro Kristovu lásku zanechal světského rytířství a s velkou oddaností se přidružil k Božímu muži, pan Jan z Greccia, tvrdil, že viděl překrásné děťátko spící v těch jeslích, které blažený otec František objímal oběma rukama a jakoby budil ze sna. Tomuto vidění zbožného rytíře dodává věrohodnosti nejen svatost vidoucího, ale dokazuje to i ověřená pravda a potvrzují i zázraky, jež následovaly. Františkův příklad pozorován světem roznítil srdce ochablá v Kristově víře a seno z jeslí, uschované od lidí, mělo podivnou moc uzdravovat neduhy zvířat i zahánět rozličné jiné

nákazy. Tak Bůh ve všem oslavoval svého sluhu a účinnost svaté modlitby ukazoval zřejmými znameními zázraků.“¹⁷¹

Komentář:

Jedná se opět o vyobrazení zázraku, který František vykonal ještě za svého života. Svědkem se zde stal právě onen rytíř, který je tu spolu s děťátkem, Františkem a anděly hlavní postavou.

Namalovaná Scéna je velmi podobná narození Krista. K tomu také odkazuje a i podle legendy měl František úmyslně Kristovo narození napodobit. Jsou tu andělé, kteří jako by oslavují (zvěstují) narození a dítě v jesličkách má nad hlavou svatozář.

Je zde zobrazena pouze jedna legenda. Otázkou zůstává, na co odkazuje vytesaná postava biskupa. Mohlo by se jednat o odkaz, že onu scénu s jesličkami v Greccio povolil Františkovi sám „nejvyšší velekněz“.

Obraz není příliš vymalován do detailů.

Dle legendy:

Na sklonku svého života se František stáhl ze světa. Na Vánoce roku 1223 ho pozval jeden ze šlechticů, Giovanni Velita, pán z Greccia, na něhož zapůsobil. František se vypravil slavit Narození Páně vprostřed jeskyní a pousteven na jednu sráznou horu a požádal svého přítele, aby zde vytvořil betlémské jesle, jak mu to zjevil Bůh. Greccio se proto stalo jakýmsi novým Betlémem a František zde pobýval až do jara roku 1224, kdy se odebral na generální kapitulu do Porciunkuly, po které společně s několika jemu nejdražšími bratry (byli jimi: Lev, Angel, Rufín, Silvestr, Iluminát, Masseus a asi i Bonizzus) odešel do poustevny na Verně. Zde se o samotě oddával rozjímání a zde se mu také jednoho dne (14. září) zjevil Seraf a obdržel tu Kristovy rány, stigmata.

¹⁷¹ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 411.

22. O Františkově prorockém duchu

V MCDO Hejnice je obraz uveden jako *František zakládá třetí řád*¹⁷²

Popis obrazu:

U prostřeného stolu u jídla sedí svatý František se svatozáří a tonzурou, oděný do hnědého řeholního roucha zády k oknu, skrze něž lze vidět v pozadí kostel. Jeho levá ruka spočívá volně na stole. Po jeho pravici sedí žena v červených šatech s modrou podsuknicí a s bílým okružím, ve vlasech vpletenou červenou stuhu, hledí před sebe na stůl, ruce má položené na stole a sepjaté k modlitbě. František na ni hledí a natahuje k ní svou pravou ruku dlaní vzhůru, činí jakési pobízivé gesto. Po Františkově levici sedí muž v hnědém kabátci s modrými rukávy a bílým fiží, v červených kalhotách a punčochách. Ruce má položené volně na stole a hledí na Františka.

Kulatý stůl je pokrytý bílým ubrusem. Každý ze stolujících má před sebou talíř a malý pecen chleba. Uprostřed stolu leží na talíři pečeně (drůbež, snad husa), dvě misky, asi na polévku, a dva džbány, jeden u ženiny levice, druhý u levice muže. Po Františkově levici stojí sklenka na vysoké nožce. Před stolem na zemi položená mísa a v ní dvě lahve ve vodě – zřejmě chladící se víno. Nad oknem visí klec.

V levé části obrazu jakoby v pozadí si v otevřené truhle hraje dítě v modrých šatech, v každé ruce drží jablko. Výjev se odehrává v jakési předsíni, v pozadí lze za pootevřenými

¹⁷² V MCDO Hejnice je obraz na dvacátém pátém místě.

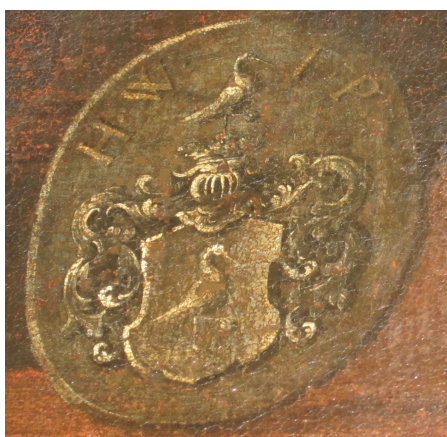
dveřmi vidět na zdi visící obraz. Po pravé straně předsíně stojí u zdi stolek a na něm láhev a nějaké jídlo.

Po mužově pravici jsou v pozadí opět vidět otevřené dveře do další místnosti s červenou židlí a obrazem na zdi.

V pozadí pravé části obrazu, opět jako by v průhledu do další místnosti, visí nad ohněm kotlík, ve kterém se něco vaří, a stojí stůl s talířem.

Erb:

V levé části dole

Na štítu v bílém poli na jedné noze stojí bílá volavka hledící vlevo. V nad helmem klenotu stojí také na jedné noze bílá volavka hledící vlevo. Přikryvadla jsou bílá.

Erb je vymalován v oválu a nad ním v opisu iniciály:

H · W · T · P

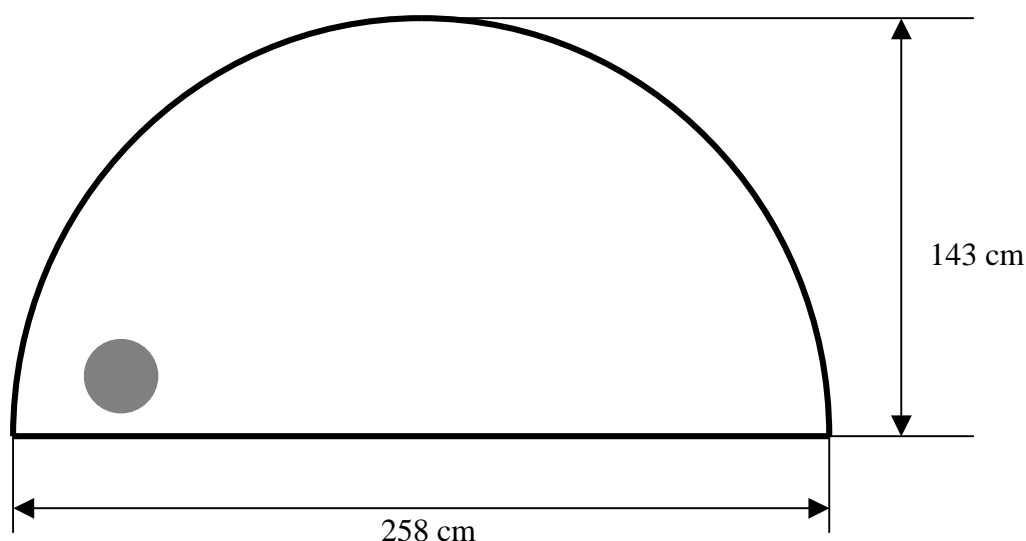
Jedná se o erb šlechtický. Majitele se však dohledat nepodařilo.

Ve spodní části rámu není žádný nápis.

Do dnešních dnů se nedochoval a jeho původní znění není známo.

Rozměry rámu:

258 x 143 cm

Legenda:

„Jindy zase, když se navrátil ze zámoří, šel kázat do Celana. Jeden rytíř jej pokorně, zbožně a velmi usilovně zval k sobě na oběd. Přišel do rytířova domu a celá rodina se radovala z příchodu chudých hostů. Dříve však, než zasedli k jídlu, Boží muž podle svého zvyku přednášel se zbožnou myslí prosby a chválil Boha. Modlil se ve stoje s očima pozdviženými k nebi. Po modlitbě zavolal důvěrně dobrotivého hospodáře stranou a řekl mu: „Hle, bratře hostiteli, vstoupil jsem do tvého domu k jídlu překonán tvými prosbami. Teď však rychle poslechni mého napomenutí, neboť nebudeš jíst zde, ale jinde. Zpovídej se nyní ze svých hříchů, proniknut lítostí pravého pokání, aby v tobě nezůstalo nic, čeho bys nevyjevil pravdomluvným vyznáním. Pán ti dnes odplatí, že jsi přijal s takovou zbožností jeho chudé!“ Muž ihned poslechl světcovy rady a jeho druhovi vyjevil ve zpovědi všechny hříchy, učinil pořádek o svém domě a připravoval se, jak nejlépe mohl, na smrt. Nakonec zasedli ke stolu a zatím co jiní začali jíst, hostitel náhle vypustil ducha, zachvácen podle slov Božího člověka nenadálou smrtí. Zásluhou milosti pohostinství se stalo, že podle slova Pravdy přijal proroka a dostal odplatu proroka. Díky prorockému oznámení svatého muže zabezpečil se ten zbožný rytíř proti nenadálé smrti, aby obrněn zbraněmi pokání unikl zatracení a vstoupil do věčných stánků.“¹⁷³

¹⁷³ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 413.

Komentář:

V MCDO Hejnice je v novodobých popiskách obraz uváděn jako *František zakládá třetí řád*, avšak vyobrazení odpovídá výše uvedené legendě. Založení třetího řádu je zobrazeno společně se založením řádu druhého na obraze číslo 13.

Stejně tak by se mohlo jednat i o symbolický odkaz na to, že František byl zván nejen ke stolu chudých, ale také bohatých a urozených. Podle oděvu se jedná o urozenou nebo bohatou rodinu, čemuž by odpovídalo i znázornění několika místností v domě na obraze a také i zařízení těchto obytných prostor. Prostředí je stejně jako na jiných obrazech, na nichž vidíme interiéry, renesanční.

Obraz je vymalován do velkých podrobností. Scéna zobrazuje zázrak, který František vykonal ještě za svého života – nad hlavou má pouze lehký zlatý proužek jako svatozář.

23. František dostává rány Kristovy

Popis obrazu:

Bosý František už jako starší muž v hnědém řeholním rouchu, opásaný cingulem se třemi uzly, klečí na levém koleni s rozepjatýma rukama a s pohledem upřeným vzhůru. Podpírá ho anděl s bílými křídly v červeném rouchu, které má svázáno přes pravé rameno. Na pravém Františkově nártu a dlani pravé ruky jsou již vidět krvavé rány – stigmata. Nahoře na nebesích nese seraf v záři oděného ukřižovaného Krista. Dvě rozepjatá křídla má za rameny kříže, další pár křídel se zvedá v letu nad křížem a poslední křídla zahalují spodní část kříže, Kristovy nohy. Na obláčkách okolo Krista se vznášejí sedm hlaviček andílků, tři vlevo od kříže, dvě vpravo a dvě pod křížem.

V levé části obrazu v pozadí za andělem stojí při patě skály polorozpadlá chatrč stlučená z prken. Před ní na levém koleni klečí bratr v hnědém řeholním rouchu, opásaný cingulem se třemi uzly, zřejmě opět František, pravou nohu nataženou za sebe. Vzhlíží vzhůru, levou rukou si zaclání oči, pravou se opírá o jakýsi sloupek. Jedná-li se skutečně o Františka, pak to může být zobrazení scény, kdy měl vidění serafo. Nebo se může jednat o bratra, který přihlíží scéně, jak František obdržel Kristovy rány.

V pravé části obrazu vidíme v pozadí město, jímž protéká řeka v hornaté krajině, zřejmě Assisi.¹⁷⁴

¹⁷⁴ V MCDO Hejnice na místě čtrnáctém.

Erb:

V pravém dolním rohu

Zlatě čtvrcený štít, v prvním a čtvrtém červeném poli přepásaná stříbrná lilie, ve druhém a třetím modrém poli zlatý jednoocasý lev ve skoku, otočený do středu štítu. V klenotu z korunky vyrůstají čtyři pštrosí pera, zlaté, bílé, modré a červené. Přikryvadla jsou červeno-bílé a modro-zlaté.

Nad erbem jsou v opisu iniciály, čitelná je však pouze první:

L

Jedná se o erb šlechtický, majitele se však dohledat nepodařilo.

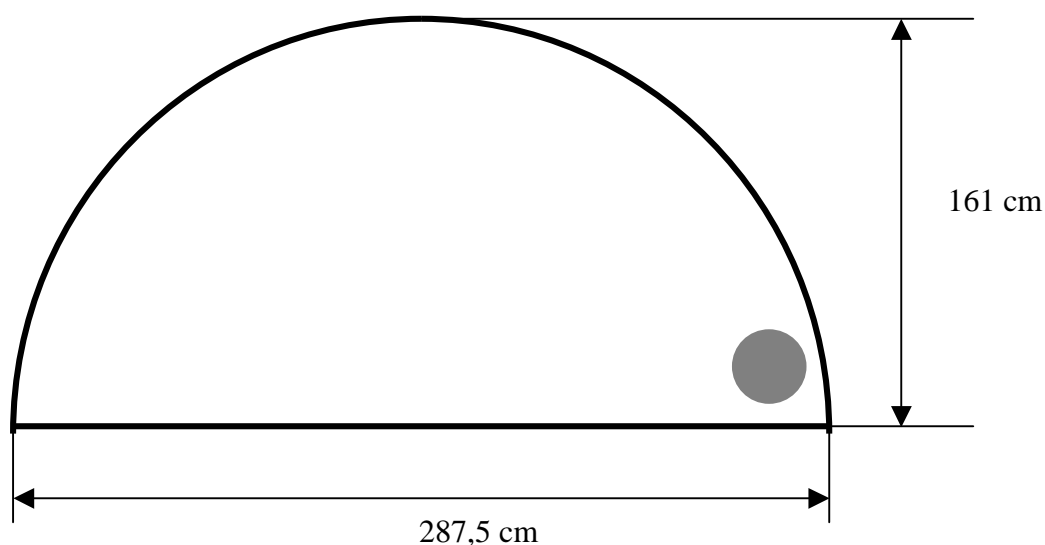
Nápis ve spodní části rámu:

Confixus Christo Franciscus amore liquescens, Mox miro recipit stigmata sacra modo.

Ukřižován spolu s Kristem František se rozplývá láskou a potom zázračným způsobem dostává svatá stigmata.

Rozměry rámu:

287,5 x 161 cm

Legenda:

„Žárem serafské touhy byl unášen vzhůru k Bohu a něžnou soustrastí se proměňoval v toho, který z tak veliké lásky se dal ukřižovat. Jednou z rána kolem svátku Povýšení svatého kříže modlil se na úbočí hory. Spatřil serafa, který měl šest ohnivých zářících křídel a sestupoval z výšin nebe. Když se rychlým letem snesl blízko Božího muže, ukázala se mezi křídly podoba ukřižovaného člověka, který měl ruce i nohy rozpjaté ve tvaru kříže a ke kříži přibité. Dvě křídla byla rozpjata nad jeho hlavou, dvě roztažena k letu a dvě zahalovala celé tělo. Při pohledu na to František velice užasl a jeho srdce pronikla radost smíšená s bolestí. Měl radost z láskyplného pohledu, když Kristus v podobě serafa na něho hleděl, ale přibití na kříži probodávalo jeho duši mečem soustrastné bolesti. Velice se divil tomu nevyzpytatelnému vidění, neboť věděl, že mdloba utrpení se naprosto nesrovnává s nesmrtelností serafského ducha. Nakonec porozuměl, když se mu o tom dostalo zjevení od Pána, že takové vidění ukázala Boží prozřetelnost jeho zrakům proto, aby on, Kristův přítel, poznal, že se má cele přetvořit k podobnosti s Kristem ne umučením těla, ale zapálením mysli.

Když vidění mizelo, zanechávalo v jeho srdci podivuhodný žár, ale také na tělo vtisklo neméně zvláštní znamení. Ihned se na rukou i nohou začaly objevovat stopy hřebů, jak to předtím viděl na onom obraze ukřižovaného muže. Jeho ruce i nohy byly uprostřed zřetelně probodeny hřeby a hlavy hřebů byly vidět na dlaních i nártách, ostří pak na druhé straně. Hlavy hřebů byly na rukou i nohou okrouhlé a černé, hroty pak podlouhlé, zakřivené a jakoby rozbité. Vystupovaly z těla a přečnívaly ostatní maso. Pravý bok byl také proboden

*jakoby kopím, byl potažen rudou jizvou a často se z něho vylévala svatá krev, smáčející hábit i spodní šat.*¹⁷⁵

Komentář:

Obraz není pečlivě vymalován do detailů. Hlavním motivem je zde František, kterého podpírá anděl. V legendě však není zmínka o tom, že by anděl Františka podpíral. Pozadí dotváří město, nikoliv pustá krajina, jako u jiných vyobrazení, která se vztahují k Františkovu rozjímání o samotě či v poustevnách.

Ona chatrč v levé části obrazu by mohla být odkazem na poustevnu ve Verně, kam se František s bratry odebral.

Dle legendy:

Na jaře roku 1224 se František odebral na generální kapitulu do Porciunkuly, po které společně s několika jemu nejdražšími bratry (Lev, Angel, Rufín, Silvestr, Iluminát, Masseus a asi i Bonizzus) odešel do poustevny na Verně. Zde se o samotě oddával rozjímání a zde se mu také jednoho dne (14. září) zjevil Seraf se šesti křídly a během meditace se Františkovi na ruku i nohu objevily krvácející rány a také se mu otevřela rána na boku. Tak František dovršil svou cestu napodobování Krista. Stal se prvním, kdo byl v křesťanství obdarován stigmaty. Snažil se je však skrývat, a tak je za jeho života vidělo údajně jen několik málo vyvolených bratří. Byl takto znovu utvrzen ve svém poslání.

¹⁷⁵ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 423.

24. Františkova smrt

V MCDO Hejnice uváděno jako „*František křísí mrtvé*“¹⁷⁶

Popis obrazu:

Na jakémsi katafalku, nebo smrtelném loži, spočívá František s tonzурou a znamením na čele, zahalený pouze do bederní roušky. Hlavu mu podpírá anděl (snad Archanděl Michael) ve světle červeném rouchu. Františkova hlava spočívá na jeho klíně, kterou podpírá levou rukou a pravou jako by mu žehnal. Na Františkově pravém boku je patrna krvácející rána, jeho ruce spočívají volně v klíně, jsou na nich vidět stigmata. Po andělově pravé ruce klečí bratr v hnědém řádovém oděvu s tonzурou, opásaný cingulem, se sepjatýma rukama se modlí. Po jeho pravici se nad Františkem sklání druhý anděl v modrém rouchu. K Františkovi natahuje pravou ruku, ve které drží kříž. V levici u své hlavy drží rozevřenou knihu a nad ní je vidět v záři Františkovu duši (postavičku nahého muže, který jakoby v záři plave) stoupající k nebi.

U Františkových nohou klečí sedm bosých řádových bratří, oděných do hnědého roucha, s tonzурou, opásaných bílým cingulem. Každý drží v ruce rozžatou bílou svíci.

V pravé části v pozadí se zobrazuje město Assisi, které obtéká řeka. Před ním stojí most přes řeku se dvěma oblouky a na něm prostý dřevěný kříž. Dále po proudu řeky je splav.

Scéna se zřejmě odehrává v klášteře a město s řekou vidíme průhledem z okna.

¹⁷⁶ V MCDO Hejnice na místě dvacátém.

Znak:

V pravé střední části dole.

Na modrém poli bílý beránek, kráčející vlevo, v pravé přední nožce nese červenou korouhev. Oválný štít je obtočený vavřínovým věncem.

Nad věncem v opisu iniciály:

P · A · R · D · I · G · M · M · P ·

Znak zřejmě patří církevnímu hodnostáři. Majitele se však dohledat nepodařilo.

Nápis ve spodní části rámu:

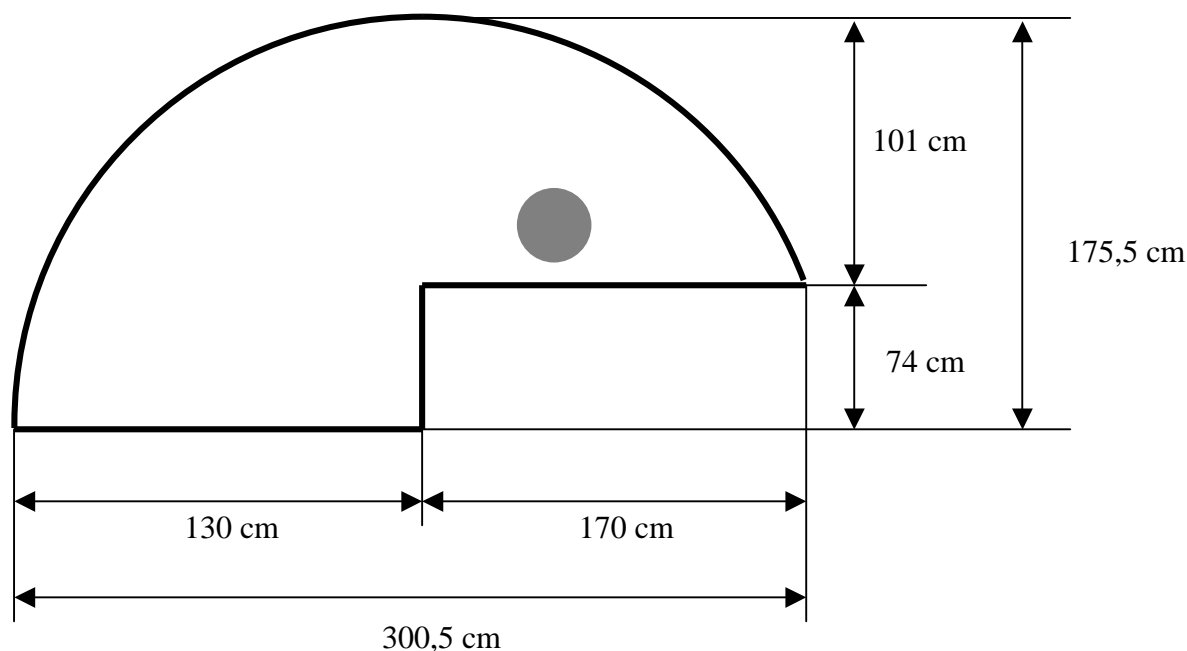
**Sub specie stellae Franciscus adivit olim, Erudivit multos Doctor in aeva micat.
*Renovirt 18 12/3 38 A: Planer.*¹⁷⁷**

*V podobě hvězdy kdysi přišel František, Osvítil mnohé, jako učený září na věky.
Obnovil 12. 3. 1838 A. Planer.*

¹⁷⁷ Původně jsou slova stellae a aeva psána jako ligatura.

Rozměry rámu:

300,5 x 175,5 cm

Legenda:

„Konečně, když se naplnila všechna tajemství, přesvatá duše opustila tělo a pohroužila se do propasti Boží jasnosti. Blažený muž usnul v Pánu.

Jeden z jeho bratrů a žáků viděl jeho duši jako blaženou v podobě hvězdy zářící jasem, která na bělostném obláčku nad mnohými vodami přímou cestou se vznášela vzhůru třpytící se čistotou vznešené svatosti a naplněnou hojností nebeské moudrosti i milosti. Pro ně si zasloužil svatý muž přijít do místa světla a pokoje, kde s Kristem bez konce odpočinul. Tehdejší ministr bratrů v Neapolsku, bratr Augustin, muž opravdu svatý a spravedlivý, ležel v poslední hodině. Ačkoliv už dávno pozbyl řeči, zvolal náhle, jak to slyšeli všichni u něho stojící: „Počkej, Otče, počkej, hle, již jdu s tebou!“ A když se ho ptali a velmi se divili, na koho takto mluví, odvětil: „Což nevidíte našeho Otce Františka, jak se ubírá k nebi?“ A hned jeho svatá duše opustila tělo a následovala přesvatého Otce.“¹⁷⁸

Komentář:

Na obraze je vymalována pouze jedna scéna – tedy jak František zemřel. Hlavní námět tvoří František na katafalku (úmrtním loži) a andělé, kteří ho podpírají a oplakávají společně

¹⁷⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 429–430.

s řádovými bratry. Zvýrazněna je zde také světcova duše – postavička v jasné záři, která stoupá k nebi. Je tu zřetelně dáno na srozuměnou, že Františkova duše vystoupala rovnou do nebes.

Dle legendy:

Na podzim roku 1224 František zase objížděl kraj na oslu. Začaly ho ale opět a ještě více trápit nemoci. Skoro oslepl, trpěl bolestmi hlavy. Několik týdnů se zdržel v San Damieniu u svaté Kláry, která o něj pečovala. Na zahradě v chatrči z proutí snad právě složil svou *Píseň bratra Slunce*, chvalozpěv celého stvoření. V té době se také na přímlovu bratra Eliáše nechal vyšetřit papežskými lékaři (tehdy sídlil papežský dvůr v Rieti), avšak léčení nebylo úspěšné. František se proto odebral k bratrům do Sieny, kteří slibovali, že ho budou umět léčit, avšak zde se mu ještě přitížilo, a tak jim nadiktoval svůj odkaz (závěť). Když se mu trochu ulevilo, odjel s bratrem Eliášem do poustevny v Celle u Cortony, kde se však jeho stav opět zhoršil a František požádal, aby byl dopraven do Assisi, do Porciunkuly. Dne 2. října podstoupil s bratry Poslední večeři. Požehnal chléb, rozlámal jej a rozdal bratřím.¹⁷⁹ Dalšího dne je požádal, aby mu zazpívali *Píseň bratra Slunce*, přečetli Pašije z Evangelia podle Jana a položili ho na zem na žíněné roucho posypané popelem. V té chvíli měl jeden z bratrů vidět stoupat jeho duši jako jasnou hvězdu přímo do nebe. František zemřel ve věku 45 nebo 46 let.¹⁸⁰

Svíce¹⁸¹

Je symbolem světla víry, individuální duše, vztahu ducha a hmoty. V křesťanství hrála významnou roli při bohoslužbách, pohřbech, zvláštních svátcích a procesích jako symbol světla a víry. Symbolizuje také pomíjivost lidského života. Svíce stravuje vosk, z něhož je vyrobena, ubírá život sama sobě, stejně jako se člověk rozdává sám ze sebe a tím se blíží ke svému konci.

¹⁷⁹ Opět je zde asociace s Kristem, respektive s jeho posledními dny.

¹⁸⁰ Jacques Le Goff, Svatý František z Assisi, Praha 2004, s. 64–67.

¹⁸¹ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 286; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 431–432.

25. František osvobozuje duše z očiště

Popis obrazu:

František se svatozáří, s tonzурou, bosý, se stigmaty viditelnými na levé noze, v hnědém řeholním rouchu stojí na oblaku, zezadu jej za rozpřaženou levou ruku přidržuje anděl v modrém rouchu s roztaženými křídly a modrou šerpou. Pravicí vytahuje František vzhůru starého bělovousého muže. Nad Františkovou hlavou se vznáší pět hlaviček andělíčků.

Po Františkově pravici se na nebesích objevuje ještě druhý, bosý anděl s roztaženými křídly ve žlutém rouchu, opásaný modrou stuhou. Ukazuje levou rukou k nebi, pravou vyzdvihuje vzhůru mladého muže.

V levé části obrazu je zachycen očištěc – plameny pekelné, které zachvacují nahé lidi, muže i ženy (osm postav). Všichni se tváří útrpně, někteří úpějí, jiní se modlí nebo pozdvihují prosebně oči k nebi. Jeden muž je dokonce spoután řetězy s rukama za zády.

V pravé části obrazu se v očištěci a plamenech modlí žena a muž, oba pozdvihují prosebně oči k nebi. Pod Františkovým oblakem se objevuje muž s rozepjatýma rukama, jako by prosil o smilování.¹⁸²

¹⁸² C MCDO Hejnice na místě dvacátém osmém.

Znak:

V pravém dolním rohu

Na bílém poli hnědá jelení hlava s paroží. V klenotu vyrůstá z přilbice hnědá jelení hlava s paroží o šesti výsadách, přikryvadla jsou červená.

Znak se nachází v hnědém oválu, nad ním v opisu iniciály:

W · L · K

Přilbice nemá korunku. Jde proto zřejmě o znak nobilitovaného měšťana, majitele se však dohledat nepodařilo.

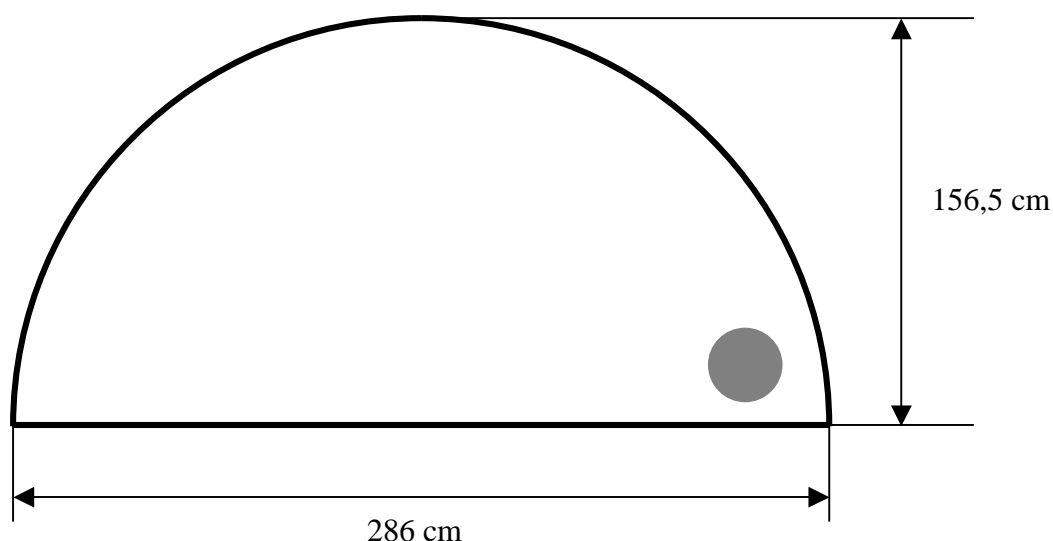
Na spodní části rámu nápis:

Ex purgante suos Franciscus liberat igne, Non vis esse diu, debitor esto suos.

František osvobozuje své z očisťujícího ohně, nechceš-li (tam) být dlouho, staň se jeho dlužníkem.

Rozměry rámu:

286 x 156,5 cm

Legenda:

„V městě Monte Marano u Beneventa jedna žena, oddaná velkou úctou svatému Františkovi, nastoupila cestu každého těla. A když se sešli klerikové, aby slavili zádušní liturgii s bděním a zpěvem žalmů, náhle před zraky všech žena se vzpřímila na lůžku a zavolala jednoho z přítomných, kněze, svého kmotra: „Otče, chci se zpovídat! Když jsem totiž zemřela, byla jsem odsouzena do tuhého žaláře, že jsem se ještě nezpovídala z hříchu, který ti vyjevím. Ale přimlouval se za mne svatý František, jemuž jsem za živa sloužila se zbožnou myslí. Bylo mi dovoleno vrátit se do těla, abych pověděla ten hřích a zasloužila si věčného života. A uvidíte, že jakmile jej odhalím, pospíším do slíbeného odpočinutí.“ A s chvěním se zpovídala třesoucím se knězi. Když dostala rozhřešení, klidně se položila a šťastně zesnula v Pánu.“¹⁸³

Komentář:

Jedná se o vyobrazení Františkových zázraků, jež učinil po smrti. Je na oblaku, ozářený a ve společnosti andělů. Očistec však v legendách o Františkových zázracích příliš zmiňován není. Zřejmě by obraz mohl mít spíše jakýsi význam varování – člověk se na své pozemské

¹⁸³ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 437–438.

pouti má chovat ctnostně. Případně, pokud se řádně vyzpovídá, svých činů upřímně lituje a činí pokání, může mu František z očiště pomoci.

Obraz je ponurý, plameny pekelné mají snad na diváka působit odstrašujícím či trochu děsivým dojmem. V pekelných plamenech jsou zde bez rozdílu pohromadě muži i ženy. Avšak žádné dítě – předpokládá se, že dětská duše je čistá a nevinná a tudíž jde rovnou do nebes nebo do limbu? Některé postavy jsou spoutány okovy a řetězy. Snad jde o odkaz, že za těžké hříchy jsou duše k očištcí připoutány pevněji?

Oheň¹⁸⁴

Je jedním ze čtyř živlů. V křesťanské symbolice byl oheň symbolem Boží slávy, ochraňující přítomnosti, svatosti, spravedlivého soudu, hněvu vůči hříchu i Ducha svatého a náboženského cítění. Představuje také obraz hříchu, žádostivosti a bolesti i zkázu. Je symbolicky totožný s plameny.

¹⁸⁴ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 195.

26. Františkovy zázraky

V MCDO Hejnice je obraz uváděn jako „*Uzdravuje postižené děti*“¹⁸⁵

Popis obrazu:

František v řeholním rouchu, opásaný cingulem, sedí na nebesích na oblaku v záři svatosti. Pravou rukou žehná směrem dolů, v levé drží ozářený kříž. Shlíží dolů na prosebníky, po obou stranách jeho ozářené hlavy se vznášejí hlavičky andílků – dvě po pravici a tři po levici.

V levé části obrazu stojí prostá žena ve světlemodré haleně s hnědým živůtkem a v bílé zástěře. Přes levé rameno prosebně vzhlíží k Františkovi, rukama ukazuje na chlapce v modrém kabátku a hnědých kalhotách, červeným opaskem, černých botách s červenou stuhou. Pod pravým podpažím drží černý klobouk s červenou krempou, v obličeji je nepřírozeně odulý, má zavřené oči a se sepjatýma rukama se modlí. Před chlapcem klečí žena v červených šatech s bílými rukávy a bílou zástěrou, levou rukou si jako by upravuje vlasy na hlavě, pravou svírá cíp plátna, na kterém je v košíku zavinuté nemluvně, na něž hledí. Po její pravici klečí u hlavy nemluvně žena v modrých šatech, přes levé rameno vzhlíží prosebně k Františkovi a oběma rukama svírá vysoký kříž, o který se opírá, jako by chtěla vstát.

Napravo od ženy s křížem se v pozadí plaví loď na moři s napjatými plachtami, zmítaná bouří. Na břehu moře na skále vedou dva muži mezi sebou ženu v červeném živůtku, modré sukni a bílé zástěře, která vzhlíží k nebi jako u vytržení (může být i ďáblem posedlá).

¹⁸⁵ V MCDO Hejnice je obraz na dvacátém čtvrtém místě.

V pravé části obrazu je napolo ležící, napůl sedící muž v bílé košili, jako by vylézal z hrobu (víko hrobky je odklopené). O levici se opírá, pravou má položenou na temeni hlavy a vzhlíží k Františkovi. Za ním stojí muž v hnědém kabátu, v rukou drží okovy s řetězem, pravou ruku přitisknutou na prsou, levou ukazuje na muže po svém boku. Po jeho pravé straně, před ním, sedí na náhrobku kostlivec, přes sebe přehozený bílý plášť. U náhrobku leží pohozená lebka a hnáty.

Erb:

V pravé dolní části, špatně čitelný.

Platz von Ehrental

Čtvrcený štít, v prvním a čtvrtém červeném poli do středu otočený gryf ve skoku, ve druhém a třetím pokosem dělené stříbrno-červené pole, v každém díle růže na prohozených barvách. V klenotu z helmu a z koruny roste zlatý gryf držící v pravém pařátu tasený meč, přikryvadla jsou černo-zlaté a červeno-stříbrné.

Vzhledem k velmi špatné čitelnosti erbu není patrné, zda se nachází v oválu jako ostatní, či zda má u sebe nějaké iniciály.

¹⁸⁶ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Zweite Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1890, Tafel 23.

Christian Karel Platz z Ehrenthalu (1663 – 1722)¹⁸⁷

Narodil se 28. února 1663 jako syn libereckého soukeníka Friedricha Platze. Nejprve byl písařem, později hraběcím gallasovským vrchním hejtmanem. Za svého života sloužil Františku Ferdinandu Ignáci Matyáši, jeho druhé manželce Johaně Emerencii a jejich synovi Janu Václavovi z Gallasu. V roce 1690 se stal frýdlantským hejtmanem. Roku 1702 byl povýšen do českého šlechtického stavu s predikátem „z Ehrenthalu“. Roku 1706 byl povýšen do stavu rytířského, od roku 1716 se stal císařským královským radou. V roce 1712 dostal do léna statek Vítkov, kde si také postavil vlastní sídlo, roku 1717 získal Novou Ves-Mlýnici a roku 1721 koupil statek Skřivany-Myštěves u Nového Bydžova. Ten pak ve své závěti odkázal Filipu Josefovi (Vilémovi) z Gallasu.

Zemřel 18. srpna 1722 na frýdlantském zámku a dle svého přání byl pohřben v hrobce libereckého kostela Nalezení Svatého Kříže.

Celý jeho služební život byl spjat s rodem Gallasů, k jejichž společenskému postavení vzhlížel a chtěl se mu všemi prostředky přiblížit. Na úkor poddaných se snažil pro Gallasů získávat co nejvíce finančních prostředků. Po jeho smrti pak lidé v pověsti přičkli nenáviděnému správci podobu černého psa, který děsí pocestné v Jizerských horách a za trest musí vykonávat těžkou fyzickou práci.

Byl rovněž donátorem oltáře Srdce Ježíšova v kostele Svaté Máří Magdaleny ve Větrově u Frýdlantu v Čechách, v Janově Dole u Liberce nechal vystavět kostel svatého Jana Nepomuckého.

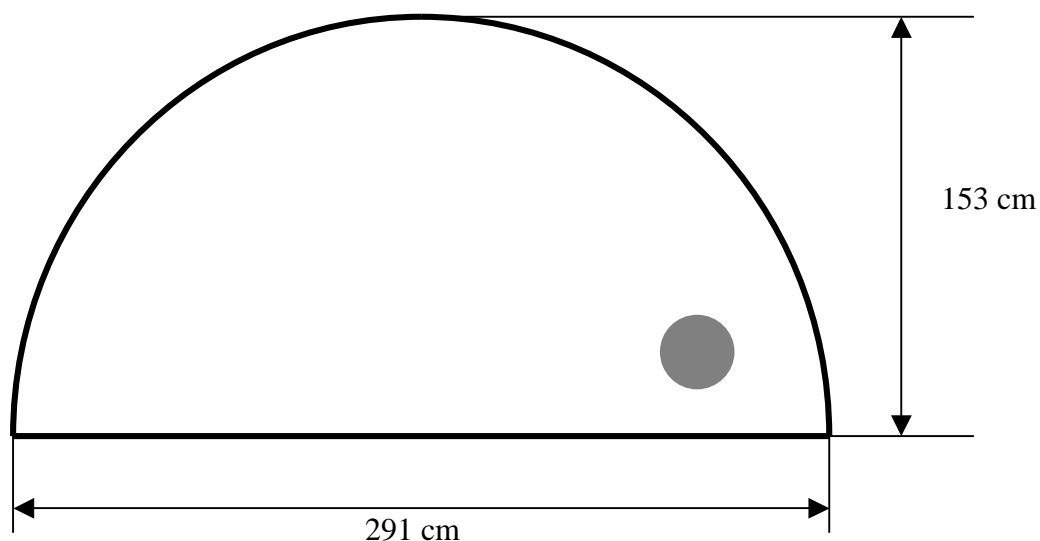
Jeho osobní vztah k Hejnicím nebyl prozatím objasněn.

Ve spodní části rámu není žádný nápis.

¹⁸⁷ Roman Karpaš a kolektiv, *Kniha o Liberci*, Liberec 2004, druhé vydání, s. 42–43; Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kolektiv, *Frýdlantsko. Minulost a současnost Kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002, s. 32, 39, 64; Johann Carl Rohn von Reichenberg, *Chronic Vormalis Böhmischer Cron-Lehen, Numero ins Allodium gezogener zweyer Städten Friedland und Reichenberg*, Prag 1763, s. 299; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Sechste Bandes achten Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Zweite Theil, Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1890, s. 36–37. ; Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, II., Praha 2010, s. 91–92.

Rozměry rámu:

291 x 153 cm

Legenda:

„Jak ten blažený muž oplýval po smrti podivuhodnou mocí zázraků – jako by jeho šťastné kosti divotvorným pučením vydávaly vůni – tak až do nynějška oslavuje ho Boží moc v různých končinách světa skvoucími zázraky. Neboť slepým i hluchým, němým i chromým, vodnatelným i ochrnutým, posedlým i malomocným, ztroskotaným i zajatcům dostává se pro jeho zásluhy uzdravení a záchrany a pomoci ve všech nemocích, potřebách a nebezpečích. Ale velebnost moci Nejvyššího, jež oslavuje svého světce, zjevuje se věřícím také zázračným vzkříšením mnoha mrtvých na jeho přímluvu. Bohu budiž sláva a čest po nekonečné věky věků. Amen.“¹⁸⁸

Komentář:

Na obraze je zřejmě znázorněno několik legend. Ač je v MCDO Hejnice uváděn jako „František *Uzdravuje postižené děti*“, zřejmě se spíše jedná o zobrazení Františkových zázraků. Vzhledem k tomu, že nad vyobrazenými scénami se František vznáší v záři na oblaku, pravděpodobně se jedná o zázraky, které František učinil až po své smrti. To znamená, že vyslyšel přání a modlitby jemu oddaných a věrných. I proto jsou vybrány následující legendy z Bonaventurovy *Legenda Maior*, ovšem z části, která se věnuje zázrakům, které František učinil až po smrti.

¹⁸⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 433.

Legendy, jež se váží k lodi zmítané bouří na moři: „*Jistí námořníci se ocitli ve velikém nebezpečí na moři. Byli deset mil od barského přístavu. Bouře se velmi rozzuřila, a tak se vzdali naděje na záchranu a spustili kotvy. Vichřicí se moře vztekale vzdouvalo, provazy se přetrhaly a kotvy zůstaly v moři. Lod' se nejistým a nerovnoměrným během zmítala sem a tam. Konečně Božím řízením se moře utišovalo. Připravovali se všemi silami, aby zachytili kotvy, jejichž provazy vyplouvaly na povrch. Když to vlastními silami nedokázali, vzývali mnoho svatých o přispění, a ač se po celý den namáhali a potili, kotvy přece nevytáhli. Mezi nimi byl však jeden plavec, který se jmenoval Perfektus – dokonalý. Mravy však byl nedokonalý. Ten posměšně prohodil k druhům: „Hle, vzývali jste všechny svaté o pomoc, a jak vidíte, nikdo vám nepomáhá. Vzývejme toho Františka, toho novopečeného světce, zda by se snad neponořil do moře a nevrátil nám ztracené kotvy!“ Ostatní souhlasili, ale ne s posměchem, nýbrž doopravdy, s Perfektovou radou. Za jeho posměšná slova ho kárali a se světce učinili dobrovolnou úmluvu. Pak v okamžiku bez jakékoliv pomoci kotvy vypluly na vodu, jako by přirozenost železa se proměnila v lehkost dřeva.*“¹⁸⁹

„*Nějací akonští námořníci zmítali se v nebezpečné bouři a považovali se již za ztracené. Již zoufali nad svou záchranou, avšak obrátili se s úpěnlivou prosbou k svatému Františku. Na moři se ukázalo veliké světlo, a s tím božským světlem jim bylo dáno i ujištění o záchraně. Zdálo se, že blažený muž svou podivuhodnou mocí může poroučet větrům i moři.*“¹⁹⁰

Legendám o Vysvobození ze ztroskotání věnuje Bonaventura celou kapitolu. Vyobrazení ovšem odpovídají pouze ony dvě zde zmíněné.

Stejně tak je věnována celá kapitolka zázračnému Vysvobození z okovů a žalářů.¹⁹¹ Scénu na obraze by mohly reprezentovat všechny Bonaventurou uvedené zázraky. Zde pro příklad uvádím pouze legendu jednu: „*Albert z Arezza, zajatý v okovech pro nespravedlivě požadované dluhy, poručil pokorně svou nevinnost svatému Františkovi. Miloval velice rád Menších bratrů a svatého Františka uctíval zvláštní vroucností mezi všemi svatými. Věřitel řekl rouhavě, že ani František, ani Pán Bůh ho nevysvobodí z jeho rukou. Stalo se však o vigiliích svatého Františka, když ten vězeň nic nejedl, ale z lásky k světci dal svou potravu komusi nuznému, že v noci potom ukázal se mu při bdění svatý František. Jakmile se objevil, spadly mu okovy z rukou i řetězy z nohou, dveře se samy otevřely, padací můstek se pustil přes příkop – a člověk svobodný šel domů. Od té doby plnil svůj slib, postil se o vigiliích*

¹⁸⁹ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 444.

¹⁹⁰ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 445.

¹⁹¹ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 445–447.

svatého Františka a k svíci, kterou rok co rok obětoval, na znamení větší oddanosti přidával unci.“¹⁹²

Chlapec, který stojí v levé části obrazu se zavřenýma očima a je oděn vznešeně, téměř až jako mladý šlechtic (podle opasku a klobouku, který drží v podpaží) a ve společnosti ženy, která jako by ukazuje na jeho obličej či oči, je zřejmě slepý. Bonaventura opět věnuje *Navrácení zraku slepým* celou jednu kapitolu.¹⁹³ Jmenujme zde opět jednoho zástupce Františkových zázraků: „Syn jednoho šlechtice od narození slepý obdržel zásluhami svatého Františka žádoucí zrak. Podle té události byl pojmenován *Illuminatus*. Když dospěl, vstoupil do řádu blaženého Františka. Nebyl nevděčným za přijaté dobrodiní, a tak prospíval ve světle milosti i ctnosti, že se vskutku projevoval jako syn světla. Konečně zásluhami blaženého Otce dovršil svůj svatý začátek ještě světlejším koncem.“¹⁹⁴

V kapitole *Vysvobození z různých neduhů*¹⁹⁵ se také odkazuje na to, jak František pomohl těm, již byli posedlí ďáblem: „Jedna žena z Maremma v Laziu zešilela a pět let byla zbavena zraku i sluchu. Rvala si zuby šaty, nebála se nebezpečí vody ani ohně a byla stížena nejohroznější padoucníci. Kterési noci, když Boží milosrdenství se mělo již nad ní slitovat, byla božsky osvětlena bleskem spasitelného světla a uzřela blaženého Františka, jak sedí na vznešeném křesle. Padla před ním pokorně na tvář a prosila ho za uzdravení. On se však k jejím prosbám ještě nenaklonil, a tak žena složila slib, že dokud bude co mít, neodepře almužny těm, kteří ji budou prosit pro lásku Boží a světcovu. František vzal hned na vědomí úmluvu, kterou kdysi podobně učinil s Pánem. Poznamenal ji znamením kříže a udělil jí úplné zdraví. Podobně Boží světec František milosrdně vysvobodil jednu dívku z Norcie, stíženou stejným neduhem, jak bylo zjištěno z pravdivých zpráv, také syna jednoho šlechtice a jiné.“¹⁹⁶

Do kapitoly *Některé jiné zázraky*¹⁹⁷ by potom spadalo vyobrazení ženy s nemluvnětem, zavinutým do bílého plátna: „U Spoleta se jistým manželům narodil jediný syn, kterého den co den oplakávali jako hanbu rodu. Paže měl přirostlé ke krku a kolena u prsou a nos mu srůstal s nohama. Zdálo se, že to není lidské stvoření, ale spíše jakési monstrum. Především

¹⁹² Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 446.

¹⁹³ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 449–452.

¹⁹⁴ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 451.

¹⁹⁵ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 452–454.

¹⁹⁶ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 453.

¹⁹⁷ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 455–457.

žena se kvůli tomu mučila velikou žalostí a častoúpěla a volala ke Kristu. Dožadovala se pomoci svatého Františka, aby jí nešťastné, jež se dostala do takové hanby, přispěl. Jedné noci, když z velikého zármutku vyčerpána usnula, zjevil se jí svatý František, laskavými slovy ji konejšil a radil, aby chlapečka donesla na nedaleké místo jeho jménu zasvěcené. Když ho tam poleje ve jménu Páně vodou z té studánky, nabude úplného zdraví. Ona však opomíjela vykonat světcův rozkaz, a tak přišel podruhé a opakoval to. A ještě po třetí se zjevil, dovedl ženu s dítětem až ke dveřím toho domu předcházeje ji. Šly tam též některé urozené paní ze zbožnosti, kterým ona žena vyložila vidění. Ty zároveň s ní přinesly dítě k bratrům, nabraly vody ze studánky a nejurozenější z nich sama svýma rukama dítě omyla. A hned všechny jeho údy zaujaly svoje místo a hošík se ukázal zdráv. Ten veliký zázrak vyvolal u všech údiv.“¹⁹⁸

Jak již bylo řečeno výše, na obraze je několik scén či zázraků. Všichni zúčastnění smrtelníci však hledí vzhůru na Františka. Je zajímavé, že v levé části obrazu jsou jenom ženy a děti, v pravé pak pouze muži. Ve střední části obrazu dotváří pozadí loď zmítaná bouří a ďáblem posedlý člověk. Obraz je tmavý jako za noci či bouře. Snad má i odkazovat na to, že František byl jakýmsi světlem v temnotě.

***Řetěz, okovy*¹⁹⁹**

Jsou symbolem spojení, vazby, často obrazem vztahů mezi nebem a zemí. Řetězem nebo provazem bývá spoutaný ďábel přemožený o Posledním soudu. V renesanční alegorii postava spoutaná nebo svázaná okovy symbolizuje člověka zotročeného svými nižšími, pozemskými tužbami.

***Kostlivec, kostra*²⁰⁰**

V křesťanském umění je zpředmětněním a zosobněním smrti, hlavně tedy tělesné smrti. Zobrazení kostlivce jako symbolu smrti, se v křesťanství objevuje až ve 14. století. Bývá znázorněn v přemýšlivé pozici, také s kosou nebo srpem či s přesýpacími hodinami, na koni – na znamení rychlosti, s jakou dostihuje vše živé). Kostlivec je tedy sekáč (žnec), který kosí a podtíná vše živé, když se naplní čas.

¹⁹⁸ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 457.

¹⁹⁹ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 250; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 311–312.

²⁰⁰ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 183; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 125.

27. Uzdravuje smrtelně zraněného

Popis obrazu:

Muž leží na posteli s odhalenými rameny, pod okrovou pokrývkou. Na ní spočívá na prsou i jeho levice, pravou má nataženou podél postele směrem k dítěti a vzhlíží k Františkovi. Z pravé strany se nad ním na oblaku vznáší a sklání v záři oděný svatý František s tonzурou, v řádovém rouchu, opásaný cingulem se třemi uzly. Levicí podpírá muži hlavu, v pravé ruce s viditelnými stigmaty drží dýku.

Napravo od postele stojí muž v modrém kabátci s červenými rukávy a v červených kalhotách. V pase má široký hnědý kožený opasek a něm u levého boku připnutý kord. Hledí na muže na posteli, pravou ruku na prsou, levou napřahuje ke gestu, snad jako by chtěl žehnat.

U nohou postele stojí žena v červených šatech s bílými rukávy, na hlavě má černý šátek s červeným lemováním, na krku perlový náhrdelník, na nohou červené punčochy a jakési domácí papuče. Vzhlíží směrem k Františkovi. Levá ruka spočívá na temeni dítěte, chlapce, v modrých šatech, který se opírá o hůl a hledí na muže na posteli.

Nalevo od postele u nohou je další dítě, chlapec v modrých šatech, ke kterému muž na posteli natahuje pravou ruku. Dítě ukazuje pravicí na muže na posteli.

V levé části obrazu u zdi stojí jakýsi domácí oltář s červeným plátnem s Ukřižovaným a vedle oltáříku na židli, rovněž potažené červeným plátnem, položený svícen se zhasnutou svíčkou a kratiknot.

V pravé části obrazu se otevřenými dveřmi naskýtá průhled do otevřené krajiny.²⁰¹

Znak:

Dole uprostřed.

Na zlatém poli černý orel hledící doleva s rozepjatými křídly, v klenotu vyrůstají z přilbice dvě bílá křídla, přikryvadla jsou zlatá.

Znak ve žlutém oválu, ve kterém jsou mezi křídly v opisu iniciály:

I · C · H ·

Vzhledem k tomu, že nad helmici není korunka, jedná se pravděpodobně o znak nobilitovaného měšťana. Majitele se bohužel dohledat nepodařilo.

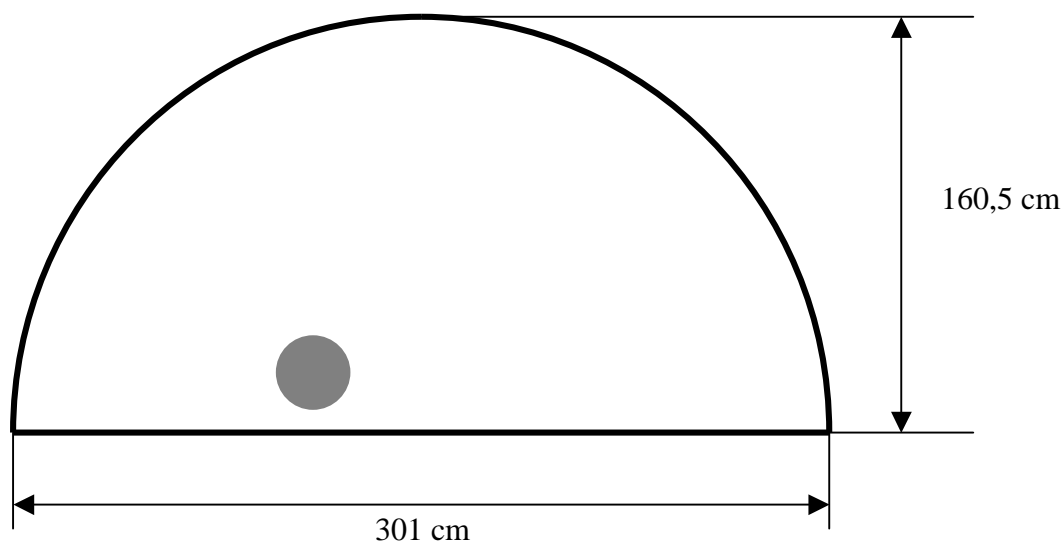
Ve spodní části rámu není žádný nápis.

Do dnešních dnů se nedochoval a jeho původní znění není známo.

²⁰¹ V MCDO Hejnice na místě dvacátém druhém.

Rozměry rámu:

301 x 160,5 cm

Legenda:

„Abychom pevně věřili, že stigmata nepřemožitelného Kristova rytíře měla zvláštní sílu, nehledě na to, že byla znamením vyvolení a odměnou za velikou lásku, které se svět podivuje, lze vidět z jednoho neuvěřitelného zázraku, který se udál ve španělské Kastilii. Dva muži zde už dlouho žili v zuřivém nepřátelství. Jejich hněv byl veliký; bezpráví – jak se domnívali – bylo možno zahladit jen krutou smrtí jednoho rukou druhého. Těžce ozbrojeni číhali s čeledí jeden na druhého, aby mohli potají vraždu spáchat. Tu se jednou večer přihodilo, že cestou, kde jeden na druhého číhali, šel muž spravedlivého života a dobré pověsti.

Podle svého zvyku spěchal ten muž po kompletáři ke kostelu bratří, aby se tu pomodlil, byl svatému Františkovi celým srdcem oddán. Tu přepadli oba synové tmy dítě světla, protože se domnívali, že je to nepřítel, kterého chtěli zabít. Bili do něho mečem, smrtelně ho zranili a jeden z nepřátel mu vbodl dýku do hrdla tak hluboko, že ji nemohl vytáhnout.

Odevšad se sbíhali lidé, křičeli, a všichni sousedé oplakávali smrt nevinného. Protože však v muži byla jiskřička života, radili lékaři, aby tu dýku z hrdla nevytahovali. Snad to činili i kvůli zpovědi, aby se mohl vyznat aspoň nějakým znamením. Celou noc se lékaři snažili zastavit krvácení a ovázat rány; protože však ran bylo mnoho a hlubokých, museli svého úsilí zanechat. S lékaři stáli kolem lůžka i Menší bratři, plni bolesti, a očekávali přítelovu smrt. A tu se začalo zvonit k jitřní. Když jeho žena uslyšela zvonek, přiběhla k lůžku a volala: „Vstaň, drahý, a jdi na jitřní, tvůj zvon tě volá!“ V hrudi muže, blízkého smrti, se ozvalo zachraptění a snažil se vydat pár hlásek. Pozvedl ruku k dýce v hrdle a zdálo se, že

někomu naznačuje, aby ji vytáhl. A tu – ó dive – dýka se vysunula bleskově z hrdla a odlétla až ke dveřím. Úplně zdrav pozvedl se muž z lůžka, jako by procítil ze spánku, a začal hlásat podivuhodné skutky Boží.

Všichni kolem byli rozechvělí a zdálo se jim, že sní. Tu řekl uzdravený: „Nebojte se! Svätý František, jemuž jsem byl vždy oddán, právě odešel a uzdravil všechny mé rány. Svě svaté rány položil na moje, jejich sladkostí je zacelil; když jste slyšeli můj chrapot v hrudi, zdálo se mi, že František chce odejít a dýku v hrdle mi zanechat. Rukou jsem mu ukazoval – mluvit jsem nemohl – aby mi dýku vytáhl. Vytrhl ji a odhodil ke dveřím, jak jste viděli. A jako ostatní rány i ránu v hrdle mi svou svatou ranou uzdravil.“²⁰²

Komentář:

Takto popisuje legendu Tomáš z Celana ve své *Knize o divech*.

Scéna na obraze patří mezi Františkovy zázraky konané po smrti. To je jasně vidět i z toho, že František se vznáší v záři a jeho svatozář je daleko jasnější, než na vyobrazeních zázraků, které vykonal ještě za své pozemské pouti. Na obraze je jen jeden zázrak. Jakási rodinná scéna, tedy opět jsou tu svědkové zázraku, který František vykonal. Zobrazení legendy pravděpodobně odkazuje na to, že kdo je plně oddán Bohu a věří v jeho moc, nebo v moc svatořečených (v tomto případě Františkovu), dosáhne milosrdenství a Boží pomoci. A to i v případech, kdy se téměř všichni vzdávají naděje.

Trochu jinou verzi legendy uvádí ve své *Legendě Maior* svatý Bonaventura, ač se zřejmě jedná o tentýž příběh:

„V Katalánsku se stalo, že jeden muž jménem Jan, oddaný blaženému Františkovi, ubíral se kdysi pozdě večer cestou, na níž cíhali nepřátelé. Byli připraveni k vraždě – ne sice na něm, neboť neměl nepřátelství, ale na komsí jiném, jenž se mu velmi podobal a tehdy ho provázel. Jeden ze spiklenců se vyřítíl z úkrytu v domnění, že dotyčný je jeho nepřítelem, a k smrti ho pobodal a posekal mečem. Neměl ani trochu naděje na uzdravení. První rána mu uťala skoro celou ruku u samého ramene a jiná zanechala veliké zranění na prsou. Podle úsudku lékařů jeho vyhojení bylo nemožností. Rány zahnívaly a vycházel z nich tak nesnesitelný zápach, že i jeho manželka si ho velmi ošklivila a nekynula mu žádná lidská pomoc. Obrátil se však s největší vroucností na svatého Otce Františka, kterého už při tom přepadení spolu s blaženou pannou důvěrně vzýval, aby mu přispěl svou pomocí. A hle, když ubožák ležel sám na loži bolesti, bděl, naříkal a znovu a znovu volal Františkovo jméno,

²⁰² Tomáš z Celana, *Knihy o divech*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 314–315.

přistoupil k němu kdosi v rouše Menšího bratra – zdálo se, jako by oknem vnikl – a volal ho jménem: „Hle, Pán tě vysvobodí, že jsi měl důvěru ke mně!“ Když se ho nemocný tázal, kdo je, odpověděl, že je František. Sklonil se k němu, rozvázal mu obvazy ran a na všech ho pomazal – jak se zdálo – mastí. A sotva ucítil lahodný dotek svatých rukou, jež výsadou Spasitelových jizev měly moc uzdravovat, hnís zmizel, maso se obnovovalo a rány zacelovaly. Nemocný nabyl zcela předešlého zdraví. Blažený Otec ihned odešel. Ten člověk se cítil uzdraven, rozjásal se a zpíval chvály Bohu i blaženému Františkovi a volal ženu. Ona rychle přiběhla. Když viděla, že ten, jemuž chtěla zítra strojit pohřeb, stojí na nohou, byla velmi užaslá a zděšená a začala s křikem volat všechny sousedy. Přiběhnou příbuzní, snaží se ho uložit znovu na lůžko jako třestícího, ale on se brání, tvrdí a dokazuje, že je uzdraven. Všichni byli úžasem ohromeni a jako bez rozumu, mysleli, že se zbláznil ten, jehož viděli před chvilkou rozdrásaného nejohroženějšími ranami a zcela zemdlelého, když nyní se raduje z úplného zdraví. Uzdravený jim říká: „Nebojte se, nepovažujte za klamné, co vidíte, neboť svatý František, který právě odtud odešel, dotekem svých svatých rukou mě zcela uzdravil ze všech mých ran.“ A když se roznesla pověst o tom zázraku, spěchal tam všechen lid. Tak patrný div jim ukázal moc jizev blaženého Františka, byli plni podivu i radosti a oslavovali velikými chválami Kristova korouhevníka. Blažený Otec – tělem již mrtev, ale žijící s Kristem – když se podivuhodně zjevil, svým dotykem vrátil smrtelně zraněnému muži zdraví. Vždyť nesl na sobě jizvy toho, který milosrdně zemřel, podivuhodně vstal z mrtvých a lidské pokolení – raněné a polomrtvé – mocí svých ran uzdravil.“²⁰³

²⁰³ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 435–436.

28. Vysvobození z těžkého porodu

V MCDO Hejnice je obraz uváděn jako „*Slova napomenutí*“²⁰⁴

Popis obrazu:

Anděl, oděný světsky jako mladý muž v černém klobouku, tmavém kabátci s bílým límcem, světlých punčochách a černých střevících, podává dvěma ženám dítě se svatozáří, zahalené jen do bederní roušky. Žena vlevo má hlavu zahalenou do roušky, hnědý kabátec, bílou halenu a červenou sukni. Pravou rukou si u krku rovná roušku, levou má obrácenou dlaní vzhůru směrem k dítěti, jako by je chtěla od anděla přijmout. Druhá žena, která stojí po její levici, má rovněž zahalenou hlavu v roušce, dlouhou bílou halenu a tmavou sukni. Pravicí ukazuje ukazováčkem na dítě, levice spočívá na hrudi.

Pozadí za andělem tvoří balustrádové zábradlí směřující ke schodišti. Za andělovou levou patou je zabodnuto jakési kopí.

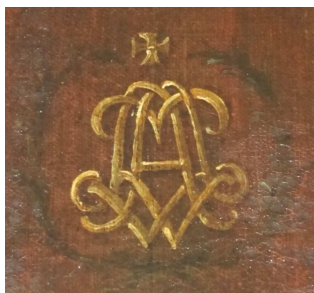
V pravé části obrazu v pozadí vidíme schodiště se zábradlím. Schody vedou do pekla. Zdola vyšlehávají plameny, které svou rudou září osvětlují rej okřídlených d'áblů. Na vyvýšenině sedí pak sám nejvyšší – Lucifer. Nad ním se směrem k nebi vznáší další d'ábel. Celý tento výjev pozorují jiní dva d'áblové usazení nahoře na oblaku. D'áblové mají netopýří křídla, vlčí hlavu se lví hřívou, kozíma rohama a bradkou, ocasey.

V levé části obrazu stojí pouze sloup, na jehož patě je nakreslený monogram.

²⁰⁴ V MCDO Hejnice je obraz na šestém místě.

Monogram:

Při levé části rámu uprostřed.

Zlatá, zdvojená a propletená písmena, orámovaná vavřínovým věncem, na jehož vrcholu nad písmeny je posazen zlatý kříž.

Monogram A W

Případně by se mohlo jednat i o anagram (monogram) MARIA

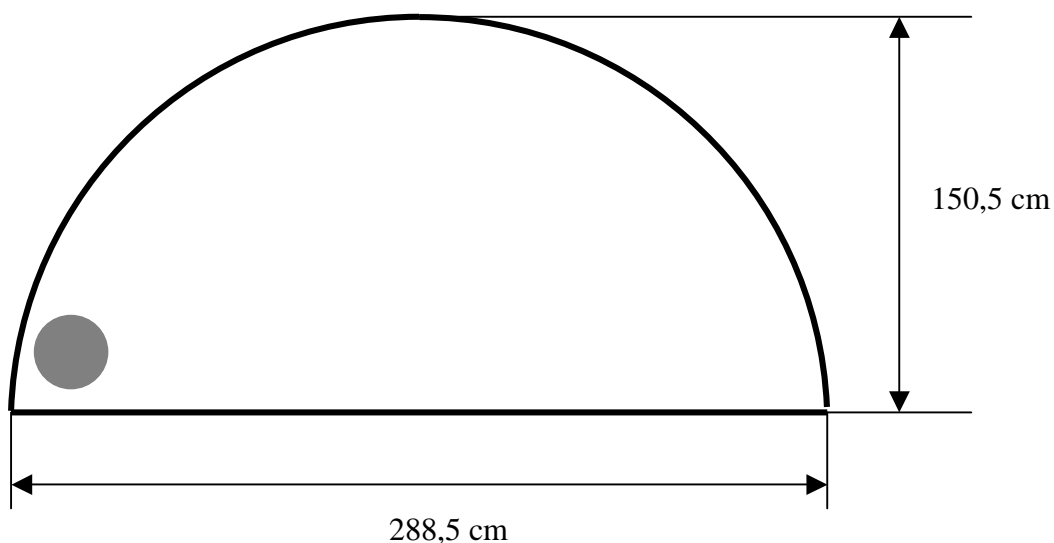
Majitele monogramu se bohužel dohledat nepodařilo. Vzhledem k tomu, že na obraze není vymalován žádný další znak či erb, jedná se zřejmě o monogram měšťana či zbožného poutníka, který přispěl finančním obnosem na vytvoření obrazu.

Rám je bez nápisu

Nápis se do dnešních dnů nedochoval. Důvodem by mohlo být buď nové zarámování obrazu, když původní byl již poničený, anebo v době, kdy obrazy obnovil v 19. století A. Planner již nápis nemusel být čitelný či dokonce z něj nezůstalo nic zachováno. A tak byl rám pouze přemalován černou barvou. Původní znění nápisu není známo.

Rozměry rámu:

288,5 x 150,5 cm

Legenda:

„Manželka jednoho šlechtice z Calvi, jménem Juliána, měla smutná manželská léta po smrti dětí. Doléhalo na ni neštěstí za neštěstím, poněvadž všechny děti, jež s těžkostí nosila, v krátké době ještě s větší bolestí pohřbívala. Když opět chovala v životě čtyřměsíční plod a s ohledem na předešlé ztráty se více obávala skonání počatého dítěte než narození, začala s důvěrou prosit blaženého Otce Františka, aby ještě nenarozený potomek byl zachován na živu. A hle, jedné noci, když spala, zjevila se jí ve snu jakási žena, chovající na rukou spanilé pacholátko a s velikou radostí jí je podávala. Ona se zdráhala je přijmout, protože se bála, aby je ihned neztratila. Avšak ta žena dodala: „Přijmi je bezpečně, neboť ti je posílá svatý František, jemuž bylo líto tvého zármutku. Dítě bude žít a bude zdrávo.“ Žena procitla a hned porozuměla, že božským viděním jí přichází pomoc od blaženého Františka. Pocítila tím větší radost a podle slibu rozhojnila modlitby za očekávané dítě a učinila i další sliby. Konečně se naplnil čas k porodu. Žena zrodila chlapečka, který rozkvétal silou, jako by ze zásluh blaženého Františka čerpal životní mízu. Tím rozněcoval rodiče k ještě vroucnější lásce ke Kristu a jeho světcí.“²⁰⁵

²⁰⁵ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 448–449.

Komentář:

V MCDO Hejnice je obraz uváděn jako Slova napomenutí. Vzhledem ke scéně s andělem však spíše odpovídá výše uvedené legendě o tom, jak František vyslyšel prosby zbožné ženy a seslal jí zdravého synka. Scéna s andělem je opět podobná zvěstování Panně Marii. Dítě má svatozář, což by odpovídalo odkazu, že jej poslal svatý František. Výjev by proto patřil do skupiny zázraků, které František vykonal po smrti. Velmi podobný výjev (scéna s andělem) je zachycen v pozadí na obraze prvním, tedy při Františkově narození.

Otázkou zůstává, k čemu odkazuje scéna s peklem v pozadí. V legendách se přímo peklo nevyskytuje (kromě té, když František dostal trůn Luciferův). Ani legendy o tom, jak František pomáhal při porodech, nejsou vázané na očistec. Mohlo by se ovšem jednat o znázornění legendy, jak svatý František vyhnal ďábly z města:

„Jednou se přihodilo, že přišel do Arezza, když celé město bylo znepokojováno domácí válkou a hrozila mu blížká zkáza. Bydlil v podhradí, a tu spatřil nad městem plesající ďábly, kteří občany rozněcovali, aby se navzájem vraždili. Aby zahnal tyto mocnosti v nadzemské oblasti, které podporují rozbroje, poslal bratra Silvestra, muže holubičí prostoty, před sebou jako hlasatele se slovy: „Jdi k bráně města a jménem všemohoucího Boha mocí poslušnosti rozkaž zlým duchům, aby rychle vyšli!“ Bratr opravdově poslušný spěchá vykonat rozkaz a s chvalozpěvem vstupuje před tvář Páně. U městské brány začal silně volat: „Jménem všemohoucího Boha a na rozkaz jeho služebníka Františka, všichni zlí duchové, zmizte odtud!“ Hned se město uklidnilo a občané s velikou tichostí napravovali druh druhu porušená práva občanské cti. Neboť když byla zahnána zuřivá pýcha zlých duchů, která to město obklíčila, zaujala její místo moudrost chudého; totiž Františkova pokora, která navrátila pokoj a město zachránila. Pokorný zásluhou nesnadné ctnosti poslušnosti dosáhl nad oněmi odbojnými a zpupnými duchy takové velitelské moci, že potřel jejich dravou opovážlivost a odvrátil dorážející útoky.“²⁰⁶

Kopí²⁰⁷

Válečný a mocenský symbol, ale také znamení slunečního paprsku. V křesťanské symbolice jsou zvířata probodnutá kopím odkazem na neřesti, které je potřeba překonat. S kopím jako atributem jsou pak většinou zobrazovány zosobněné ctnosti. Kopí je také

²⁰⁶ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 390.

²⁰⁷ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 122.

atributem statečnosti. Symbolicky odkazuje rovněž na Longina, který bodl ukřižovaného Krista do boku.

Oštěp²⁰⁸ je atributem bojovníka a lovce, mimo jiné také stálosti – Stálost se opírá o sloup.

²⁰⁸ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 318.

29. Praporečník kříže

Popis obrazu:

František se svatozáří, v hnědém řeholním rouchu, s tonsurou, opásaný bílým cingulem se třemi uzly a obutý do sandálů. Pravou ruku má napřaženou směrem kupředu, v levé drží praporec – bílý kříž na červeném poli. Kráčí v čele zástupu pěti bratří s tonsurou v hnědých řeholních hábitech, opásaných cingulem se třemi uzly a obutých do sandálů. Všichni včetně Františka upírají oči k nebi.

Na nebi, naproti Františkovi a bratřím, stojí v ozářeném rozestoupeném oblaku Kristus v bílém rouchu a červeném rozevlátém plášti sepnutém u krku. Hledí na Františka a jeho zástup, natahuje k nim svou pravou ruku dlaní vzhůru, levicí ukazuje za sebe, kde se v pozadí na kopci tyčí čtyři dřevěné kříže. Scéna se odehrává v pusté krajině.²⁰⁹

²⁰⁹ V MCDO Hejnice je obraz rovněž na předposledním místě.

V pravém dolním rohu je vykreslený monogram donátora obrazu

Snad M

Pod ním datace 1709

Mohlo by se jednat buď o monogram urozené osoby, církevního hodnostáře či měšťana. Majitele se však bohužel dohledat nepodařilo.

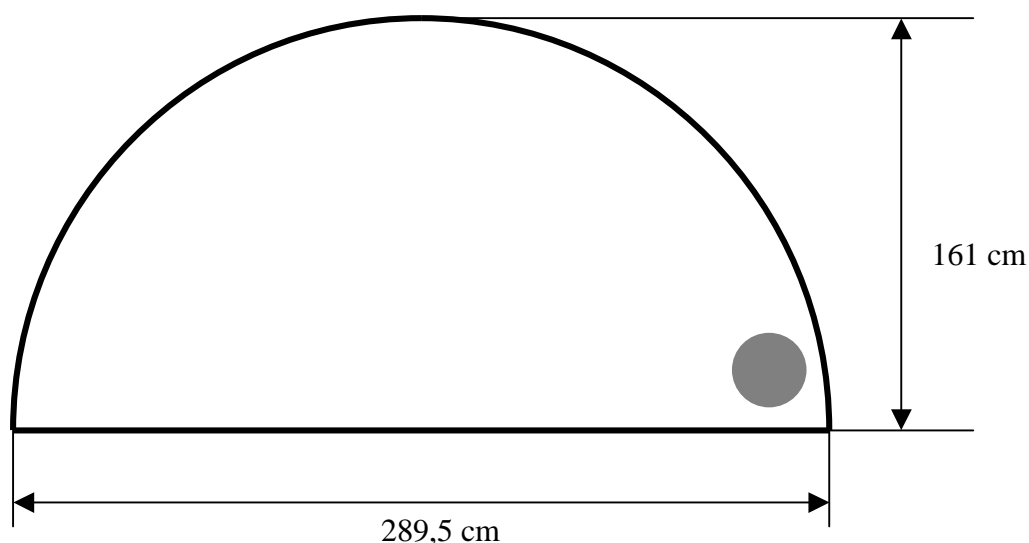
Nápis na spodní části rámu:

Francisco spectanda offert vestigia Christus, Pronus ut angustum cum grege carpat iter.

Františkovi očekávajícímu daruje Kristus slavné oznámení, v souhlase, aby se vydal se stádem na cestu.

Rozměry rámu:

289,5 x 161 cm

Legenda:

„Ejhle tedy, nejstatečnější rytíři Kristův, nes zbroj nejnepřemožitelnějšího vévody! V ní přemůžeš všechny protivníky! Nes korouhev nejvyššího krále; pohledem na ni všichni bojovníci Božího vojska se vzmuží! Nes pečeť svrchovaného velekněze Krista, pro kterou tvá slova i tvé činy jsou jako bezúhonné a pravověrné právem ode všech přijímány! Již pro jizvy Pána Ježíše, jež nosíš na svém těle, nikdo ti nebude činit obtíže, ba naopak: každý Kristův služebník ať k tobě lne vroucí oddaností! Již skrze tato nejjistější znamení, nedosvědčená dvěma nebo třemi svědky, aby to bylo dostačující, ale přemnohými, takže je to až nadbytečné, děláš věrohodnými na sobě a skrze sebe potvrzená Boží svědectví. Odnímají nevěřícím všechnu zástěru výmluvy, věřící pak ve víře upevňují, vedou vzhůru důvěřivou nadějí a rozněcují ohněm lásky.

Už se pravdivě naplnilo prvé vidění, které jsi měl, že totiž máš být vůdcem v rytířstvu Kristově a že máš být ozdoben nebeskou zbrojí, okrášlenou znamením kříže.“²¹⁰

Komentář:

Na obraze je opět pouze jedna scéna, legenda. František má nad hlavou pouze jakýsi srpek svatozáře. Jedná se zřejmě o legendu ještě z doby jeho života: vede svoje bratry, kráčí

²¹⁰ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 426.

v čele, nejen řádu. Snad by mohlo jít i o svébytné naplnění legendy o zbraních – František kráčí v čele Kristových rytířů. Mohlo by se jednat o jakési uzavření cyklu Františkova života. Pomineme-li první obraz – Františkovo narození – následuje potom právě onen sen o zbraních, světcovo první setkání s Kristovou vůlí. Jako praporečník kříže by dosáhl vrcholu svého života. Pak už by život uzavírala jen smrt a následné zázraky po Františkově smrti.

Zvýrazněnou postavou je zde především Kristus oděný v záři v rozestoupeném oblaku. Na jiných obrazech Kristus na oblaku či nebesích sedí. A k němu vstříc jde právě František se svými bratry, rytíři ducha.

K této scéně by se mohl vázat i *Pozdější dodatek v Legendě Maior* svatého Bonaventury:

„Veliké a podivuhodné znamení kříže, v němž jsou utajena charismata milostí, zásluhy ctností, poklady moudrosti a vědomosti v nedostižitelné hlubině, což je skryto před moudrými a opatrnými tohoto světa, bylo plně zjeveno tomuto Kristovu maličkému. Celým svým životem jedině šlépějí kříže následoval, jedině sladkost kříže chutnal, jedině slávu kříže hlásal. Podle pravdy mohl na počátku svého obrácení říci s apoštolem: „U mne se nikdy nestane, že bych svou chloubu kladl do něčeho jiného než do kříže našeho Pána Ježíše Krista.“ Neméně pravdivě mohl během svého života připojit: „Na všechny, kdo se v jednání budou řídit touto zásadou, ať přijde pokoj a milosrdenství.“ Nejpravdivěji však mohl dodat při dovršení: „Já na vlastním těle nosím znamení, že náležím Ježíšovi,“ ale také den co den toužím, abych od něho slyšel: „Milost našeho Pána Ježíše Krista buď s vámi, bratři. Amen.““

Chlub se tedy již bezpečně slávou kříže, slavný Kristův korouhevníku! Křížem jsi začal, podle zásad kříže jsi postupoval, a nakonec v kříži jsi dokonal. Svědectvím kříže všem věrným dáváš najevo, jaké slávy požíváš v nebesích. Ať tě bezpečně následují ti, kteří vycházejí z Egypta, neboť rozdělí moře holí Kristova kříže a přejdou do zaslíbené země živých. Vstoupí do podivuhodné moci kříže, až překročí Jordán smrtelnosti. Tam ať nás uvede pravý vůdce a spasitel lidu Ježíš Kristus ukřižovaný, pro zásluhy svého sluhy Františka, ke chvále a slávě trojjediného Boha, který žije a kraluje na věky věků. Amen.“²¹¹

²¹¹ Svatý Bonaventura, *Legenda Maior*, in: Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999, s. 459.

Kříž²¹²

Je symbolem Kristovy oběti a obecným symbolem křesťanství. Od středověku je znamením církevní autority, byl užíván bratrstvy, rytířskými řády, na zbraních i korouhvích. Jeho tvarem se řídil i chrámový půdorys.

Vlajka²¹³

Dlouhá, vlnící se bílá vlajka s červeným křížem je křesťanským symbolem vítězství nad smrtí, korouhví vzkříšení. Kristus jí držívá při scénách vzkříšení a sestoupení do pekel, vyskytuje se také ve spojení s beránkem božím (Agnus Dei).

²¹² James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 238–239.

²¹³ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 486.

30. Malířovo vyznání

Popis obrazu:

Malíř v hnědém kabátu a kalhotách a modré zástěře, bílých punčochách a černých botách, vytváří Františkův portrét. Hledí přímo na diváka, v levé ruce drží paletu a štětec, v pravé štětec. Na plátně na stojanu otočeném k divákovi se objevuje postava světce v hnědém řeholním rouchu s provazovým cingulem na červeném pozadí, na jeho levé ruce je vidět stigma. Po malířově pravici sedí na zeleně potažené židli starý muž v černém rouchu s tonzурou (nebo již nemá vlasy) a gestem pravice ukazuje na obraz. Mezi malířem a starým mužem je vidět ještě jedna ruka, která svírá ukazovátka, které upozorňuje na obraz.

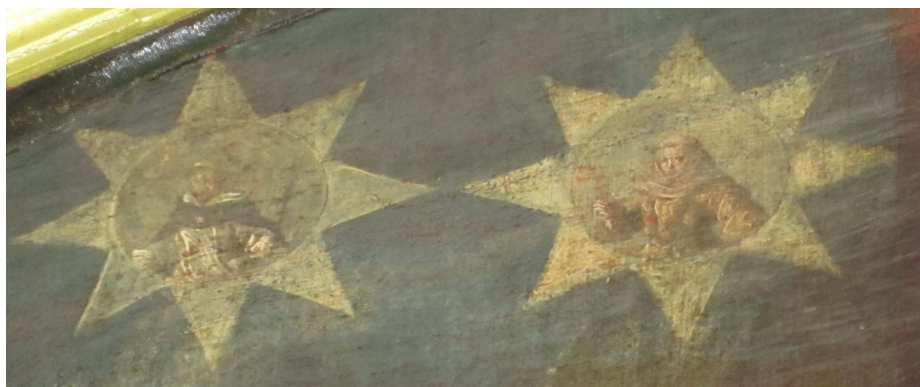
V pozadí levé části obrazu stojí světsky oděná světlovlasá žena ve světlečerveném plášti, jejíž si pravou rukou přidržuje, levicí ukazuje vzhůru na dvě hvězdy. U jejího pravého boku poskakuje bílý pes, snad pudl.

Nahoře nad mladíkem září na nebi dvě zlaté osmicípé hvězdy. V levé je muž, v bíločerném řeholním hábitu, v levé ruce drží kříž. Mohl by to být svatý Dominik? V pravé hvězdě je světec, snad svatý Jan Kapistrán? V pravé ruce drží trojramenný kříž.

V pozadí pravé části obrazu visí na zdi obraz v kruhovém rámu. Může se jednat o Pannu Marii s Kristem sňatým z kříže (Pietu) – Kristus leží na bílém plátně s rozepjatýma rukama. Pod ním stojí stůl s tmavým sukrem, na něm krucifix, před ním položená lebka a před ní stojí kniha, o kterou je opřena druhá, otevřená.

Scéna je situovaná do místnosti, za malířem vidíme okno, vlevo je jakýsi průhled ven, do volné, zelené, krajiny, vpravo průhled do další místnosti, snad do ložnice.

Detail hvězd:

Erb:

V levé dolní části

214

Čtvrcený štít s černým srdečným štítkem s bílou lebkou a zkříženými hnáty na černém poli. První pole je červené bez obrazu, ve druhém a třetím na stříbrném poli černá kotva, čtvrté pole je zlaté bez obrazu. V klenotu je korunovaná helmice. Mezi otevřenými křídly – vpravo černá a zlatá, vlevo stříbrná a červená – v klenotu kotva. Přikryvadla jsou červeno-stříbrné a černo-zlaté.

Pod erbem nápis I. I. Lamotte de Frintropp + 1700.

²¹⁴ J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen. Vierte Bandes neunten Abtheilung. Der Böhmisches Adel. Bearbeitet von Dr. Rudolf Johann Gf. Meraviglia, Nürnberg 1886, Tafel 47.

Lamotte de Frintrop²¹⁵

Původem francouzská rytířská rodina, která přišla do Čech po roce 1620. Gertruda (rozená ze Schivelberka, † 1654), vdova po Petru Antonínovi, koupila roku 1627 statek Navarov s Jesenným u Semil jako frýdlantské léno, které jí bylo roku 1653 ponecháno dědičně. Dne 10. dubna 1657 byli její syn Vincent († 1680) a dcery Marie Magdalena a Marie Angela povýšeni do českého rytířského stavu. Sourozenci se rozdělili roku 1664. Vincent (za manželku měl Helenu Kateřinu Cron, † 1721) zdědil Jesenný a v roce 1669 koupil statky Sychrov a Albrechtice u Turnova. Zemřel roku 1680. Jeho starší syn Jan Jakub († 1733) byl v první třetině 18. století hejtmanem Boleslavského kraje. Zdědil Sychrov, Albrechtice, Domaslavice a Starý Dub. Měl syny Ignáce Františka († 1747), Karla Maxmiliána a Emanuela. Jeho osobní vztah k Hejnicím nebyl prozatím objasněn.

Vincentův mladší syn Maxmilián Rudolf († 1736) zdědil Jesenný a roku 1708 koupil statek Stračov na Královéhradecku s Čejnovem a Lhotou, roku 1728 Holovousy, Domaslavice a Mlázovice.

Nápis na spodní části rámu:

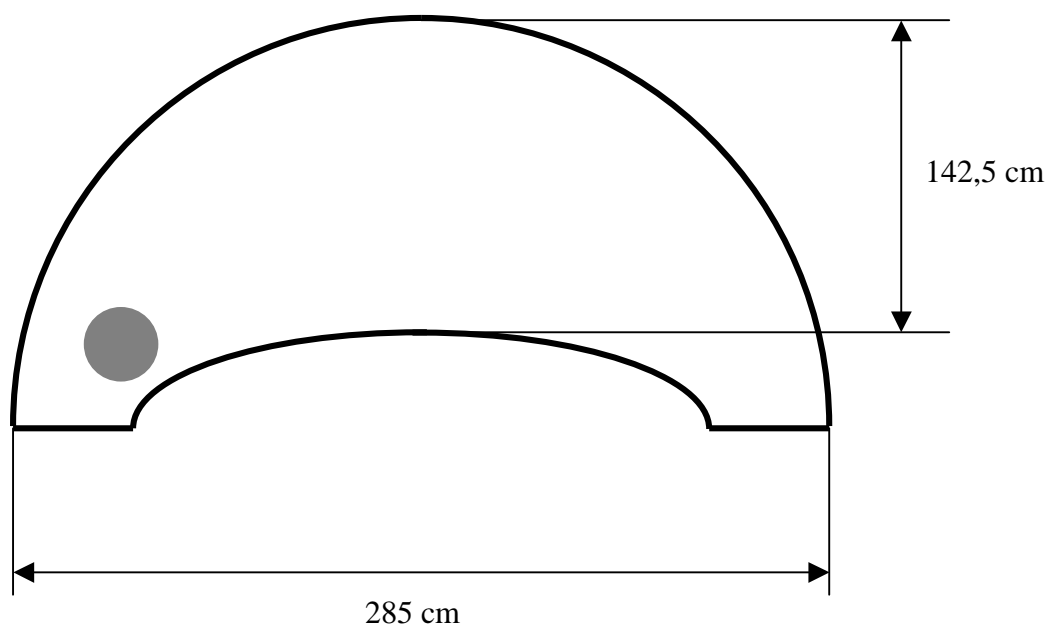
Pictor Franciscum sic pinxit imagine viva, Ast animi dotes pingere nemo potest.

Takto malíř vymaloval Františka jako živý obraz, dary duše však nikdo vymalovat nedokáže.

²¹⁵ Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, I., Praha 2008, s. 527; *Ottův slovník naučný*: 15., reprint, Praha 1999, s. 594; *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch – genealogischen Erklärungen*. Vierte Bandes neunten Abtheilung. Der Böhmische Adel. Bearbeitet von Dr. Rudolf Johann Gf. Meraviglia, Nürnberg 1886, s. 75; dále o majetku rodiny a panstvích: August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. 10., Boleslavsko, reprint, Praha 1997, s. ; Rudolf Anděl a kolektiv, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, III, Severní Čechy, Praha 1984, s. 22, 179–180, 336–337, 436, 455–457.

Rozměry rámu:

285 x 142,5 cm

Komentář:

K tomuto obrazu se s největší pravděpodobností žádná legenda neváže. Snad se jedná o odkaz toho, že malíř(i) nebo jeho dílna jednotlivé legendy maloval(i) velmi svědomitě a pečlivě, dle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Snad i pod jakýmsi „dohledem“ samotného svatého Františka – na to by odkazovala i ruka s ukazovátkem před malířovým plátnem, která nepatří žádné postavě – sám světec vedl malířovu ruku. Ale mohl by to být také obvyklý motiv upozorňující na něco neobvyklého.

Oproti všem ostatním obrazům je zde v pozadí veselá, zelená krajina se stromy a lesem – u ostatních je to krajina hornatá, která odpovídá Itálii, tedy místu Františkova života, s řekou, horami, pustinou, ojediněle i mořem. Dalo by se usuzovat, že scéna na tomto obraze je situována přímo do Hejnic či jejich okolí. Žena v levém pozadí a i samotný malíř nejsou již renesančně oděni, jako je tomu u všech světských postav na ostatních obrazech, oděv mají spíše již barokní.

Lze předpokládat, že počet lunetových obrazů byl předem stanoven dle počtu stávajících výsečí v lunetách ambitu františkánského kláštera v Hejnicích. Vzhledem k tomu, že legenda byla námětově vyčerpána, se lze domnívat, že malíř ukončil práci dobovým svědectvím o svém díle spodobněním sebe sama a objednavatele.

Krucifix s lebkou je atributem Františka z Assisi.²¹⁶

Hvězda²¹⁷

Byla ukazatelem cesty (například hvězda Betlémská, která ukázala cestu Třem králům). Je symbolem ducha a duchovnosti, kterou vyzařuje do temnoty. Převážně bývá pěticipá, znázorňovaná také s paprsky.

Pes²¹⁸

Může být symbolem závisti, hněvu i napadení zlem, ale také může symbolizovat věrnost a víru. Bílý pes často znamená dobrotu a zbožnost osoby, u jejíchž nohou je zobrazen. Také může být symbolem dobrého manželství.

²¹⁶ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 235.

²¹⁷ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 136.

²¹⁸ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 215–216.

Dodatky

Tato kapitola doplňuje symboliku související se svatým Františkem, i výjevy na zobrazených částech legendy. Je zde medailónek svaté Kláry, klarisek a svatého Dominika, tedy postav, které mají souvislost se svatým Františkem a rovněž jsou namalováni na obrazech. Je tu také vyložena symbolika některých barev opakujících se v malovaném cyklu. Jedná se především o barvy oděvu, který světec nosil ještě před svým obrácením na víru (například červená, modrá nebo hnědá). Dále uvádím výklad některých gest, která se na obrazech vyskytují, symboliku čísel (zde především s ohledem na počty andělích hlaviček) a v neposlední řadě také symboly, postavy a náměty, jenž jsou zde zachyceny na více plátnech (například anděl, ďábel, peklo či očistec).

Svatá Klára

Je patronkou klarisek, jasnozřivosti, vyšíváček, pozlacovačů, pradlen, švadlen, sklenářů, malířů skla, slepých, proti očním nemocím a horečce.

Jejími atributy jsou roucho klarisek (černý řádový hábit), kniha řehole, kříž, lilie, lampa, monstrance, ciborium. Někdy bývá zobrazena i s jinými světci.

Svátek svaté Kláry je slaven 11. srpna.

Narodila se roku 1194 v Assisi v Itálii. Byla šlechtického původu, stala se žákyní a následovnicí svatého Františka z Assisi. I jejím životním ideálem bylo zřít se jakéhokoliv majetku. V roce 1212 se vyhnula nechtěnému sňatku útekem z domova, kdy odešla k Františkovi do kostelíka v Porciunkule a pak se přidala k řádu benediktinek. Podle legendy jí prý František ustříhl dlouhé vlasy, než jí předal řádový hábit a závoj. Brzy se k ní připojila i její mladší sestra Anežka. V roce 1216 se sestry přestěhovaly do Františkova kláštera u kostela San Damiano u Assisi a téhož roku na Květnou neděli založila Klára s Františkovou podporou řád, který se zaměřoval na pokání a chudobu. Původně se mu říkalo řád Chudých paní a po Klárině smrti se přejmenoval na řád chudých sester svaté Kláry, zkráceně klarisky.

V roce 1216 dostala od papeže Inocence III. takzvané „Privilegium chudoby“. Klára trvala na skromnosti, která vyvolala obavy mnoha církevních představitelů (stejně jako Františkovo lpění na Evangelii), přesto však bránila své pojetí „ryzí chudoby“. Až dva dny před její smrtí, 9. srpna 1253, poskytl papež Inocenc IV. jejímu řádu posvěcení.

Klára zemřela 11. srpna 1253 v San Damiano u Assisi v Itálii a byla pohřbena v kostele svatého Jiří v Assisi. Roku 1265²¹⁹ byly její ostatky přemístěny do nově postavené baziliky svaté Kláry z Assisi. Roku 1872 její tělo exhumovali a bylo vystaveno v kryptě kostela, kde spočívá dodnes.

Již 15. srpna 1255 Kláru svatořečil papež Alexandr IV.²²⁰

Klarisky

Řeholním oděvem klarisek je hábit ve tvaru kříže, hnědé (někdy i černé) barvy, přepásaný bílým provazovým cingulem se třemi uzly, hnědý (nebo černý) závoj, který je u laických sester bílý. Klarisky, jež byly v podstatě františkánskými sestrami, si z počátku říkaly Chudé paní.

Pravidla řeholního života schválil papež Inocenc IV. v roce 1253. Stejně jako kláštery minoritů, se i klarisky rychle šířily po celé západní Evropě. Jejich kláštery jsou téměř výhradně spjaté s městským prostředím. Budovaly se společně s kláštery menších bratří, kteří byli i jejich duchovními správci.

Klarisky se řídí ideálem evangelního života v chudobě, dodržovaly přísnou klauzuru a plně se věnovaly kontemplaci spojené s odloučením od světa. Charitativní činnost vykonávaly pouze při klášterních špitálech.

V českých zemích založila nejstarší klášter klarisek (svatá) Anežka Přemyslovna v roce 1231 v Praze Na Františku (dnes Anežský klášter). V roce 1234 Anežka sama složila řeholní sliby a stala se jeho první abatyší.²²¹

Svatý Dominik

Patron dominikánů, krejčích, Bologně, proti horečce a krupobití. Jeho kult zažil rozmach i díky růžencové pobožnosti, což se často odráží také ve výtvarném umění.

²¹⁹ Tento rok udává Vera Schaubert, Hanns Michael Schnidler, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994, s. 416. Naopak v publikaci *Kniha svatých. Ilustrovaná encyklopedie den po dni*, Praha 2011, s. 208, je udáván jako rok přenesení Kláštiných ostatků 1260.

²²⁰ *Kniha svatých. Ilustrovaná encyklopedie den po dni*, Praha 2011, s. 208; Vera Schaubert, Hanns Michael Schnidler, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994, s. 415–417.

²²¹ Kolektiv autorů, *Řeholní život v Českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 1997, s. 117–120; Luděk Jirásko, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991, s. 112.

Jeho památka se slavila do poloviny 16. století dne 5. srpna, pak 4. srpna a od roku 1972 byl jako den jeho svátku ustanoven 8. srpen.

Jeho atributy jsou nejčastěji kniha a lilie, kámen, vrabec, hůl, růženec, hvězda (na čele nebo na hrudi), u nohou často mívá malého černobílého psa, který nese v tlamě pochodeň a obíhá kolem zeměkoule.

Dominik je většinou zobrazován jako kazatel, v dominikánském oděvu s úzkým věncem vlasů kolem hlavy, někdy mívá pozvednutou ruku k žehnání.

Narodil se kolem roku 1170 v Calerueze ve Španělsku. Byl synem šlechtického rodu Guzmánů. Studoval na dómské škole v Palencii filozofii a teologii. Po deseti letech byl vysvěcen na kněze a stal se členem dómského kláštera v El Burgo de Osma nedaleko svého rodiště. Při cestě do Říma spolu s biskupem Diegem de Azevedo v roce 1206 přes jižní Francii, kde v té době ohrožovalo katolickou církev učení albingenských a valdenských, se v něm probudilo přání působit jako misionář. I on, stejně jako František z Assisi, byl toho názoru, že jen vlastní dobrý příklad může pomoci přivést odpadlíky zpět ke katolické víře. Společně s biskupem Diegem založil v Prouille u Toulouse misijní stanici, kterou pak po Diegově smrti (1207) vedl. On a jeho druhové putovali denně pokorně a skromně přes osady a města, oděni jako chudí žebráci, v postech, odkázáni jen ty, kteří byli ochotni jim pomoci. Už tímto jeho příkladem byli mnozí věřící, již propadli bludům, přivedeni zase zpět ke katolictví. To bylo jakýmsi počátkem jeho kazatelského řádu.

V roce 1215 založil Dominik v Toulouse společenství kazatelů, které se řídilo řeholí svatého Augustina. Zásadami kazatelského a žebravého řádu měla být chudoba a studium. Řád měl hájit práva katolické církve proti útokům zvenčí, ztracené mělo být bratřími získáno zpět. Řád Kazatelů se rychle šířil po celé Evropě a vznikaly také mnohé řády dominikánek. Dne 22. prosince 1216 potvrdil řád dominikánů papež Honorius III.

Dominikův život a působení se vyznačovaly bojem za spásu lidí. Sám Dominik byl příkladným duchovním správcem a jeho řád příkladem řádům, které se věnovaly duchovní péči.

Dominik zemřel 6. srpna 1221 na misijní cestě v Bologni (v Itálii), kde byl také pochován. Dne 3. července 1228 ho papež Řehoř IX. svatořečil.

S Františkem se poznal zřejmě na jaře roku 1217 (v té době František ještě čekal na potvrzení svého řádu).²²²

²²² Vera Schaubert, Hanns Michael Schindler, Rok se svatými, Kostelní Vydří 1994, s. 408–411.

Symbolika barev

Je podmíněna nejen vlastní povahou barvy, ale také asociacemi, které vyvolává na základě zkušeností (například modrá jako symbol nebe či dálky, červená jako krev, život nebo oheň) a historicky, tedy dobově a místně. Jednotlivé kulturní okruhy mohou na určitou barvu nazírat různě (například v Evropě je barvou smutku černá, v Číně je to bílá). Symbolický význam barev nezasahuje jen do malířství či dalších uměleckých oborů, ale i do oblastí mimouměleckých, které se pak stávají námětem uměleckých děl a jsou důležité pro významové a dějové pochopení.

Západní římská církev pod vlivem starších předkřesťanských tradic a z části i pod orientálními vlivy rozvinula symboliku barev do závazné soustavy, například v barvách liturgických (světlé a zářící barvy, například bílá, žlutá či zelená, se prosadily při slavnostech, barvy tmavé, jako například červená, fialová či černá, pro smuteční obřady a posty).

Symbolika barev zobecněla ve 14. století v rytířství a později přešla i do lidové poezie (červená znamenala lásku, modrá věrnost, zelená rodící se lásku, žlutá naplnění lásky, černá smutek). Prolíná se se symbolikou nerostů, zvířat a rostlin (hlavně květin) a rozpoznání významu je důležitou složkou sdělení výtvarného díla.

Význam barvy se zakotvil i v sociálním rozvrstvení. Například ve středověku se staly pestré barvy výsadou šlechtického stavu, žlutá byla vyhrazena pro lidi na okraji společnosti (například pro židy či nevěstky), šedá nebo hnědá představovaly základní barvou roucha žebravých řeholních řádů jako symbol asketismu. Význam barvy závisí i na jejím nositeli, tedy osobě či předmětu.²²³

Modrá barva²²⁴

Může být temná až k černi a dotýkat se tak symboliky noci a nebo může být prosvětlená až k bílé, tedy k dennímu světlu, a mít tak význam bílé barvy.

Ve středověku symbolizovala nebe a světlo a tím moudrost a stvoření, ale zastupuje i zlatou barvu (božskost a věčné světlo). Andělé mohou mít také modrou svatozář, modrý stín bílého roucha má význam Božího odlesku. Význam Boží moudrosti je přenesen i na modrý plášť Krista nebo Marie, u které znamená ženský ochranný živel, noc, útěšnost a podobně.

²²³ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 356.

²²⁴ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 227.

Modrá barva je také přisouzena cherubínům. Fialově modrá je spojována se smutkem a chápána jako diabolická temnota. V kontrastu s červenou a oranžovou byla významově odvozována z úsvitu, který v křesťanství znamená vymanění se z temnot noci a spásu lidské duše.

Červená barva²²⁵

Je spojována s významem Slunce, ohně, krve, síly, mládí, s plodivostí a láskou.

V předkřesťanských významech má červená barva spíše opačný význam, než jaké jí později přiřklo křesťanství, kde je symbolem hříchu a utrpení, krve beránka (Kristovy prolité krve), ale také znamená oheň Boží lásky a čisté duchovnosti. Značí také martyrium či nebeské království. Červená barva byla přisouzena serafínům.

Hnědá barva²²⁶

Svým významem stojí blízko barvě černé (šedé). Je vázána na význam smutku, myšlenkové a citové vážnosti, smyslové střídmosti, chudoby, askeze. Ve středověku byla barvou odpírání, utrpení, odvrácení od světského života, je s ní ztotožňován prach země a pokorné splývání s ním, pocit vlastní lidské bezvýznamnosti. Stejně jako šedá barva byla barvou rouch žebavých řádů, ve středověku se stala také barvou oděvu selského stavu, kterému tak bylo připomínáno nízké společenské postavení, bezvýznamnost a úděl obdělávat zemi.

Bílá barva²²⁷

Má význam čistého světla a je s ní spojována radost a slavnost. Významově blízká je jí také světle žlutá barva. V křesťanském umění znamená duchovní a tělesnou čistotu, mír a smír. Je rovněž doplňkem nebo součástí rouch některých řeholních řádů. Ve svatební symbolice znamená panenství nevěst, stejně jako u jeptišek, nevěst Kristových.

²²⁵ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 64.

²²⁶ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 133.

²²⁷ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 47.

Symbolika čísel

Zde je uváděna především ve spojení s křesťanskou symbolikou.²²⁸

Jedna je symbolem bytí, určitosti i nedělitelné jednoty a jedinečnosti. Vztahuje se většinou (i v mytologiích) k nejvyššímu bohu. Božské osoby jsou jedné substance, jedné božskosti a jedné věčnosti. Jednička bývá symbolem nejvyššího bytí, stvoření a Stvořitele. Vyjadřuje také jednotu církve – Krista – věřících.

Dvě, dvojka, bývá symbolem protikladů, střetnutí, napětí i rovnováhy, dvojnosti (Starý a Nový zákon) – slunce a měsíc, světlo a stín, muž a žena, hřích a milost, dobro a zlo, život a smrt. Pro Řehoře Velikého značí dvojka dvě cesty pro člověka, kterými se může ubírat – cestu k Bohu a cestu ke hříchu, ďáblu. Je to také dualita pozemskosti a věčnosti, duše a těla.

Tři, trojka, je symbolem trojjednosti, číslo, které slučuje začátek, střed a konec. Je k němu vázána představa cyklu zrození (dětství), zralosti a stáří (smrti). Odpovídá mu geometrický obrazec trojúhelníku. Nejznáměji se číslo tři objevuje v nejsvětější Trojici (Otec, Syn a Duch svatý), dále pak například, když Kristus vstal po třech dnech z mrtvých, Petr třikrát zapřel Ježíše, příchod tří králů k narozenému Spasiteli.

Čtyři, čtyřka, je symbolem čtyř světových stran, čtyř živlů (oheň, země, voda a vzduch), čtyř ročních období, čtyř evangelistů (Marek, Matouš, Lukáš a Jan). Také s koncem světa je spojena čtveřice událostí – smrt, soud, nebe a peklo.

Pět, pětka, je symbolem člověka (pět smyslů, pět prstů, čtyři končetiny a hlava). Má také úlohu ve Starém zákoně, pět knih Mojžíšových (které tvořily židovský Zákon). Pět bolestných ran Krista (stejně jako stigmata svatého Františka z Assisi).

Šest, šestka, symbolizuje, že za šest dní stvořil Bůh zemi, šestého dne stvořil člověka a na šestý den týdne připadlo spasení člověka Kristovou smrtí na kříži, završené zmrtvýchvstáním.

Sedm, sedmička, je symbolem dokonalého řádu a sedmý den po stvoření světa Bůh odpočíval. V křesťanské symbolice je sedmička téměř posvátným číslem – Sedm bolestí i Sedm radostí Panny Marie, Sedm darů Ducha svatého, Sedm skutků milosrdenství (pohřbívat mrtvé, těšit vězně, odívat nahé, uzdravovat nemocné, živit chudé, pečovat o poutníky, navštěvovat nemocné), Sedm hříchů (obžerství, smilstvo, lenost, hněv, závist, lakomství a

²²⁸ Jan Royt, Hana Šedinová, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 16–23; Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 70–71.

pýcha), Sedm svátostí (křest, biřmování, eucharistie, manželství, zpověď, pomazání nemocných, kněžské svěcení), sedm svobodných umění, sedm ctností a neřestí.

Osm, osmička, je symbolem dovršení, času milosti. Osmý den vstal Kristus z mrtvých. Podle Řehoře Velikého symbolizuje osmička věčný život (sedmička život pozemský).

Devět, devítka, je symbolem konečnosti (99 perel má růženec, číslo 99 odpovídá slovu amen, jež ukončuje modlitbu). Do devíti kůrů (třech triád) jsou podle Řehoře Velikého uspořádáni andělé – andělé, archandělé, síly, mocnosti, knížectva, panstva, trůnové, cherubové a serafové. Dále také devět kůrů církve vítězné – patriarchové, proroci, apoštolové, mučedníci, svatí biskupové, kněží a jáhni, vyznavači, svaté panny, svaté vdovy, svatí manželé.

Deset, desítka, je symbolem jednotlivostí a celku, znamená také návrat k jednotě. Je deset Božích přikázání, což vlastně tvoří součet tří (první tři přikázání jsou vyjádření vztahu člověka k Bohu) a sedmi (vztah Boha k lidskému společenství a lidí navzájem).

Jedenáct, jedenáctka, je symbol střetnutí a utrpení, všeobecně považovaná za číslo neblahé, číslo neúplnosti a hříchu. Protože je to první prvočíslo v druhé desítce.

Dvanáct, dvanáctka, je symbol úplnosti, kosmického a božího řádu. Je dvanáct měsíců v roce, dvanáct hodin dne i noci, dvanáct úrod stromu života, dvanáct kmenů izraelských, dvanáct apoštolů (znamení pro zvěstování evangelia), dvanáct hvězd tvoří Mariinu korunu. Jako násobek trojky a čtyřky znamená příkaz dvanácti apoštolům šířit pravdu o Boží Trojici do čtyř světových stran.

Třináct, třináctka, je symbol smrti, ale zároveň také nového (posmrtného) života. Je to číslo neblahé, protože přesahuje pozemské bytí vymezené číslem dvanáct.

Symbolika gest

Je symbol pohybového, nejazykového, obrazného a ve výtvarném umění zobrazitelného vyjádření situace, děje, vůle, myšlenky, vztahů, citů a podobně. Vyjadřuje rozhodující významy pro charakteristiku jednotlivých postav a jejich začlenění do vztahů k ostatním postavám.²²⁹

Ulehnutí na zem celým tělem s rozprostřenými rukama je výrazem pokory a poddání se světské nebo církevní moci. Na znamení pokory a poddání se víře uléhali před oltář kajícími, věřící i vysvěcovaní kněží.

²²⁹ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 113.

Klečení na obou kolenou, nebo pokleknutí na jedno koleno, je také výraz poddání se, ale i výraz úcty k světské nebo duchovní moci, také k myšlenkám, se kterými může být spojen zemřelý či padlý nebo i věc.

Klanění je také výrazem pokory a poddání se, ve světském životě vyjadřuje úctu. V liturgii existují tři stupně pro klanění. Klanění malé – shýbnutí hlavy, klanění střední – shýbnutí hlavy a ramen, a klanění velké – shýbnutí celým trupem.

Sezení je nejen výrazem klidu, uvolnění či majestátu, ale také pohroužením do sebe, i meditativní polohou.

Polibek je výrazem lásky, úcty (políbení člověka, praporu, země nebo relikvie) a smíření. Často bývá spojen i s objetím.

Sepjetí rukou v křesťanství zobecnělo jako symbol modlitby (původně to bylo vazalské germánské gesto úcty k lennímu pánovi).

Ostatní symboly

Anděl²³⁰

Je zosobněním dobrých sil, biblický Boží posel. Podle křesťanské věrouky jsou andělé nehmotné bytosti, které prostředkují mezi Bohem a lidmi, jsou nesmrtelní, ohňové (duchovní) podstaty, bezpohlavní, živí se manou. Lidem se zjevují jako zdánlivě tělesné bytosti v lidské podobě.

Významové pojetí, výtvarná představa a tím i ikonografie, jsou však poměrně široké a podléhají vývojovým změnám.

Od 12. století bývají zobrazováni také jenom jako okřídlené hlavy. Ve stejné době vznikl dětský anděl, tzv. puttto, nahý nebo jen s bederní rouškou, často s barevnými křídélky (zvláště se rozšířil v době renesance, kde se znovuobjevil i typ bezkřídleho anděla). Renesance přiblížila vzezření andělů spíše dívkám (odklonila se od jinošského anděla) oděným do bílého roucha (bílá symbolizuje nevinnost), kněžské dalmatiky nebo pluvíálu, hlavy zdobené diadémy nebo květinovými věnci. Dívčí andělé se objevují i v dobovém oděvu, přes které nosí štolu. Pozdější vývoj pak již do „typů“ andělů výrazně nezasáhl, jen je obměňoval podle měnících se slohů a názorů.

²³⁰ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 19–20; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 46–47.

Zejména v baroku tvořili andělé podstatnou část křesťanské ikonografie. I křesťanské mytologii jsou andělé podřízeni hierarchii (podobné hierarchii panovnického dvora) a podle ní se rozlišují vzezřením. Obyčejní andělé mají dvě křídla, cherubíni čtyři (bývají modří nebo zlatožlutí, s knihou) a serafíni šest (dvě směřují nahoru, dvě dolů a dvě jsou rozevřena k letu, seraf bývá červený, se svíčkou). Křídla symbolizují nadzemskou podstatu andělů, vzlet k Bohu a rychlost Božího poselství. Archandělé zaujímají mezi anděly zvláštní postavení, jsou považováni za knížecí anděly.

Andělé jsou zosobněním dobrých (duchovních) sil a přinášejí zvěst, pomoc nebo i trest, ochraňují spravedlivé. Podle křesťanské víry je každému člověku přidělen anděl strážný, stejně tak i každému národu.

Andělé tvoří Boží vojsko, slouží Kristu a apoštolům, převádějí zemřelé do posmrtného života, do křesťanského ráje (proto jsou často na náhrobcích).

Od Božích andělů se liší andělé pekelní (padlí andělé), kteří jsou odsouzeni do věčného ohně v podzemí pro hříchy, kterého se dopustili tělesným spojením s pozemskými ženami. Jejich vládcem je Lucifer (Světloňoš), rovněž padlý anděl. Vyjadřují temné (přírodní a pudové) síly. Boj s nimi vede archanděl Michael, který velí andělskému vojsku. Padlí andělé bývají zobrazováni jako draci nebo hadi chrlící planoucí síru a dým, s rohy a zvířecími ocasy.

Seraf²³¹

V křesťanském umění jsou to andělé, kterým je přisouzeno stát s cherubíny při Božím trůnu, být Božími průvodci, strážci ráje a archy úmluvy. Představují Boží hněv a očišťující duchovní moc.

Bývají zobrazováni jako andělské bytosti se šesti nebo čtyřmi křídly, na kterých nejsou zobrazeny oči (na rozdíl od cherubínů). Dvěma křídly si zakrývají tvář před oslepující září Božského světla, dvěma křídly si kryjí nohy na znamení, že nikdo nemůže uniknout Bohu a dvě křídla mají rozevřata k letu, tedy k vzestupu k Bohu (symbolizují také jejich nadzemskost a rychlost Božího poselství).

²³¹ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 329; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 255.

Ďábel²³²

V mytologiích a v náboženství zosobňuje přírodní síly, které se jeví jako zlo v protikladu k dobru, řádu, morálce a zákonu. Bývá zobrazován jako zvíře nebo monstrum, které má z části lidské a z části zvířecí rysy.

V křesťanství má ďábel nejen různá jména (Satan, Lucifer, Belzebub, Belial, čert), ale i různé podoby (například had, černý pták, jenž našeptává nepravosti, opice, lev, okřídlený had, bazilišek). Často bývá zobrazován jako bytost podobná člověku (od dob italské renesance a hlavně v baroku) s rohy na hlavě (symbolem síly a zla), se špičatými ušima, zvířecím ocasem, pařáty, koňským kopytem, s prsty přecházejícími v drápy, s netopýřími křídly. V ruce může mít trojzubec nebo vidle. V malířství je mu určena černá, červená a zelená barva.

Za nejvyššího ďábla se v křesťanství považuje Lucifer (jitřní hvězda), který byl původně, než se stal vládcem temnot, světloňosem. Byl to odbojný vůdce andělů, který se chtěl vyrovnat Bohu, ale v nebeské bitvě ho porazila andělská vojska. Byl svržen jako padlý anděl i se svými druhy pod zem, tedy do temnot pekla. Stal se tak knížetem podsvětí, který trvale maří Boží dílo, ale Kristus nad ním vítězí (podle křesťanské věrouky). První lidi svedl ke hříchu Lucifer.

Nejčastěji je spojován s tématy jako pokušení Krista nebo svatých, svržení vzbouřených andělů z nebe, pád prvních lidí a Poslední soud. Ďábel může mít také podobu anděla s tmavou pletí a od pozdního středověku mívá i podobu ženy, hlavně v případech pokušení.

Nebe²³³

V mytologii i náboženských systémech je místem, kde sídlí božstvo. Přebývá na něm Bůh se zástupy andělů a je i konečným cílem spravedlivých, kteří mohou přebývat v blízkosti Boha. Nebe také přímo Boha znamená. Jeho součástí jsou oblaka,²³⁴ protože ho tajuplně zastírají.

Pokorné přijetí životní role na zemi bylo vyvažováno příslibem nebe, tedy ráje, který přinese po smrti všechny blaženosti, sytost, spravedlnost, soulad a tak dále. V křesťanství může být nebe znázorněno i jako hrad nebo město.

²³² Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 72–73; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 49.

²³³ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 238; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 187.

²³⁴ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 193.

Peklo²³⁵

V mytologiích a náboženstvích místo posmrtného pobytu zavržených, tedy těch, kteří morálně, sociálně či jinak porušili vládnoucí názory společnosti. Je zároveň i místem, kde jsou zavržení za trest vystaveni věčnému tělesnému i duševnímu utrpení. Bylo tudíž hrozbou pro ty, kteří by chtěli porušit společenský řád a jeho sociální, etické i jiné systémy.

Je světem ďábla, místem trestu a odplaty, nesnesitelného žáru nebo ohnivých muk, i mrazivého chladu, protikladem nebe. Pekelný oheň měl mít očistnou funkci, ale pro určité kategorie hříšníků se stal místem věčného zatracení.

V křesťanství je peklo dáváno do podsvětí, propasti nebo do hlubin moře, jsou s ním spojovány plameny, utrpení v ohni, temnota, démoni a vláda Lucifera.

Ve středověku bývalo často zobrazováno při Posledním soudu jako otevřená hrozivá tlama fantastického zvířete.

Poslední soud²³⁶

Nastane po druhém Kristově příchodu a všeobecné vzkříšení mrtvých, kteří společně se živými budou souzeni a s konečnou platností se rozhodne, zda přijdou do nebe či do pekla.

Vzkříšení mrtvých, kteří se vynořují ze svých hrobů, z trhlin a prasklin v zemi, nebo také z moře. Svatý Augustin se domníval, že při vzkříšení budou všichni ve stejném věku, jako Kristus, když vstal z mrtvých (33 let), bez ohledu na to, kolik let jim bylo, když zemřeli, proto tak také bývají někdy zobrazováni. Stejně jako někdy mrtví, když vystupují z hrobu, mají podobu kostlivců a postupně se pak jejich kosti potahují svalstvem.

Smrt²³⁷

Bývá představována kostlivcem, který má někdy na sobě plášť a kapuci, držíva kosu nebo přesýpací hodiny; smrt bývá zobrazována také na koni.

Úmrtní lože světce, zakladatele nějakého řádu, bývá často zobrazeno jako poslední z řady událostí jeho pozemského života. Světec obvykle leží před oltářem, obklopen truchlícími mnichy a řeholníky jeho řádu nebo kněžími, dále může být nesen na márách k hrobu doprovázený truchlícími.

²³⁵ Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 267; Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 213.

²³⁶ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 363–366.

²³⁷ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 271–272, 273; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 412–416.

Krajina²³⁸

Krajinného pozadí užívalo italské renesanční malířství k posílení morální alegorie. Obvykle se v jedné polovině obrazu objevila jasná obloha a v druhé kontrastně tmavý mrak, před kterými byly příslušně zobrazeny dobro a zlo (ctnosti a neřesti). Cesta ctnosti bývá příkrá a kamenitá, avšak neřesti vede příjemnými a zavlažovanými loukami. Stejně tak mohlo být využito chrámu a hradu k rozlišení mezi svatými a světskými postavami v popředí.

Město²³⁹

Jako opevněné a uspořádané sídlo je symbolem Božského řádu. V křesťanském umění je obrazem ideálního města nebeský Jeruzalém, naopak Babylon značí město propadlé žádosti.

Šaty²⁴⁰

Jsou výrazem lidského studu, často vypovídají o povolání nebo příslušnosti k určité skupině. Bílé šaty (u andělů, osvěcených či zemřelých) jsou často odkazem na překonání pozemské tělesnosti. Jejich záměna je symbolem vstupu do nového úseku života či společenství. Obléknutí mnišského oděvu symbolizuje druhý křest, zřeknutí se světa.

Meč²⁴¹

Je symbolem moci, autority, rozhodování, výkonu a prosazování práva, obrazem schopnosti oddělit dobré od zlého, řádu a spravedlnosti, zbraní vojáka, atributem apoštola Pavla i křesťanského mučedníka (stejně jako palmová ratolest). Také na zobrazeních posledního soudu vychází dvousečný meč z Kristových úst. Plamenný meč (kterým byli Adam a Eva vyhnáni z ráje) je symbolem moci a spravedlnosti. Meč v pochvě je symbolem Umírněnosti nebo Rozvážnosti. Ve středověku byl meč znakem příslušníka vrstvy válečníků, později rytířství.

²³⁸ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 231.

²³⁹ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 171, 174.

²⁴⁰ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 290.

²⁴¹ Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 164–165; James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 266–267.

Kříž²⁴²

Vyjadřuje zkušenost poznaných protikladů přírodního dění a současně také jejich jednotu vyjádřenou překřížením ramen (aktivita-pasivita, mužský-ženský, život-smrt, oheň-země). V křesťanství se rozšířil v mnoha variantách a funkcích, například jako půdorys chrámů, překřížení žeber chrámové klenby, krucifix, jako nezbytná součást oltáře, v heraldice i jako symbol Kristovy smrti.

Sloup²⁴³

Je také náboženským symbolem duchovní síly a pevnosti. Stal se atributem alegorických postav statečnosti a stálosti, přičemž sloup statečnosti bývá rozlomen (narážka na Samsona).

²⁴² Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 191.

²⁴³ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008, s. 411.

Závěr

Předmětem mé diplomové práce byla deskripce a historická analýza malovaného barokního lunetového cyklu s náměty ze života podle legendy o svatém Františkovi z Assisi.

Ve své práci jsem jednotlivé obrazy popsala a k jednotlivým vyobrazením příběhů legendy ocitovala její příslušnou kapitolu nebo pasáž z ní. V komentáři jsem zhodnotila, nakolik vyobrazení odpovídá písemné legendě a upozornila na případné odlišnosti. Pokud se podařilo dohledat donátora obrazu, připojila jsem i krátký medailónek o něm a nebo alespoň o příslušném rodu, z něž pocházel.

Součástí práce je i kapitola s dodatky, v níž je zařazen výklad některých symbolů a gest, jež se na obrazech vyskytují a jsou zajímavá nejen z pohledu uměleckého či umělecko-historického.

Diplomová práce může posloužit jako další přínos v oblasti prezentace života svatého Františka z Assisi v českém výtvarném umění a náhled jiného úhlu pohledu na františkánskou kulturu na českém území. Částečně přispívá ke studiu regionálních dějin, zvláště hejnického konventu, zčásti též lenní šlechty, církevním hodnostářům i měšťanům.

Téma malované barokní legendy o životě svatého Františka z Assisi nacházející se v MCDO Hejnice tato práce zcela nevyčerpala a neukončila. Nabízí se mnoho dalších badatelských námětů, například identifikace jednotlivých donátorů či autorů obrazů, jež bylo prozatím úspěšné jen částečně kvůli nedostatku příslušných pramenů a literatury, případně srovnání s jinými malovanými cykly ze života svatého Františka nacházejícími se v jiných františkánských kláštirech bývalé svatováclavské provincie. Od toho jsem upustila z rozsahových důvodů diplomové práce a časové náročnosti. Otázkou je případně nalezení vzorů, podle nichž byl hejnický cyklus vytvořen. Dále se nabízí možnost zhodnocení díla z hlediska umělecko-historického nebo určení autora(ů) či malířské dílny.

Seznam pramenů a literatury:

Archivní prameny:

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, fond *Historická sbírka Clam-Gallas*,
karton č. 194, 196, 197, 198, 621, 727.

Národní archiv Praha, fond *Řád františkánů*, archivní soubor č. 38.

Vydané prameny:

Františkánské prameny I., ed. Ctirad Václav Pospíšil OFM, Olomouc 1999.

Slovníky:

Ottův slovník naučný: 4. díl, Praha 1997 (reprint).

Ottův slovník naučný: 9. díl, Praha 1997 (reprint).

Ottův slovník naučný: 15. díl, Praha 1999 (reprint).

Ottův slovník naučný: 18. díl, Praha 1999 (reprint).

Ottův slovník naučný: 19. díl, Praha 2000 (reprint).

Ottův slovník naučný: 25. díl, Praha 2002 (reprint).

Literatura:

Jacques Le Goff, *Svatý František z Assisi*, Praha 2004.

Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998.

Milan M. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích. III./I.: Žebravé řády*, Praha 2006.

Luděk Jirásko, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991.

P. Petr Alcantara Houška OFM, *České františkánství*, Praha 1996.

Petr Hlaváček, *České františkánství na přelomu středověku a novověku*, Praha 2005.

Martin Elbel, *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*, Olomouc 2001.

Kolektiv autorů, *Řeholní život v Českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 1997.

Vera Schaubert, Hans Michael Schindler, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1994.

- Kristina Krügerová, *Řády a kláštery. 2000 let křesťanského umění a kultury*, Praha 2008.
- 2000 let křesťanství. Ilustrované církevní dějiny*, Kostelní Vydří 1999.
- Kniha svatých. Ilustrovaná encyklopedie den po dni*, Praha 2011.
- Milan Svoboda, Jan Heinzl, Gallasové, *Clam-Gallasové a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni. Hejnice 1. 7. – 5. 8. 2007*, Frýdlant v Čechách 2007.
- Milan Svoboda, *Mariánské poutní místo Hejnice v historické paměti*, in: *Locus pietatis et vitae*, Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. – 15. září 2007, Praha 2008, s. 255 – 280.
- Martin Krumholz, Milan Svoboda, Markéta Kabelková, *Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence*, Praha 2007, katalog výstavy.
- Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech 1*, Praha 1977.
- Dějiny českého výtvarného umění II/2. Od počátků renesance do závěru baroka*, Praha 1989.
- Jaromír Neumann, *Český Barok*, Praha 1974.
- Hynek Rulíšek, *Slovník křesťanské ikonografie. Postavy, atributy, symboly*, České Budějovice 2006.
- Oldřich J. Blažíček, Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění. Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*, Praha 1991.
- James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha – Litomyšl 2008.
- Udo Becker, *Slovník symbolů*, Praha 2002.
- Jan Baleka, *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997.
- Jan Royt, Hana Šedinová, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.
- Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- Milan Buben, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994.
- P. G. Maxwel-Stuart, *Papežové. Život a vláda. Od sv. Petra k Janu Pavlu II.*, Praha 1998.
- Rudolf Anděl, Roman Karpaš a kolektiv, *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002.
- Roman Karpaš a kolektiv, *Kniha o Liberci*, Liberec 2004, druhé vydání.
- Anton Franz Ressel, *Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. 1*, Liberec 1903 – 1904.
- Johann Carl Rohn, *Chronic Vormals Böhmischer Cron-Lehen, Nummhero ins Allodium gezohener zweyer Städten Friedland und Reichenberg*, Prag 1763.

- Walter von Boetticher, *Geschichte des Oberlausitzischen Adels und seine Güter. 1635 – 1815*, 4, Görlitz 1923.
- Julius Helbig, *Geschichte der Kirche und des Klosters in Haindorf, Friedland in Böhmen* 1894.
- Anton Ressel, *Geschichte des Friedländer Bezirkes*, Friedland in Böhmen 1902.
- W. Müller–Rüdersdorf, *Libwerda, Haindorf, Weisbach*, Heft 34.
- Anastas Peer, *Maria-Haindorf in seiner Entwicklung*, Warnsdorf 1918.
- Erich Gierach, *Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken–Isergaues*, 23., Reichenverg 1929.
- Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, I., Praha 2008.
- Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, II., Praha 2010.
- J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch–genealogischen Erklärungen. Sechstne Bandes achte Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Zweiter Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1890.
- J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch–genealogischen Erklärungen. Sechsten Bandes achte Abtheilung. Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. Dritter Theil. Bearbeitet und illustriert von C. Blažek k. Pfarrer in Bladowitz, Nürnberg 1894.
- J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch–genealogischen Erklärungen. Vierten Bandes neunte Abtheilung. Der Böhmisches Adel. Bearbeitet von Dr. Rudolf Johann Gf. Meraviglia, Nürnberg 1886.
- Rudolf Anděl a kolektiv, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, III, Severní Čechy, Praha 1984.
- August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*. 10., Boleslavsko, reprint, Praha 1997.
- M. Kaemmerer, *Ortsnamenverzeichnis der Ortschaften jenseits von Oder und Neiße*, Rautenberg 1988, 3. vydání.

Internetové odkazy:

http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1221-

[1274 Bonaventura Legenda Major Sancti Francisci LT.pdf.html](#) 8. 12. 2012

Seznam příloh na DVD

Příloha na DVD obsahuje celkem třicet složek. Každá je věnována jednomu obrazu z lunetového cyklu v MCDO Hejnice. Složka vždy obsahuje fotografii celého obrazu, detail erbu, ústředního námětu a několik vybraných detailů plátna.

Seznam složek:

1. Františkovo narození
2. Daruje šaty chudému rytíři
3. Sen o zbraních
4. Kristus mluví z kříže
5. Vyměňuje si oděv se žebrákem
6. Před křížem u svatého Damiána
7. V domácím vězení
8. Vrací otci své šaty
9. Porciunkulový odpustek
10. Přísliby svatému Františkovi
11. Papežův sen
12. Vyzdvižen do nebe na ohnivém voze
13. Zakládá druhý a třetí řád
14. Píše řeholi Menších bratří
15. Františkovo pokušení
16. Setkání se svatým Dominikem
17. Útěcha v bolestech
18. František dostal trůn Luciferův
19. Vyvádí vodu ze skály
20. František s apoštoly Petrem a Pavlem
21. František a jesličky v Greccio
22. O Františkově prorockém duchu
23. František dostává rány Kristovy
24. Františkova smrt
25. František osvobozuje duše z očiště
26. Františkovy zázraky

- 27. Uzdravuje smrtelně zraněného
- 28. Vysvobození z těžkého porodu
- 29. Praporečník kříže
- 30. Malířovo vyznání